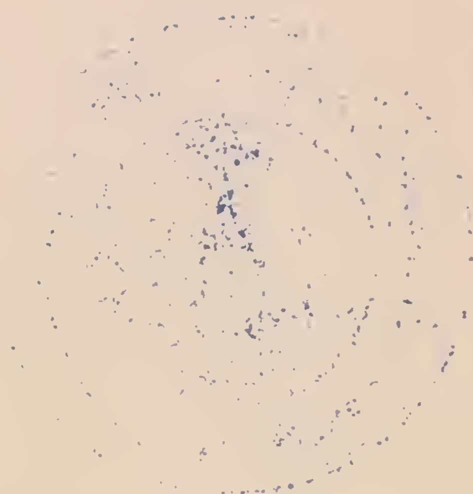
อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ
พันโทพระจำนงเนติวุฒิ(จำนง เรืองวุฒิ)

ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส

๕ มีนาคม ๒๕๑๖

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ
พันโทพระจำนงเนติวุฒิ(จำนง เรืองวุฒิ)
ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส
๕ มีนาคม ๒๕๑๖

เจ้าภาพขอขอบพระคุณทุกท่านเป็นอย่างสูง
ที่ได้กรุณาให้เกียรติมาในงานสวดพระอภิธรรม
และในงานพระราชทานเพลิงศพครั้งนี้.

พันโทพระจำนงเนติวุฒิ

(จำนง เรืองวุฒิ)

ชาตะ ๑๗ กันยายน ๒๔๓๔

มตะ ๑๒ กันยายน ๒๕๑๑

ประวัติ

พันโท พระจำนงเนติวุฒิ (จำนง เรืองวุฒิ)

– พันโท พระจำนงเนติวุฒิ (จำนง เรืองวุฒิ) เกิดเมื่อวันที่ ๑๗ กันยายน ๒๔๓๔ ที่ตำบลวังกระโจม อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก เป็นบุตรนายแฉ่งและนางเผือน มีพี่น้องร่วมบิดามารดา ๕ คน พันโท พระจำนงเนติวุฒิ (จำนง เรืองวุฒิ) เป็นบุตรคนที่ ๓

– เริ่มการศึกษาเบื้องต้นที่โรงเรียนนครพิทยาคม จังหวัดนครนายก และเข้าศึกษาต่อในพระนครที่โรงเรียนยูไนเต็ดสกูล จากนั้นได้เข้าศึกษาในโรงเรียนนายร้อยทหารบก ออกรับราชการเป็นว่าที่ร้อยตรี สังกัดกรมทหารม้าที่ ๑ รักษาพระองค์

– ได้อุปสมบท ณ วัดสุทัศน์เทพวราราม

– ต่อมาได้สมรสกับนางประยงค์ เรืองวุฒิ ไม่มีบุตรด้วยกัน แต่มีบุตรบุญธรรม ๑ คน คือ นางประยูร ผลแก้ว (ถึงแก่กรรม)

– ต่อมาได้นางเพื่อน เรืองวุฒิ เป็นภรรยา มีบุตรด้วยกัน ๓ คน คนโตและคนสุดท้องถึงแก่กรรม เหลือคนกลาง คือ พันเอกกมล เรืองวุฒิ

– หลังจากนั้นได้นางเครือวัลย์ เรืองวุฒิ เป็นภรรยา มีบุตรด้วยกัน ๔ คน คือ

๑. นางเรณู ชุนวงษ์
๒. นายเรืองนาม เรืองวุฒิ
๓. นายเรืองนนท์ เรืองวุฒิ
๔. นางสาวรัชนี เรืองวุฒิ

– หลังจากที่ได้รับราชการ ได้รับพระราชทานยศเป็นร้อยโท แล้ว ได้ศึกษาต่อในโรงเรียนเสนาธิการทหารบก และสำเร็จเป็นนายทหารฝ่ายเสนาธิการ ต่อมาได้ศึกษาในโรงเรียนกฎหมายสำเร็จเป็นเนติบัณฑิตไทย

– การศึกษา

– ๒๔๔๕ จบ ป. ๔ รร. นครพิทยาคม จ. นครนายก
– ๒๔๔๙ เรียนภาษาอังกฤษชั้น ๒ รร. ยูไนเต็ดสกูล
– ๒๔๕๐ รร. นายร้อยทหารบก
– ๒๔๕๕ จบ รร. นายทหารฝ่ายเสนาธิการ
– ๒๔๖๒ จบ รร. กฎหมายสอบภาค ๑ และ ๒ ได้เป็นเนติบัณฑิตชั้น ๒

– ยศ

– ๑ ก.ค. ๕๓ ว่าที่ ร.ต.
– ๓ พ.ค. ๕๔ ร.ต.
– ๒๘ เม.ย. ๕๘ ร.ท.

- ๑ ส.ค. ๖๖ ว่าที่ พ.ต.
- ๕ พ.ค. ๖๗ พ.ต.
- ๘ พ.ค. ๖๙ พ.ท.

- บรรดาศักดิ์
  - ๓๐ ธ.ค. ๖๕ หลวงวุฒินาทเนติกรรม
  - ๑๒ มิ.ย. ๗๑ พระจำนงเนติวุฒิ
  - ๙ พ.ค. ๘๕ ออกจากบรรดาศักดิ์
  - ๒๔ พ.ย. ๙๕ กลับใช้บรรดาศักดิ์
  - ๙ พ.ย. ๖๓ รองอำมาตย์เอก
  - ๘ พ.ย. ๗๔ อำมาตย์ตรี

- ตำแหน่ง
  - ๒๒ ต.ค. ๕๐ นนร. รร. ทหารบก
  - ๓ พ.ค. ๕๓ สำรองราชการ ม. ๑ รอ.
  - ๑ ก.ค. ๕๓ ประจำ ม. ๑ ร้อย ๒ รอ.
  - ๑ มิ.ย. ๕๔ นายเวร ม. ๑ รอ.
  - ๑ มิ.ย. ๕๕ นายทหารฝึกหัดราชการ กรมเสนาธิการทหารบก
  - มิ.ย. ๕๖ สำรองราชการกรมยุทธศาสตร์ทหารบก

– พ.ค. ๕๗ ประจำกรมยุทธศาสตร์ทหารบก
– ก.ย. ๖๒ ประจำแผนกที่ ๒ กรมยุทธศาตร์ ทหารบก
– ๑ ธ.ค. ๖๒ ผู้ช่วยหัวหน้าแผนกที่ ๑ กรมยุทธสตร์ ทหารบก
– ๑ ก.พ. ๖๒ นายทหารนอกกอง สังกัดกรมยุทธ-ศาสตร์ทหารบก และเป็นผู้พิพากษาฝึกหัด
– ๑ พ.ย. ๖๓ ผู้พิพากษาศาลมณฑลปัตตานี
– ๒๕ พ.ย. ๖๕ เป็นนายทหารกองหนุน ไม่มีเบี้ยหวัดบำเหน็จบำนาญสังกัดกรมยุทธศาสตร์ทหารบก
– ๑ ส.ค. ๖๖ หัวหน้าแผนกที่ ๒ กรมพระธรรมนูญ ทหารบก
– ๑ เม.ย. ๗๑ ผู้รั้งตำแหน่งเจ้ากรมพระธรรมนูญ ทหารบก และคงเป็นหัวหน้าแผนกที่ ๒ กรมพระธรรมนูญทหารบกด้วย.
– ๑ เม.ย. ๗๒ นายทหารนอกราชการ สังกัดกรมพระธรรมนูญทหารบก รับพระราชทานบำนาญเดือนละ ๑๒๖ บาท ๖๖⅔ สตางค์
– ๑๕ มิ.ย. ๗๒ ผู้พิพากษาศาลจังหวัดนนทบุรี (เริ่มเข้ารับราชการใหม่)

- ๑๗ มี.ค. ๗๒ ผู้พิพากษาศาลจังหวัดพังงา
- ๑ ส.ค. ๗๕ นายทหารนอกราชการสังกัด บก. จทบ. กรุงเทพฯ
- ๒๒ มี.ค. ๗๖ ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดชุมพร
- ๓๐ เม.ย. ๗๗ ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดเพชรบุรี
- ๑๐ ส.ค. ๗๙ ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดสมุทรสาคร
- ๑ ก.พ. ๘๗ ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดสระบุรี
- ๑ ก.ค. ๘๙ ลาออกจากราชการ รับบำเหน็จเป็นเงิน ๖,๗๕๐ บาทและรับบำนาญเหตุทดแทนปีละ ๑,๕๒๐บาท หรือเดือนละ ๑๒๖ บาท ๖๖ $\frac{๒}{๓}$ สตางค์
- ๑ ม.ค. ๙๕ ย้ายประเภทเป็นนายทหารพ้นราชการ สังกัดกองพับบก

เครื่องราชอิสสริยาภรณ์

- ๒ ธ.ค. ๕๔ เหรียญบรมราชาภิเศก (ร. ๖)
- ๒๕ ก.พ. ๖๘ เหรียญบรมราชาภิเศกเงิน (ร. ๗)
- ๖ ธ.ค. ๖๙ เหรียญจักรมาลา
- ๖ พ.ย. ๗๐ จัตุรถาภรณ์กุฎไทย
- เม.ย. ๗๕ เหรียญฉลองพระนคร (เงิน)
- ๒๐ ก.ย. ๘๑ ตริตราภรณ์มงกุฎไทย
- ๒๐ ก.ย. ๘๓ ตริตราภรณ์ช้างเผือก

เมื่อต้นปี พ.ศ.๒๕๑๑ พันโทพระจำนงเนติวุฒิ ได้รู้สึกเจ็บในลำคอและเสียงแหบ เมื่อแพทย์ได้ทำการตรวจครั้งแรกยังไม่ทราบว่าเป็นโรคอะไร ต่อมาเมื่อได้เข้ารับการตรวจโดยละเอียดที่โรงพยาบาลศิริราช จึงทราบว่าเป็นโรคมะเร็งในกรวยอาหาร จึงได้เข้ารับการรักษาพยาบาลอยู่ในโรงพยาบาลศิริราชจนถึงเดือนสิงหาคม ๒๕๑๑ ก็กลับมาพักรักษาตัวอยู่ที่บ้านเลขที่ ๑๖ ถนนอำนวยสงคราม บางกระบือ พระนคร และได้ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๑๑ รวมอายุได้ ๗๖ ปี ๑๑ เดือน ๒๕ วัน

อาลัยพ่อ

ชีวิตในเยาว์วัยจนเติบใหญ่ลูกไม่ค่อยได้อยู่ใกล้ชิดพ่อ เพราะพ่อต้องโยกย้ายไปรับราชการตามจังหวัดต่าง ๆ ส่วนลูกคงเรียนหนังสืออยู่ในกรุงเทพจนเรียนจบแล้วจึงมีโอกาสใกล้ชิดพ่อ และได้ฟังเรื่องราวต่าง ๆ ในชีวิตพ่อที่ผ่านมา จึงได้ทราบว่า ชีวิตพ่อยากลำบากต้องต่อสู้กับอุปสรรคนา ๆ ประการ เริ่มตั้งแต่จากบ้านเกิด จังหวัดนครนายกมาเข้าเรียนโรงเรียนนายร้อยทหารบกจนสำเร็จเป็นนายทหาร จบโรงเรียนเสนาธิการทหารบก และสอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิตไทยจากโรงเรียนกฎหมาย จึงได้ย้ายไปรับราชการกระทรวงยุติธรรมเมื่อมียศเป็นร้อยโท ต่อมาได้ย้ายกลับมารับราชการกรมพระธรรมนูญอีก ได้รับพระราชทานยศเป็นพันตรี ในประวัติของพ่อจึงไม่ปรากฏว่าได้รับพระราชทานยศเป็นร้อยเอก จนกระทั่งเป็นผู้รั้งตำแหน่งเจ้ากรมพระธรรมนูญ ได้รับพระราชทานยศเป็นพันโท ก็โอนกลับมารับราชการที่กระทรวงยุติธรรมอีกครั้ง จน กระทั่ง ลาออก จาก ราชการ เมื่อ เป็น ผู้พิพากษา หัวหน้า ศาลจังหวัดสระบุรี

โดยปกติพ่อเป็นผู้มีนิสัยโอบอ้อมอารีไม่ถือตัว มีเพื่อนฝูงมากคบคนได้ทุกวัย เพื่อนฝูงของพ่อคนใดมีฐานะยากจนพ่อจะต้องเยี่ยมเยียนและพบปะอยู่เป็นประจำ แม้ว่าจะอยู่ต่างจังหวัด ลูกไม่เคยเห็นพ่อโกรธใคร พ่อยิ้มอยู่เสมอ ไม่เคยอาฆาตใคร พ่อเคยบอกกับลูกว่า ยิ้มนั้น

นอกจากจะสร้างไมตรีกับผู้ที่พบเห็นแล้ว ยังเป็นอุปสรรคหรือสร้างความสนเท่ห์ให้แก่สัตรูด้วย จึงขอให้ลูกยิ้มไว้เสมอ พ่อเป็นคนใจคอหนักแน่นและยอมรับความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตได้อย่างฉับพลัน จากผู้พิพากษาหัวหน้าศาลเปลี่ยนเป็นอาชีพทนายความ (จ้างทำของ) โดยไม่เคอะเขิน ลูกเคยถามพ่อว่า พ่อครับ เป็นผู้พิพากษากับเป็นทนายความต่างกันอย่างไร พ่อตอบว่า ผู้พิพากษานั้นท่านเป็นผู้ชิมอาหารที่ทนายความปรุงขึ้นมา ถ้าอัยการหรือทนายความฝ่ายใดปรุงถูกรส หรือรสดีอร่อย ปรุงได้ถูกส่วนสัด (มีข้อเท็จจริงและข้อกฎหมายและหลักฐานมั่นคง) ฝ่ายนั้นก็ชนะไป ส่วนพ่อนั้นเปลี่ยนฐานะจากผู้ชิมอาหารเป็นผู้ปรุงอาหารใหม่ ๆ ก็พะวกพะวันไม่รู้ว่าจะปรุงอาหารอย่างไร (การเตรียมการว่าความหรือเตรียมคดี) แต่พ่อก็สามารถเป็นผู้ปรุงที่ดีมาเป็นเวลาถึง ๒๐ ปีเศษ ก็สิ้นอายุไขด้วยโรคร้าย (มะเร็ง)

ชีวิตพ่อมีแต่ความมานะอุตสาหะไม่ยอมให้ชีวิตปล่อยว่าง ขณะเป็นนายทหารยศร้อยโทพ่อเล่าให้ฟังว่า พ่ออาสาเป็นนายทหารเวรแทนเพื่อน ๆ เพื่อใช้เวลาดูตำรากฎหมายจนกระทั่งสามารถสอบไล่เป็นเนติ-บัณฑิตไทย พ่อถือคติว่า "ไปที่ไหนต้องเสียงดัง ไปแล้วต้องกลับมาได้" หมายถึงว่าอยู่ที่ไหนต้องมีความซื่อสัตย์สุจริตมือสะอาด พ่อได้สอนลูกทุกอย่างไม่ว่าชีวิตในครอบครัวหรือการทำงาน พ่อเป็นคนช่างคุยและมีความจำเป็นเยี่ยม เวลาว่างมักจะมีเรื่องมาเล่าให้ลูก ๆ ฟังเป็นคติสอนใจอยู่เสมอ เสียดายที่บันทึกเรื่องราวของพ่อซึ่งพ่อเคยบอกกับลูกว่าพ่อ

เขียนเรื่องต่าง ๆ ไว้แยะ เมื่อพ่อตายจะได้นำมาพิมพ์ในงาน แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ลูก ๆ หาไม่พบ

พระคุณของพ่อนั้นล้นเหลือสุดจะพรรณาเป็นตัวอักษรได้ พ่อบอกว่า ตระกูลของเราไม่ร่ำรวยพ่อไม่มีอะไรที่จะให้แก่ลูก ๆ นอกจากการศึกษาเล่าเรียนเท่านั้น เพื่อที่ลูก ๆ จะได้นำไปใช้เลี้ยงชีพในอนาคต หากชาติหน้ามีจริง ลูกขออธิษฐานให้ลูกได้เกิดเป็นลูกของพ่ออีก

ในงานพระราชทานเพลิงศพพ่อครั้งนี้ ลูกได้ค้นพบหนังสือเรื่อง "หลักวิชาว่าความ" ซึ่งท่านเจ้าคุณพระยานิติศาสตรไพศาลย์ (วัน จามรมาน) ซึ่งเป็นทั้งอาจารย์สอนกฎหมายของพ่อและของลูกได้ประพันธ์ไว้ตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๔๖๑ หรือเมื่อ ๕๕ ปีมาแล้ว แต่ก็ยังทันสมัยอยู่เสมอ ซึ่งจะยังประโยชน์แก่ท่านผู้อ่าน จึงได้จัดพิมพ์หนังสือนี้ขึ้นพร้อมนี้ต้องขออภัยและขอบพระคุณต่อบรรดาทายาทของผู้ประพันธ์ที่ได้นำเรื่องนี้มาพิมพ์แจกเป็นบรรณาการ ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณพ่อครั้งนี้ด้วย และเว้นเสียมิได้ที่จะกล่าวขอบคุณ พ.อ. ณรงค์ กิตติขจร ผบ.ร. ๑๑ รอ. ที่ได้กรุณาให้ความอนุเคราะห์จัดทำและเร่งรัดให้หนังสือเล่มนี้เป็นรูปเล่มได้ทันงาน

ขอกุศลอันพึงบังเกิดจากหนังสืออันเป็นวิทยบรรณาการนี้ จงเป็นพลวปัจจัยอำนวยอิฏฐวิบากสมบัติมนุญผลอันเป็นที่เจริญใจแก่คุณพ่อโดยตรงในสัมปรายภพจงทุกประการ.

พ.อ. กมล เรืองวุฒิ

ก.พ. ๑๖

" หลักวิชาว่าความ "

โดย

ศาสตราจารย์ พระยานิติศาสตรไพศาลย์
(วัน จามรมาน)

คำนำ

การว่าความเป็นศิลปอย่างหนึ่งซึ่งจะสอนกันให้มีความรู้ความชำนาญโดยการศึกษาแต่เพียงทฤษฎีอย่างเดียว เช่นวิทยาศาสตร์ หรือศาสตร์บางแขนง หาได้ไม่ ที่พอจะทำได้ก็คือ การแนะแนวทางให้ผู้ที่สนใจในศิลปแขนงนี้ได้มีความรู้ในเบื้องต้น เป็นกุญแจที่จะไขเข้าไปหาความรู้ความชำนาญด้วยตนเอง อย่างไรก็ตาม ท่านผู้เขียนก็ได้พยายามค้นคว้าหาแนวทางมาแนะนำแก่ผู้ที่สนใจในศิลปแขนงนี้ไว้โดยละเอียด ซึ่งท่านจะได้อ่านจากเรื่อง "หลักวิชาว่าความ" ของท่านผู้เขียน

หลักวิชาว่าความนี้ท่านผู้เขียนได้เขียนไว้เมื่อ พ.ศ ๒๔๖๑ คือเมื่อ ๔๙ ปีมานี้ แต่กระนั้นก็ยังเป็นเรื่องที่เหมาะสมแก่กาลสมัยอยู่ตลอดมาจนกระทั่งบัดนี้ หนังสือนี้เป็นหนังสือดีเล่มหนึ่ง แสดงให้เห็นความปรีชาสามารถในด้านการว่าความของท่านผู้เขียน และได้พิมพ์มาหลายครั้งแล้ว ครั้งแรกได้พิมพ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ ครั้งที่สองได้พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงดุลยการณโกวิท (รัตน์ จามรมาน) น้องชายของท่านผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ ครั้งที่สามได้พิมพ์แจกในงานศพคุณหญิงนิติศาสตรไพศาลย์ (ฟื้น จามรมาน) ภรรยาของท่านผู้เขียน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ ซึ่งท่านผู้เขียนได้เขียนคำอุทิศให้แก่คุณหญิงของท่านไว้ว่า—

"ข้าพเจ้ามาคำนึงถึงของแจกเป็นที่ระลึกงานฌาปนกิจศพคุณหญิงนิติศาสตรไพศาลย์ (ฟื้น จามรมาน) ภริยาที่รักของข้าพเจ้าที่ล่วงลับไป เห็นว่าหนังสือเกี่ยวกับกฎหมายจะเป็นประโยชน์แก่บรรดาท่านผู้ที่จะได้พบได้อ่านไม่มากก็น้อย แต่ข้าพเจ้าจะหาเวลาที่จะเขียนรวบรวมขึ้นใหม่ไม่สะดวกนัก จึงได้เลือกหนังสือหลักวิชาว่าความซึ่งได้เรียบเรียงไว้เมื่อหลายปีมาแล้วพิมพ์เป็นของชำร่วยเพื่อแสดงไมตรีจิตและไว้อาลัยต่อคุณหญิงที่รักของข้าพเจ้า ขอผู้ได้พบและอ่านหนังสือนี้จงช่วยรำพึงถึงคุณสมบัติของคุณหญิงนิติศาสตรไพศาลย์ แผ่ไมตรีจิตอุทิศส่วนกุศลแด่ผู้ล่วงลับไปนั้นด้วยเทอญ"

ครั้งสุดท้ายประธานจัดงานวันนิติศาสตร์ได้ขอนำหนังสือเรื่องนี้ไปลงพิมพ์ในหนังสือวันนิติศาสตร์ เมื่อ ๗ มกราคม ๒๕๑๐ นี้เอง

หลักวิชาว่าความนั้นอกจากจะเป็นหนังสือที่ดีแล้ว ยังเป็นหนังสือที่ท่านผู้เขียนชอบของท่านอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากการที่ท่านได้จัดให้พิมพ์ขึ้นบ่อยครั้งดังกล่าวมาแล้ว ทั้ง ๆ ที่ท่านยังมีหนังสืออื่น ๆ อีกมากมาย เช่นหนังสือสุภาษิตและภาษากฎหมายที่ท่านได้รวบรวมไว้ และหนังสือตำหรับตำราของท่าน แต่ท่านก็ยังจัดให้พิมพ์หนังสือเรื่องนี้ของท่านขึ้นเสมอ ดังนั้นจึงได้จัดนำมาพิมพ์เพื่อแจกเป็นวิทยบรรณาการในงานพระราชทานเพลิงศพของท่านผู้เขียนอีกครั้งหนึ่ง เพื่อ

ไว้อาลัยท่านผู้เขียน และขอนำคำอุทิศที่ท่านผู้เขียนได้กล่าวไว้ในการพิมพ์หนังสือเล่มนี้แจกในงานศพคุณหญิงของท่านมากล่าวอุทิศให้แก่ท่านผู้เขียนอีกว่า "ขอผู้ได้พบและอ่านหนังสือนี้ จงช่วยรำพึงถึงคุณสมบัติของพระยานิติศาสตรไพศาลย์ แผ่ไมตรีจิตอุทิศส่วนกุศลแด่ผู้ล่วงลับไปนั้นด้วยเทอญ"

คำนำ

ข้าพเจ้ารู้สึกว่า ข้าพเจ้าต้องขอขอบใจหลวงนาทปรีชา (เอี่ยม นิติพน)* ผู้ซึ่งได้ช่วยเหลือจนเสร็จสมหวังได้พิมพ์หนังสือเล่มนี้ขึ้นเล่มหนึ่ง ซึ่งจะได้เป็นเครื่องอุดหนุนวิชาว่าความให้เจริญตามส่วนไม่มากก็น้อย

อนึ่ง นาย เอม. เอฟ. บัสซาด ได้กรุณาอนุญาตให้ข้าพเจ้าได้มีโอกาศว่าความแก้ต่างจำเลยซึ่งไม่มีทนาย ในครั้งที่ท่านยังเป็นที่ปรึกษาศาลต่างประเทศ และข้าพเจ้าเป็นล่ามประจำของท่านในศาลนั้น ซึ่งเป็นเหตุเบื้องต้นที่หนุนให้ข้าพเจ้าคิดแต่งหนังสือเล่มนี้ขึ้น ความชำนาญที่ข้าพเจ้าได้รับจากการเป็นทนายแก้ต่างจำเลยครั้งนั้น เป็นทุนแลเนื้อสำคัญแห่งหนังสือเล่มนี้ จริงอยู่ข้าพเจ้าเคยคุ้นกับสำนวนความต่าง ๆ รวมทั้งคำฟ้อง คำให้การ แลการซัก ถาม ค้าน ติงพยาน โดยที่ข้าพเจ้าได้เคยเป็นล่ามอยู่กับที่ปรึกษาศาลฎีกา ล่ามที่ปรึกษาศาลอุทธรณ์กรุงเทพฯแลล่ามที่ปรึกษาศาลแพ่ง แต่การชินหู ชินตา จะเท่ากับความชำนาญที่ได้ลงมือว่าความเองนั้นไม่ได้

ประการหนึ่งข้าพเจ้าขอขอบใจนาย อี. เอช. คูมบ์ ครูกฎหมายแพนกนักเรียนไทย ณ กรุงลอนดอน ท่านผู้นี้ได้ช่วยเอื้อเฟื้อแนะนำวิธีซัก ค้าน ติงพยาน และวิธีว่าความต่าง ๆ เมื่อข้าพเจ้าสอบไล่กฎหมายได้เป็นเนติบัณฑิตอังกฤษ

---

* **ต่อมาเป็นพระนาทปรีชา**

แล้ว ข้าพเจ้าได้ฝึกหัดว่าความอยู่กับ อี. เอช. คูมบ์ รวมปี กว่า คือช่วยค้นกฎหมาย แต่งคำฟ้อง แต่งคำให้การ แต่งอุทธรณ์ แลออกความเห็นในข้อกฎหมาย รวมทั้งไปศาลช่วยเขาถามพยาน ช่วยเขาระวังคดีต่าง ๆ นอกจากไปว่าความกับเขาในศาลแล้ว ยังช่วยเขาทำงานที่ ๆ สำนักงานของเขา ณ กรุงลอนดอน เมื่อท่านผู้นี้ว่างการงาน ได้ช่วยแนะนำถึงข้อความที่เกี่ยวกับวิชาว่าความ ท่านได้แนะนำข้าพเจ้าให้โดยเต็มใจไม่มีความรังเกียจหรือหวงวิชาประการใด ซึ่งข้าพเจ้าขอสรรเสริญความโอบอ้อมอารีของท่านเป็นอย่างยิ่ง

อนึ่ง ข้าพเจ้าขอขอบใจท่านเซ่อร์ แอตกิน ผู้พิพากษา แลท่านมาสเตอร์ ชิตติ มาสเตอร์ อาชิบอลด์ ผู้พิพากษารอง ท่านทั้ง ๓ นายนี้ได้อนุญาตให้ข้าพเจ้าตรวจดูการชำระความในศาลของท่าน ที่ศาลหลวงสนามสถิตย์ยุติธรรม ณ กรุงลอนดอน ท่านได้อธิบายถึงวิธีพิจารณาของศาลนั้น นอกนั้นยังได้แนะนำถึงหน้าที่ผู้พิพากษาแลหน้าที่ทนายความโดยพิศดาร แลข้าพเจ้าขอขอบใจนายเฮอเบิต ออสติน เนติบัณฑิต จ่าศาลพระราชอาญากลางโอลด์เบลี ณ กรุงลอนดอน ท่านผู้นี้ได้อนุญาตให้ข้าพเจ้าไปนั่งหน้าบัลลังก์กับท่าน ดูการพิจารณาแลการงานในศาลพระราชอาญานี้ นอกจากนี้ท่านยังได้อธิบายวิธีฟ้องความอาญาในศาลนั้น ใครเป็นผู้จัดการฟ้อง แลผู้ฟ้องคือที่เราเรียกว่า "อัยการ" มีหน้าที่เกี่ยวกับศาลประการใด ท่านได้เอาแบบฟ้องความอาญาให้ข้าพเจ้าดูหลายสิบฉบับรวมทั้งเก่าใหม่

เพื่อเป็นทางวินิฉัยว่าสมัยเก่ากับสมัยใหม่เขาฟ้องความอาญากันอย่างไร ข้าพเจ้าสังเกตดูเห็นว่าฟ้องฉบับใหม่ๆ นั้นมีข้อความสั้น ๆ แต่ชัดเจนพอจำเลยเข้าใจได้ดีว่าถูกฟ้องหาประการใด ไม่ยืดยาวเหมือนคำฟ้องครั้งโบราณ

หนังสือเล่มนี้ ชั้นต้นข้าพเจ้าได้อธิบายถึงความประสงค์แลเกณฑ์ซึ่งเป็นหลักสำคัญแห่งวิชาว่าความ แล้วได้กล่าวถึงการเตรียมคดี คือ เมื่อรับความเขาไว้แล้วจะทำประการใด ต่อไปได้กล่าวถึงการแต่งคำฟ้อง แต่งคำให้การ วิธีที่ทนายจำเลยจะแถลงข้อค้าน หรือแถลงข้อต่อสู้ คราวนี้ได้พูดถึงวิธีที่จะถามซักพยาน ถามค้านพยาน ถามติงพยาน การทำคำแถลงสำนวน แลคำเตือนสติทนายความด้วย ในที่สุดข้าพเจ้าได้ยกเอาพระราชบัญญัติทนายความ ข้อบังคับว่าด้วยมรรยาทนายความ ข้อบังคับว่าด้วยเครื่องแต่งกายทนายความ มาพิมพ์ไว้ท้ายหนังสือเล่มนี้ โดยเห็นว่าจะเป็นการสดวกแก่ผู้ศึกษาแลทนายทุกคนควรทราบอำนาจ แลหน้าที่ของตนไว้

วัน จามรมาน

ถนนเข้าสาร กรุงเทพฯ

พระพุทธศักราช ๒๔๖๑

---

* ได้ตัดเอาพระราชบัญญัติทนายความ ข้อบังคับว่าด้วยมรรยาททนายความ และข้อบังคับว่าด้วยเครื่องแต่งกายทนายความออก

ข้อความเบื้องต้น

การว่าความนั้นเป็นศิลปศาสตร์อันหนึ่ง หาใช่วิทยาศาสตร์มิได้ ถึงแม้ผู้ที่รู้กฎหมายเก่งเพียงไรก็ดี ถ้าแม้ปราศจากคุณสมบัติพิเศษ กล่าวคือความฉลาดไหวพริบดี แลรู้หลักในวิธีว่าความดีด้วยแล้ว ผู้นั้นก็หาเป็นทนายที่ดีได้ไม่ ข้อสำคัญในการว่าความนั้น จะต้องมีความฉลาดไหวพริบรู้เท่าทันทนายฝ่ายโน้น แลยังจะต้องมีความสามารถแสดงต่อศาลให้เข้าใจคดีของตนโดยชัดเจนอีกด้วย ผู้ที่ปราศจากคุณสมบัติดังกล่าวแล้ว ไม่ควรจะสมัครเป็นทนายรับว่าความให้ผู้ใด

ข้าพเจ้าขออ้างถ้อยคำของทนายผู้ชำนาญอันมีชื่อเสียงในอเมริกาคนหนึ่งซึ่งได้กล่าวไว้ดังนี้ "อันว่าจะเป็นผู้ว่าความได้ดีนั้น ท่านผู้นั้นต้องเป็นคนมีนิสัยอันฉลาด มีใจไม่รวนเร ไม่ขลาด ไม่ขี้อาย ไม่เป็นคนใจร้อนแลไม่เป็นคนส่ะเพร่า มักง่ายทำอะไรไม่ระวังเนื้อระวังตัว จงคิดถึงคดีของลูกความที่กำลังชำระพิจารณาอยู่นั้น อย่าปล่อยจิตใจให้เลื่อนลอยไปผันถึงบุตรภรรยาหรือกิจการทางบ้านเสีย ซึ่งอาจทำให้คดีของลูกความเขาเสียหายแก้ไม่ได้ในภายหลัง

ในเวลานี้เป็นที่น่ายินดีมากที่ได้มีทนายผู้สามารถขึ้นอีกมาก แลทั้งมีพระราชบัญญัติทนายความแลข้อบังคับมรรยาทของทนายบังคับไว้ มิยอมให้ใคร ๆ เข้ารับเป็นทนายได้ตามลำพังใจ แลถึงเมื่อได้อนุญาตให้เป็นทนายแล้วก็ดี ก็ยังบัญญัติให้สังวรในมรรยาทอย่างกวดขัน ผู้ที่จะสมัครเข้าเป็นทนายความทุกคนควรกำหนดจดจำไว้อย่างขึ้นใจ แลจะต้องระวังรักษาประดุจศีลของทนายฉนั้น ซึ่งเป็นทางดีในการตัดทอนทนายอันเหลวไหลที่

เคยมีมาแต่เดิม ตามที่ข้าพเจ้าเคยได้ยินชื่อเขาเรียกกันขันๆ ว่า "หมอความใต้ต้นกร่าง" บ้าง "หมอความตีนโรงตีนศาล" บ้าง แลยังมีชื่ออะไรต่ออะไรอีกเอนกอนันต์ รวมอยู่ในพวกที่เหลวไหลหาความรู้ในทางกฎหมายมิได้ สักแต่ว่าเคยเป็นนักการหรือเสมือนคนใช้ของท่านผู้พิพากษา เคยเห็นการงานในโรงศาลบ้างก็อ้างตนว่าเป็นผู้รู้แลเข้ารับเป็นทนายว่าความ ซึ่งทำให้คดีของลูกความเสียหายมาเสียมากต่อมาก

อนึ่ง การว่าความนี้เป็นวิชาสำคัญอันหนึ่ง ซึ่งถ้าไม่มีทนายผู้สามารถว่าต่างแก้ต่างคู่ความในโรงศาลแล้ว ความลำบากจะเกิดขึ้นแก่ศาลมิใช่น้อย เมื่อคู่ความเป็นชาวนาชาวสวน หรือคนป่าคนดอยที่ไม่มีความรู้ในทางกฎหมายระเบียบวิธีพิจารณาต้องมาว่าความในศาลเอง ทั้งทนายความก็เป็นผู้มีหน้าที่ช่วยเหลือความยุติธรรมในโรงศาล และระวังอำนาจผลประโยชน์ของลูกความแลประโยชน์แห่งมหาชนทั่วไปด้วย จึงควรบำรุงวิชาว่าความนี้ให้เจริญยิ่งขึ้นตามวิชากฎหมาย ข้าพเจ้าจึงได้พยายามเขียนหนังสือเล่มนี้ขึ้น หวังจะให้เป็นหลักเกณฑ์แลคำแนะนำในวิธีว่าความตั้งแต่ชั้นเตรียมคดีตลอดไปจนถึงการซักการค้านติงพยาน แถลงสำนวนและคำแนะนำต่างๆ เพื่อว่าจะเป็นประโยชน์แก่ท่านทนายที่หัดใหม่บ้าง ข้าพเจ้าได้เขียนขึ้นในเวลาอันน้อย ถ้าจะมีผิดพลาดบกพร่องบ้าง หวังว่าจะได้รับอภัยจากท่านผู้อ่าน

การเตรียมคดี

เมื่อใครเขานำคดีมาให้เราว่าต่างก็ดี แก้ต่างก็ดี เราควรจะซักถามลูกความให้ละเอียดถ้วนถี่ ดุจดังว่าเราเป็นทนายของฝ่ายโน้นซักค้านพยาน เมื่อเห็นว่าคดีที่ลูกความนำมานั้นไม่มีช่องทางจะชนะได้แล้ว ก็ควรบอกกับลูกความตามความเห็นเช่นนั้นโดยไม่ต้องเกรงใจ ถ้าเป็นโจทก์ก็ควรแนะนำให้เลิกแล้วกันเสีย ถ้าเป็นจำเลยก็ควรช่วยไกล่เกลี่ยหาทางปรองดองยอมความกัน หรือยอมตามฟ้องเสีย เพื่อป้องกันมิให้เสียค่าธรรมเนียมต่าง ๆ ให้มากขึ้นโดยไม่จำเป็น จริงอยู่ บางครั้งข้าพเจ้าเคยได้ยินว่าถึงแม้ทนายจะได้แนะนำแก่ลูกความของตนว่าคดีไม่มีมูล ไม่มีช่องทางจะชนะได้ ลูกความก็ยังคงยืนยันขอให้ช่วยจัดการฟ้องอยู่อีก โดยถือทิษฐิมานะอาฆาตแก่คู่ความฝ่ายโน้น มิได้คิดถึงความเสียหายต่าง ๆ อันจะบังเกิดขึ้นแก่ตน แลยอมเสียค่าทนายให้อย่างงามด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ข้าพเจ้าขอแนะนำอย่างเต็มที่ว่า ไม่ควรรับการฟ้องร้องให้โดยเห็นแก่สินจ้างรางวัล หรือกลัวขาดประโยชน์ที่เขาจะไม่มาจ้างท่านอีกในภายหน้าเป็นอันขาด การที่รับทำให้นั้นแหละ จะทำให้ท่านขาดความนิยมนับถือในภายหลัง แลจะนับว่าท่านเป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในความซื่อสัตย์สุจริตที่จะช่วยเหลือความยุติธรรม แลความสะดวกในโรงศาล

ผู้ที่จะเป็นทนายความ ควรอ่านคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๑๐๔๗/๒๔๕๖ คดีระหว่างจีนเทียนไล่ นายเอ่งเซงกับพวกจำเลย ซึ่งในกรมลวัสดิ์ฯ รับสั่งไว้ดังนี้ "ฯลฯ เสียดายที่ศาลล่างไม่เอาโทษเจ้าถ้อยหมอความ ฯลฯ แม้แต่ปรับอย่างเดียวก็ยังเป็นทางกำหราบไม่ให้ริฟ้องเท็จใส่โทษเขาให้เสียเวลาการงานศาล เพราะคน

จำพวกนี้ถือผิดไปว่าศาลยุติธรรมเป็นสนามประลองฝีปาก แต่ความจริงศาลยุติธรรมเป็นหลักพระนครที่บำบัดความประทุษฐร้ายระงับอรรถคดีวิวาทกัน ไม่ใช่ที่เล่นสำบัดสำนวน ควรสอนให้รู้สำนึกไว้บ้าง จะเป็นคุณแก่บ้านเมืองไม่น้อย ฯลฯ"

ถ้าตามถ้อยคำของตัวความที่มาเล่าบรรยายเรื่องตามข้อซักถามของท่านโดยละเอียด จนท่านเห็นว่าคดีมีมูลที่ควรจัดการฟ้องร้องแล้ว ท่านก็ควรไต่สวนหาพยานหลักฐานประกอบคดีตามที่ตัวความชี้แจงนั้นให้ครบบริบูรณ์เสียก่อน เพื่อจะได้นำไปแสดงต่อศาล เพราะบางทีลูกความของท่านอาจจะกล่าวข้อความ ซึ่งไม่มีหลักฐานจะนำสืบประกอบ หรือลูกความเข้าใจผิดในพยานหลักฐานนั้นๆ ก็เป็นได้ ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้น ท่านจะได้รับความเสียใจภายหลัง ถ้าท่านจะฟ้องคดีอาญา ก็ยิ่งจำเป็นที่ท่านควรจะต้องไต่สวนพยานเสียให้เห็นว่ามีมูลก่อน จึงค่อยจัดการฟ้องมิฉะนั้นท่านอาจถูกไต่สวนในเรื่องมรรยาททนายความได้ แลข้าพเจ้าขอเตือนให้ท่านจดจำคดีเรื่องนายสุดจิตร บุนนาค (ประกาศธรรมนูญกิจ) ที่เนติบัณฑิตยสภา ซึ่งท่านคงทราบเรื่องดีแล้วนั้นเป็นอุทธาหรณ์ไว้ด้วย

อนึ่งพยานที่ลูกความของท่านนำมาให้ท่านไต่สวนนั้น อย่าสักแต่ว่าพยานมาให้ถ้อยคำแก่ท่านอย่างไร ท่านก็จะเชื่อตะบันไปหมด ควรซักไซ้ไล่เลียงและระวังว่ามิใช่พยานซึ่งลูกความปั้นขึ้น เพราะบางทีมีลูกความที่ไม่อยากบอกความจริงแก่ทนายของตนแลปั้นพยานขึ้นเอง ซึ่งถ้าท่านนำพยานชนิดนี้ไปสืบในศาลแลความไปแดงขึ้น ตัวท่านก็จะมีมลทินแลบางทีอาจจะถูกไต่สวนในเรื่องที่ท่านรู้เห็นเป็นใจด้วยหรือไม่ ซึ่งท่านจะได้รับความลำบากแลอกเต้นไปพักหนึ่ง จนกว่าจะได้เห็นความบริสุทธิ และเคยมีตัวอย่างมาบ้างแล้วในเรื่องเช่นนี้

ทนายเมื่อได้รับคดีเขาไว้ว่าต่างก็ดี แก้ต่างก็ดี ควรตั้งใจระวังรักษาผลประโยชน์ในคดีให้เต็มความสามารถเหมือนหนึ่งว่าเป็นคดีของตนเอง แลขอให้จำไว้ว่าถ้าท่านว่าความให้เขาอย่างสะเพร่าหรือเลินเล่อไม่ทำการตามหน้าที่จนเป็นเหตุให้ลูกความได้รับความเสียหายแล้ว ท่านอาจถูกลูกความของท่านฟ้องเรียกค่าเสียหายฐานเลินเล่อได้

อนึ่งขอเตือนไว้ด้วยว่า การที่ท่านเคยชนะคดีบ่อย ๆ นั้นอย่าเลินเล่อเผลอคิดว่าไม่มีใครสู้ จงจำสุภาษิตโบราณที่ท่านกล่าวไว้ว่า "สี่เท้ายังรู้พลาด นักปราชญ์ยังรู้พลั้ง" เพราะฉะนั้นควรระวังหน้าที่แลหมั่นตรวจสืบสวนข้อเท็จจริงแลสอบปากคำลูกความไว้เสมอ ถ้าท่านไปแพ้ความเขาโดยผิดหลงในข้อกฎหมายหรือข้อเท็จจริงอย่างใดเข้าในคดีที่ไม่ควรแพ้แล้ว จะทำให้ท่านเสียชื่อเสียงหาน้อยไม่

อีกประการหนึ่งทนายไม่ควรไว้ใจแก่ผู้ช่วยหรือเสมียนในการที่จะเตรียมคดีเหล่านั้นให้มากนัก เพราะผู้ช่วยที่ไม่มีความสามารถอาจจะทำให้คดีเสียหายได้ถ้าทนายมีเวลาพอแล้ว ควรเตรียมคดีนั้นด้วยตนเอง แต่ในสมัยนี้ทนายบางท่านมีความมาก ไม่สามารถจะว่าเองได้ทุกเรื่องไป จึงเกิดมีทนายรองหรือผู้ช่วย ในการที่ทนายจะส่งความให้ทนายรองหรือทนายผู้ช่วยฉนี้ควรระมัดระวังหาคนที่สามารถ เพราะการว่าความนั้นก็เท่ากับรบศึกสงครามเหมือนกัน จะใช้แม่ทัพที่ไม่มีความสามารถก็จะอัปราชัยได้ง่าย การใช้ผู้แทนนั้นจะต้องระวังไม่ว่าชั้นเตรียมคดี แต่งฟ้อง แต่งคำให้การหรือตอนซักค้านพยานในศาล เพราะถ้าส่วนใดส่วนหนึ่งบกพร่องแม้แต่นิดเดียว ก็อาจทำให้คดีเสียได้

อนึ่งในการอ้างพยาน ถ้าเห็นว่าพยานคนใดสำคัญแก่คดีไม่ควรจักเพิกเฉยเสีย ถึงแม้จะต้องเสียเงินค่าป่วยการแลค่าพาหนะให้แก่พยานมากหน่อยตามที่กฎหมายบังคับไว้ก็ไม่ควรเสียดาย เพราะการที่ตนไม่กล้าเรียกพยานที่สำคัญแก่คดีมาสืบนั้น อาจทำให้ศาลเข้าใจผิดแลตัดสินให้คดีของตนแพ้ได้ เพราะฉนั้นท่านจึงไม่ควรเสียดายเงินค่าป่วยการพยานซึ่งไม่มากมายนัก แลเมื่อท่านชนะคดี ก็อาจจะได้รับคืนจากฝ่ายแพ้ด้วย

การว่าความนั้นได้กล่าวไว้แล้วว่าเท่ากับการเข้าทำสงคราม เพราะฉนั้นท่านควรจะต้องระวังปากคอของท่านให้ดี อย่าพูดพร่ำเพรื่อถึงคดีของตนแลวิธีที่ตนจะสืบพยานประกอบคดี หรือสืบแก้ความฝ่ายโน้นให้ฟุ่มเฟือยไป ควรจักระวังรักษาความลับต่าง ๆ ในคดีไว้ให้ดีดังสุภาษิตโบราณกล่าวว่า "พูดไปราคาไพเบี้ย นิ่งเสียราคาตำลึงทอง" นอกจากนี้ถ้าทนายมีเวลาควรจะไปตรวจสถานที่ ๆ เกิดเหตุด้วยตนเอง แลถ้ายิ่งได้พยานคนใดที่รู้เรื่องไปอธิบายให้ฟังอีกด้วยก็ยิ่งดีขึ้น ถ้าเป็นคดีเรื่องที่ดิน ควรจะมีแผนที่ให้ลูกความแลพยานอธิบายให้ฟัง

อนึ่งทนายจะต้องพยายามบำเพ็ญตนให้เป็นที่นิยมนับถือของคนทั้งหลาย แลให้เขาเชื่อถ้อยคำอันสุจริตของตน แลต้องสามารถอธิบายความประสงค์ของตน แสดงออกให้ผู้ฟังเข้าใจได้ง่าย เป็นข้อ ๆ ต่อกันให้เป็นเรื่องดี เช่นวิธีแถลงมูลคดี หรือแถลงสำนวนต่อศาลเป็นต้น คนที่พูดเหลวไหลอย่างน้ำท่วมทุ่งผักบุ้งโหลงเหลง นั้นหาสารประโยชน์มิได้ ในชั้นแถลงมูลคดีหรือแถลงสำนวนต่อศาลนั้นถ้าไม่มีเรื่องที่เป็นประโยชน์แก่คดีจะพูดต่อไปแล้ว ก็ควรหยุดไม่พูดต่อไปเสียดีกว่า เพราะจะทำให้ผู้ฟังเบื่อ และเป็นการเสียเวลาของศาลโดยใช่เหตุ

เมื่อวันพิจารณาใกล้เข้าทนายความควรจะเตรียมตัวให้ดี ควรอ่านโน๊ตหัวข้อที่ตนทำไว้ในเวลาที่รับความแลในเวลาที่ไปตรวจในที่เกิดเหตุ ประกอบกับคำให้การจำเลยโดยละเอียด แลจงจดจำไว้ว่าคดีมีประเด็นอยู่ตรงไหนบ้าง ตนจะนำสืบอย่างไร เพื่อเป็นการสะดวกต่อการถามพยานในเวลาพิจารณาคดี แลคอยระวังเตือนพยานให้มาศาลตามนัด โดยนำมาเองหรือขอหมายศาลเรียกมา แต่การขอหมายศาลเรียกนั้น จะเป็นพยานบุคคลหรือเอกสารสิ่งสำคัญอันจะต้องเรียกจากบุคคลอื่นก็ตาม จะต้องรีบไปขอต่อศาลเสียก่อนวันนัดพิจารณา พอให้ศาลมีเวลาออกหมายให้พยานได้ทราบก่อนถึงวันพิจารณาอย่างน้อยไม่ต่ำกว่า ๒ วัน ตามมาตรา ๓๑ แห่งพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่งปี ๑๒๗[๑] ถ้าจะต้องการอ้างหนังสือสำคัญหรือหลักฐานอันใดภายหลังฟ้องหรือภายหลังให้การ ซึ่งมิได้อ้างว่าแต่ต้นแลส่งสำเนาให้อีกฝ่ายหนึ่งทราบแล้ว จะต้องรีบคัดสำเนาหนังสือที่อ้างนั้น ส่งให้คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งทราบล่วงหน้าก่อนวันพิจารณาอย่างน้อยไม่ต่ำกว่า ๓ วัน ถ้าการคัดสำเนาเป็นการลำบากขัดข้องจริง ๆ ก็ควรร้องต่อศาล ขอให้คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งมาตรวจดูหนังสือที่อ้างนั้นเอง โดยวิธีใดวิธีหนึ่งที่สดวก ซึ่งแล้วแต่ศาลจะเห็นสมควรสั่ง ตามมาตรา ๓๐ แห่งพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง[๒] แลฝ่ายที่ได้รับสำเนาหนังสือสำคัญที่ฝ่ายผู้อ้างส่งมาให้นั้น จะคัดค้านประการใด ก็ต้องส่งคำคัดค้านนั้นให้ผู้อ้างทราบก่อนถึงวันนัดพิจารณาเหมือนกัน ถ้ามาคัดค้านในวันพิจารณา ตนจะต้องเสียค่าธรรมเนียมพยานที่ฝ่ายผู้อ้างจะได้นำสืบประกอบหนังสือนั้น

---

(๑) (๒) ก่อนใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

เมื่อถึงวันพิจารณา ถ้าพยานไม่สามารถจะมาศาลได้ โดยป่วยมาศาลไม่ไหวเป็นต้น และถ้ารอไปจะทำให้คดีเนิ่นช้ามากแล้วก็ควรขอให้ศาลเดินเผชิญสืบตามมาตรา ๑๐ แห่งพระราชบัญญัติลักษณพยานปี ๑๑๓ แลบางทีก็จำเป็นที่จะต้องส่งประเด็นไปสืบเมื่อพยานอยู่ต่างจังหวัดตามมาตรา ๔๕, ๔๖ แห่งพระราชบัญญัติลักษณพยาน แต่ถ้าพยานที่อยู่ต่างจังหวัดนี้เป็นพยานสำคัญในคดีทนายความพยายามขออนุญาตต่อศาลเรียกพยานมาให้การยังศาลที่พิจารณาคดีนั้นตามมาตรา ๔๕ ข้อ ๒ ไม่ควรคิดเสียดายค่าป่วยการแลค่าเดินทางของพยานเลย การที่ทนายได้สืบถามพยานด้วยตนเองนั้นมีประโยชน์มากกว่าแลข้อความอันใดที่ศาลสงสัย พยานจะได้อธิบายให้จะแจ้ง แลทั้งการที่ผู้พิพากษาได้เห็นกิริยาวาจาของพยานเองนั้น ย่อมเป็นโอกาสที่จะได้สังเกตว่าพยานปากนั้นพูดจริงหรือเท็จ ควรเชื่อถือได้เพียงไรซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่คดียิ่งนัก ข้าพเจ้าได้ทราบว่ามีวิธีสืบพยานต่างจังหวัดอีกวิธีหนึ่ง คือเมื่อขอให้ศาลที่พิจารณาคดีส่งประเด็นไปสืบพยานยังศาลต่างจังหวัดแล้วทนายทั้ง ๒ ฝ่ายส่งทนายแทนตัวออกไปสืบ หรือจ้างทนายที่อยู่ในจังหวัดที่ซักพยานให้ แล้วส่งคำให้การของพยานมายังศาลเดิม วิธีจ้างทนายในจังหวัดที่พยานอยู่แทนตัวนั้นย่อมสดวกมาก ในคดีบางเรื่องที่พยานอยู่ในจังหวัดที่การไปมาลำบาก ทนายจะไปเองย่อมเสียเวลาแลค่าเดินทางไม่น้อย จริงอยู่ตามมาตรา๔๕,๔๖ ศาลอาจจะส่งประเด็นแลคำถามข้อค้านข้อติงไปยังศาลจังหวัดนั้น ขอให้ซักถามพยานให้ตามคำถามนั้นก็ดี แต่การทำเช่นนี้อาจมีบกพร่องไม่เต็มตามต้องการได้ ข้าพเจ้าเห็นชอบด้วยในวิธีที่จะจ้างทนายผู้สามารถในจังหวัดนั้นให้ช่วยสืบให้ เว้นแต่เป็นพยานที่อยู่จังหวัดใกล้ ๆ กันแลการไปมาสดวกเช่นมีรถไฟหรือเรือเมล์ถึงเป็นต้น ก็ควรเรียกพยานนั้นมาสืบยังศาล

ที่พิจารณา ที่ว่านี้สำหรับพยานที่สำคัญแก่คดี ถ้าเป็นพยานไม่สำคัญนัก ก็แล้วแต่ท่านจะเห็นเหมาะ แต่ถ้าเป็นคดีอาญา โจทก์จะต้องพยายามมาสืบในศาลที่พิจารณาคดีนั้นบ้างเพื่อจะได้ชี้ตัวจำเลย จะส่งประเด็นไปสืบเสียทุกปากแล้ว อาจเป็นเหตุให้ศาลสงสัยว่าพยานที่เบิกความนั้นจะเข้าใจตัวจำเลยผิด ถึงแม้พยานจะได้บอกชื่อแลที่อยู่ตรงกับคำจำเลยก็ดี ก็ยังไม่ทำให้สิ้นความสงสัยได้ (ดูคำพิพากษาฎีกาที่ ๕๑,๕๒, พ.ศ. ๒๔๖๐)

ข้าพเจ้าขอกล่าวเลยไปถึงเรื่องค่าป่วยการแลค่าเดินทางของพยานสักหน่อย เพื่อว่าจะเป็นเครื่องประดับความรู้ของทนายไว้บ้างคือ ในเมืองอังกฤษพยานของเขาในคดีแพ่งมีอำนาจที่จะเรียกร้องค่าป่วยการแลค่าเดินทางที่ได้ออกไปแล้วก่อนให้การ เว้นแต่ในคดีอาญาเท่านั้นซึ่งหลักกฎหมายถือว่า คนทุกคนจะต้องช่วยกันรักษากฎหมายของบ้านเมืองตน เมื่อใครทำผิดก็เป็นหน้าที่ของราษฎรทั้งปวงที่รู้เห็น จะต้องมาให้การในศาลโดยไม่ลำเอียง แม้ท่านผู้ใดเผอิญมาอยู่ในศาลในเวลาที่ชำระคดีอาญา ศาลอาจบังคับให้ผู้นั้นให้การในข้อความที่รู้เห็นได้ ในประเทศยูไนเต็ดเสตทส์ (อเมริกา) ศาลเดินไกลยิ่งกว่านี้อีก คือยอมให้พยานเรียกค่าเดินทางที่ได้ไปแล้วแลที่จะต้องออกในเวลากลับบ้านก่อนที่พยานจะต้องให้การด้วย

อนึ่งทนายควรพยายามสืบสวนถึงพงษาวดารและประวัติของพยานอีกฝ่ายหนึ่งด้วยว่า เป็นคนมีความฉลาดเฉียบแหลม ตั้งอยู่ในศีลธรรมมีนิสัยใจคอประการใด เป็นคนมีชื่อเสียงโด่งดังหรือเสียหายอย่างไรบ้าง เพื่อเป็นประโยชน์ในเวลาถามค้าน แต่ขอเตือนไว้ว่าทนายไม่ควรซักถามถึงประวัติสิ่งชั่วร้ายของพยานฝ่ายโน้นให้มากไปเกินกว่าเหตุ เว้นไว้แต่ในคดีบางเรื่องซึ่งจำเป็นจริง ๆ ที่จะแสดงส่อให้ศาลเห็นว่า ไม่ควรเชื่อถ้อยคำของพยานเท่านั้น

เมื่อทนายโจทก์ได้รับสำเนาคำให้การจำเลย หรือทนายจำเลยได้รับสำเนาฟ้องโจทก์ ทนายควรจะอ่านข้อความดูให้ดี ถ้าที่ไหนขาดตกบกพร่องก็ควรยื่นคำร้องขอให้ศาลบังคับให้ฝ่ายโน้นเขาทำคำเพิ่มเติม ข้อนี้อาจจะทำให้ง่ายแก่คดีในการที่จะได้ไม่ต้องเสียเวลาเรียกพยานหลักฐานโดยไม่จำเป็น

อนึ่งข้าพเจ้าขอเตือนว่า ถ้าท่านเป็นทนายที่พึ่งจะหัดใหม่แลยังไม่สู้คุ้นเคยกับโรงศาลนัก ควรจะไปทำงานช่วยอยู่กับทนายผู้แก่อาวุโสเสียให้ชินศาลก่อนที่ท่านจะตั้งสำนักงานของท่านเอง ถึงแม้ท่านจะได้เคยชินกับโรงศาลมาบ้างแล้ว ถ้ายังไม่เคยเข้าว่าความด้วยตนเองเลย ก็คงจะทำให้ท่านประหม่าปากคอสั่นในขณะที่จะลุกขึ้นยืนซักหรือค้านพยานบ้าง ไม่มากก็น้อย เพราะฉะนั้นในชั้นแรก ๆ ท่านควรจะรับความเล็ก ๆ น้อย ๆ ว่าไปก่อนจะดีกว่า ถ้าท่านหาญไปคดีสำคัญ ๆ เข้าว่า ฉวยพลาดท่าไปเสียทีลงโดยความประหม่าหรือรู้เท่าไม่ถึงการ เพราะขาดความชำนาญเข้าท่านจะเสียใจภายหลัง ควรปฏิบัติตามสุภาษิตที่ว่า "ช้าเป็นการนานเป็นคุณ" นั่นแหละจะดีกว่า เมื่อท่านได้ตั้งสำนักงานทนายความของท่านขึ้นเอง แลมีลูกความเขานำคดีสำคัญ ๆ มาให้ท่านว่า ถ้าท่านรู้สึกอึดอัดขัดข้องในข้อกฎหมายหรือธรรมเนียมประเพณี อันใดท่านควรจะรีบไปปฤกษาหารือกับท่านผู้รู้ทันที เช่นทนายความที่แก่อาวุโสมีความรู้ดีกว่าตน หรือเนติบัณฑิตช่วยเหลืออธิบายให้ฟัง ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นการโง่เขลาที่สุด ที่รับความยาก ๆ ไว้แล้วไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร ลงผลที่สุดก็แพ้ความเขาโดยความครึของตน คดีสำคัญที่เกี่ยวถึงชีวิตแลเกียรติยศชื่อเสียง เช่น คดีเรื่องวางยาพิษ เป็นต้น ถ้าทนายจำเลยเป็นคนไม่มีความสามารถแลค่อนข้างโง่เขลาอยู่บ้างแล้ว อาจทำให้ศาลเข้าใจผิดแลลงโทษจำเลยได้ ตัวอย่าง

ง่าย ๆ เช่นจำเลยปฏิเสธการซื้อยาพิษเอาทื่อ ๆ แลโจทก์เขาสืบพยานได้แน่นอนเปนที่เชื่อถือได้ว่าจำเลยได้ซื้อยาพิษนั้นจริง เช่นนี้กระทำให้เปนข้อพิรุธชั้นต้น ส่อให้น่าสงสัยว่าจำเลยจะได้กระทำผิดจริง แลถ้าโจทก์สืบพยานประพฤติเหตุห้อมล้อมกรณีเข้าได้อีก เช่นจำเลยเปนคนปรนนิบัติอยู่ไกล้ชิดกับผู้ตาย เวลานั้นจำเลยมีหนี้สินล้นพ้นตัวหรือกำลังคับแค้นในเรื่องเงินทองมาก แลมีหวังอยู่ทางเดียวที่จะได้รับมรดกของผู้ตายที่ได้พินัยกรรมยกทรัพย์ไว้ให้เท่านั้น จึงจะช่วยความทุกข์ร้อนของตนได้ ทั้งจำเลยเปนคนมีนิสัยใจคออำมหิตดุร้าย ส่วนตัวผู้ตายนั้นเปนคนเข้าวัดถือศีลกินเพลเสมอ ไม่เคยมีสาเหตุอริวิวาทกับใครเลยเช่นนี้เปนต้น ศาลอาจจะลงโทษจำเลยได้ ซึ่งความจริงจำเลยได้ซื้อยาพิษนั้นมาจริง แต่ได้ใช้ในการฆ่าหนูหากคนใช้ของผู้ตายซึ่งอยู่บ้านเดียวกับจำเลยแอบยักเอาไว้ แลมาใช้วางผู้ตายแลจำเลยด้วย เพื่อหวังจะทำการลักทรัพย์ได้สดวก แต่เผอิญจำเลยเองไม่ได้รับประทานของที่ปนยาพิษนั้น เรื่องนี้ถ้าจำเลยได้ต่อสู้ตามความจริงแล้ว ศาลคงไม่ลงโทษจำเลย คดีเช่นนี้อาจเกิดขึ้นได้แก่คนเขลาขลาดกลัวความผิดจนเกินไป ไม่กล้าให้การตามความจริง แลบางทีทนายของตนเองก็ยังปกปิด ทนายความควรอธิบายชี้แจงให้ตัวจำเลยเข้าใจ แลถ้าได้ให้การไปเสียแล้ว ก็ควรแนะนำให้กลับให้การตามความสัจจริงเสียใหม่ วิธีแก้ความชนิดนี้เปนวิธียากที่สุด ท่านควรจะใช้วิจารณปัญญาตริตรองให้รอบคอบเต็มที่ ถ้าท่านเปนทนายที่หัดใหม่แลไปชนะความสำคัญในเรื่องที่หวุดหวิดน่ากลัวศาลจะลงโทษเชนนี้เข้าสักเรื่องหนึ่ง จะทำให้ท่านมีชื่อเสียงขึ้นอีกหาน้อยไม่ ซึ่งเคยมีตัวอย่างมามากแล้วในเมืองอังกฤษและอเมริกา

คำฟ้อง

คำฟ้องนั้นเป็นที่สำคัญแห่งหนึ่ง เพราะถ้ากล่าวข้อความให้คลาดเคลื่อนขาดตกบกพร่องในข้อใหญ่ใจความ หรือกล่าวข้อเคลือบคลุมแล้วอาจเป็นเหตุให้ศาลหยิบยกเอาข้อนั้นขึ้นเป็นข้อบุบฉลายในคดี และบางทีอาจจะทำให้ถึงแพ้คดีได้ เช่นในเรื่องฟ้องหาว่าจำเลยรับของโจรเป็นต้น ถ้าในฟ้องไม่กล่าวให้เห็นว่าจำเลยได้รับของร้ายนั้นโดยรู้สึกแล้ว ศาลอาจจะไม่รับฟ้องหรือยกฟ้องเสียโดยกล่าวว่าคดีไม่มีมูลเป็นความอาญาได้ เพราะฉนั้นทนายเมื่อได้ไต่สวนพยานเห็นว่าคดีมีมูลแลจะร่างฟ้องควรระมัดระวังให้ถ้วนถี่ เลือกใช้ถ้อยคำให้เหมาะเจาะที่กินความแต่พอดี ไม่ควรใช้ถ้อยคำให้ฟุ่มเฟือยเกินไปโดยใช่เหตุ ถ้าเป็นฟ้องคดีอาญา ก็ควรดำเนินข้อความในฟ้องตามถ้อยคำในประมวลกฎหมายลักษณอาญาตามที่จะเป็นได้ แลถ้าคดีเป็นที่น่าสงสัยไม่แน่ใจว่าจะควรฟ้องสถานใดแน่ ก็ควรเพิ่มเติมข้อหาที่เห็นว่าเป็นประโยชน์แก่คดีลงไปให้หมด จะเป็นข้อเดียวหรือหลายข้อก็ตาม เพื่อว่าถ้าพยานหลักฐานไม่พอในข้อหาข้อใดข้อหนึ่ง บางทีก็อาจจะพอสำหรับข้อหาอื่น ๆ ได้ แต่นี่ไม่ได้หมายความให้ท่านฟ้องอย่างทอดแห ท่านควรเลือกเฉพาะฐานซึ่งท่านอาจจะสืบได้เท่านั้น แลควรกล่าวอ้างให้ชัดเจนว่าจำเลยได้กระทำผิดต่อพระราชกำหนดกฎหมายอะไรแลมาตราใด ถ้าไม่อ้างบทกฎหมายที่จำเลยกระทำผิดแล้ว ศาลอาจไม่รับฟ้องหรือไม่ลงโทษจำเลยให้ (ดูคำพิพากษาฎีกาที่ ๑๗๘/๑๒๘) แต่การอ้างบทกฎหมายนี้จงระวังอย่าให้ผิดฐานฟ้อง ถ้าอ้างผิดฐานศาลจะตัดสินยกฟ้องเสีย เช่นในฟ้องกล่าวหาว่าจำเลยลักทรัพย์แต่อ้างกฎหมายฐานบุกรุก ศาลถือว่าโจทก์

อ้างผิดฐาน ไม่ลงโทษให้ (ฎีกาที่ ๖๓/๑๓๑) ข้าพเจ้าเห็นว่าควรจำตัวอย่างคดีที่มีฟ้องเคลือบคลุม ซึ่งศาลฎีกาได้พิพากษาเป็นบรรทัดถานแล้วไว้บ้าง เพื่อจะได้ไว้ใช้เทียบเคียงประกอบในการที่ท่านจะแต่งฟ้องเรื่องอื่นซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกัน ข้าพเจ้าจึงได้ยกมาลงไว้บ้างคือ

๑. โจทก์ฟ้องว่า จำเลยรับของโจร แต่ในฟ้องไม่ได้กล่าวว่าของอะไรหายไปบ้างตัดสินว่าเป็นฟ้องเคลือบคลุม (ฎีกาที่ ๒๑๓/๑๑๙) แลในฟ้องต้องกล่าวว่า เป็นของผู้ใดหายด้วย มิฉนั้นก็เป็นฟ้องเลื่อนลอย (ฎีกาที่ ๑๙๓/๑๑๙)

๒. โจทก์ฟ้องว่า มีผู้ร้ายลักทรัพย์ของผู้หนึ่งไปแล้วไปจับของกลางได้จากจำเลย แต่ในฟ้องไม่ได้กล่าวว่าจับของกลางแลตัวจำเลยได้เมื่อใด แลคดีนั้นเถียงกันในเรื่องอายุความด้วย ศาลฎีกาตัดสินว่าฟ้องของโจทก์เคลือบคลุม ให้ยกฟ้องเสีย (ฎีกาที่ ๘๐๖/๑๒๓)

๓. โจทก์ฟ้องว่า จำเลยทำชู้กับภรรยาของตนแต่ในฟ้องมิได้กล่าวว่าทำชู้กันเมื่อวันเดือนใด ศาลฎีกาตัดสินว่า เป็นฟ้องเคลือบคลุม (ฎีกาที่ ๘๘๕/๑๓๑)

๔. โจทก์ฟ้องว่าจำเลยทำน้ำสาโทเถื่อน ไม่อธิบายว่าน้ำสาโทเป็นของต้มกลั่นอย่างสุราแล้ว ตัดสินว่าเป็นฟ้องเคลือบคลุม (ฎีกาที่ ๙๖๑/๒๔๕๖)

๕. ในกรณีอันเดียวกัน โจทก์ฟ้องหาว่าจำเลยกระทำผิดฐานแจ้งความเท็จต่อเจ้าพนักงาน หรือฐานเบิกความเท็จต่อศาลอย่างใดอย่างหนึ่ง ตัดสินว่าเป็นฟ้องเคลือบคลุม (ฎีกาที่ ๗๕๑/๒๔๕๘)

อนึ่ง การเขียนฟ้องนั้น ควรจำหลักที่มีกฎหมายบังคับไว้ด้วยคือ

๑. ต้องเขียนด้วยน้ำหมึก ถ้ามีผิดตกที่ใด ห้ามมิให้ขูดแก้ ได้แต่ขีดฆ่า แล้วให้ผู้เขียนลงชื่อไว้ข้างล่างกระดาษที่หัวบรรทัดของคำที่ขีดฆ่าหรือตกไว้เป็นสำคัญ ตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ปี ๑๒๗ มาตรา ๔๓

๒. ต้องบอกชื่อแลตำบลที่อยู่ของผู้แต่งผู้เขียนไว้ท้ายฟ้องฉบับนั้นด้วย ตามประกาศว่าด้วยลงชื่อผู้แต่งผู้เขียนหนังสือฟ้องเรื่องราวแลฎีกา ปี ๑๑๐ แลเวลานี้ต้องบอกวิชาทำมาหากินของผู้แต่งผู้เขียนด้วยเพื่อให้รู้ว่าหากินทางหนังสือหรือมิใช่ ถ้าทนายเป็นผู้แต่งผู้เขียนเอง ต้องลงเลขหมายในใบอนุญาตให้ประจักษ์ด้วย ตามรับสั่งของอธิบดีศาลฎีกาซึ่งมีถึงศาลทั้งหลาย

๓. ต้องมีศุภมาศวันเดือนปีแลตำบลที่เกิดมูลคดีพิพาท ตามพระราชบัญญัติจัดการศาลในสนามสถิตยุติธรรม ปี ๑๑๑ ข้อ (๔) ถ้าเป็นคดีอาญายิ่งสำคัญมาก เพราะถ้าฟ้องผิดวันและจำเลยหลงต่อสู้คดีแล้ว ก็จะต้องถูกศาลตัดสินยกฟ้อง แต่ถ้าจำเลยไม่หลงต่อสู้ก็ไม่เป็นไร ควรดูคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๓๘๑/๑๒๑ และที่ ๗๒/๑๓๑

๔. ต้องมีคำขอว่าจะให้ศาลบังคับแก่จำเลยอย่างใดให้ชัดเจนด้วย ข้อแรกจะต้องขอให้ศาลออกหมายเรียกจำเลย มิฉะนั้นศาลจะไม่รับฟ้อง ตามกฎหมายลักษณรับฟ้องบทที่ ๙ แลพระราชบัญญัติจัดการศาลยุติธรรม ปี ๑๑๑ ข้อ ๘ (๕) เวลาท่านเขียนคำขอท้ายฟ้องนี้ควรระลึกอยู่เสมอว่าศาลจะไม่ตัดสินให้เกินกว่าคำขอของโจทก์เลย เว้นแต่ในคดีแพ่งในบางเรื่องซึ่งศาลอาจตัดสินเลยไปได้บ้างตามข้อยกเว้นที่จำแนกไว้ตามมาตรา ๓๙ แห่งวิธีพิจารณาความแพ่ง ปี ๑๒๗ เท่านั้น ถ้าในคดีอาญาศาลจะไม่ลงโทษ

จำเลยให้หนักกว่าบทมาตราหรือฐานที่โจทก์อ้างขอมานั้นเลย แต่ถ้าขอบทหนัก ศาลอาจลงโทษบทเบาได้ในประเภทเดียวกัน

๕. ต้องมีสำเนาส่งให้ศาลพอกับที่ศาลจะส่งให้แก่จำเลยได้ทั่วกันคนละฉบับ อนึ่งการทำสำเนานี้ไม่เฉพาะแต่ฟ้อง แม้เรื่องราว คำแถลง คำให้การแลคำมีคำ ก็ต้องมีสำเนาเช่นเดียวกัน ตามวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา ๒๐ ตอน ๒ แลถ้าในฟ้องนั้นได้อ้างเอกสารหนังสือสำคัญอย่างใด ก็ต้องคัดสำเนาติดไปกับฟ้องทุกฉบับเหมือนกัน ส่วนต้นฉบับนั้นถ้าพอนำไปได้ก็ต้องนำไปให้ศาลตรวจดูด้วย เว้นแต่ถ้าจะส่งต้นฉบับไม่ได้ด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง ก็ให้แถลงเหตุที่ขัดข้องต่อศาล ตามมาตรา ๓๐ แห่งพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง

เมื่อได้เขียนคำฟ้องลงบนแบบฟอร์มของศาลเสร็จเรียบร้อยบริบูรณ์ดีแล้ว ก็นำไปยื่นต่อศาลเจ้าหน้าที่ เพื่อขอให้ศาลประทับฟ้องออกหมายเรียกจำเลยต่อไป เมื่อศาลประทับฟ้องแล้วต้องไปจัดการนำหมายเรียกไปให้จำเลยภายในกำหนด ๑๕ วันนับแต่วันยื่นฟ้องเป็นต้นไป มิฉนั้นศาลอาจจำหน่ายคดีออกเสียจากบัญชีความได้ ตามวิธีพิจารณาความแพ่งมาตรา ๖๒ ส่วนข้อที่ท่านควรจะยื่นฟ้องต่อศาลไหน ควรเรียกใครเป็นจำเลย แลข้อห้ามในการฟ้องร้องนั้น ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวในที่นี้ เพราะจะเป็นการเกินวงเขตแห่งหนังสือเล่มนี้ไป แลทั้งท่านควรจะได้ทราบจากหลักวิธีพิจารณาแลตัวบทกฎหมายแล้ว

อนึ่ง การที่จะนำฟ้องไปยื่น ถ้าเป็นคดีที่มีกฎหมายบังคับไว้ว่า ผู้ยื่นจะต้องสาบาลตัวว่าเป็นความจริงตามฟ้องนั้น เช่นคดีอาญาราษฎรเป็นโจทก์ คดีล้มละลายหรือคดีที่มีคำร้องขอว่าความอย่างคนอนาถาเป็นต้น ก็ต้องให้

ตัวความไปศาลด้วย เพื่อจะได้สาบานตัวตามที่กฎหมายบังคับนั้น แลในคดีแพ่งที่ไม่เกี่ยวกับการสาบาลตัว ถ้าตัวความจะไม่ไปเองก็ต้องให้แต่งใบไว้ความไปให้เสร็จ แลต้องนำเงินค่าธรรมเนียมศาลไปด้วย ถ้าไม่นำไป แลเป็นคดีที่จวนจะหมดอายุความอยู่แล้วด้วย อาจจะทำให้เสียการได้ ควรดูคำพิพากษาฎีกาที่ ๑๐/๑๑๘

อนึ่ง มีคดีบางชนิดที่โจทก์ต้องแจ้งความให้จำเลยทราบก่อนฟ้อง ให้อ่านคำพิพากษาฎีกาที่ ๑๓๙/๑๒๓ ที่ ๒๘/๑๒๘ แลที่ ๑๐๓๐/๒๔๕๖ ท่านจะเห็นได้ว่าไม่ใช่แต่จะเสียค่าฤชาธรรมเนียมเปล่า โจทก์กลับฟ้องใหม่ไม่ได้ทีเดียว นี่แหละทนายที่ไม่มีความสามารถพอ จะทำให้ลูกความเสียหายเช่นนี้ แลคดีที่ฟ้องหาว่าเป็นหนี้ โจทก์ต้องได้ทวงถามลูกหนี้ก่อนฟ้อง ให้ดูคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๑๐๘๐/๒๔๕๖

อนึ่ง ข้าพเจ้าขอเตือนท่านอีกหน่อยว่า เมื่อท่านรับความไว้ว่าต่างแลจะร่างฟ้องนั้น ท่านควรถามตัวของท่านเองดูเสียก่อนว่า รู้กฎหมายในเรื่องนั้นดีพอแล้วหรือ ข้อสำคัญที่ควรระวังก็คือ อย่าไปคว้าเอาความแพ่งมาฟ้องเป็นความอาญาให้เขาได้รับความลำบากซึ่งท่านคงจะได้รับความติเตียนจากศาลเป็นแน่แท้ ให้ดูคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๒๙๔/๒๔๕๗ ในกรมสวัสดิ์ ฯ ทรงรับสั่งไว้ดังนี้ "*ฯ ล ฯ โจทก์จำเลยต่างคนมิได้รู้แน่ว่าฝ่ายใดมีสิทธิ์ในที่พิพาทเพียงไร คดีเข้าลักษณะว่าโต้เถียงกรรมสิทธิ์กันโดยซื่อแท้ ๆ จะเป็นคดีอาญาไม่ได้ ถ้าแม้ ฯ ล ฯ ทนายความโจทก์เป็นผู้คงแก่เรียนรู้ถ้อยถึงความ ก็จะไม่แนะนำให้โจทก์ว่าคดีทางอาญาเลย ฯ ล ฯ*"

คำให้การ

คำให้การก็เป็นที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งดุจเดียวกับคำฟ้อง ดังจะเห็นได้เช่น คำให้การของจำเลยในเรื่องวางยาพิษที่กล่าวไว้ในหมวดเตรียมคดีเป็นต้น แลที่จะรู้ว่าประเด็นแห่งคดีมีอย่างไรบ้าง ก็ต้องอาศัยยกคำฟ้องแลคำให้การขึ้นเทียบกันเข้า คำฟ้องข้อไหนที่จำเลยรับก็เป็นอันฟังได้ โจทก์ไม่ต้องสืบอีก ข้อไหนที่จำเลยต่อสู้เถียงขึ้นมา ข้อนั้นก็เป็นประเด็นที่จะต้องพิจารณาต่อไป เว้นไว้แต่ในความอาญาที่เป็นคดีอุกฉกรรจ์เช่นมีโทษถึงประหารชีวิตนั้น ถึงแม้จำเลยจะให้การรับสารภาพ โจทก์ก็ต้องสืบพยานประกอบ เพราะอาจจะมีการปลอมตัวมารับโทษแทนกันได้ในคดีสำคัญ ๆ นี้

เมื่อมีลูกความเขานำคดีมาให้แก้ต่าง ควรจะตรวจดูคำฟ้องของโจทก์ให้ละเอียด แล้วซักถามลูกความของท่านให้ได้ความก็ควรแนะนำให้ลูกความนั้นประณีประนอมยอมความเสีย เพื่อจะได้ไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมให้มากไปอีกโดยใช่เหตุ หรือถ้าเป็นคดีอาญาก็ควรแนะนำให้จำเลยให้การรับสารภาพเสียโดยชื่นตาชื่นใจเพื่อจะได้ขอความกรุณาต่อศาลลดหย่อนผ่อนโทษ หรือรอการลงอาญาไว้ โดยแสดงเหตุว่ากระทำความผิดลงเป็นครั้งแรก หรือมีเหตุอย่างอื่นที่ควรได้รับความปราณีตามมาตรา ๕๙ แห่งประมวลอาญาก็ควรแสดงต่อศาล เมื่อจำเลยได้กระทำผิดจริงเช่นนี้แล้วท่านไม่ควรคิดต่อสู้คดีให้พลิกแพลงความเป็นจริงไป หรือสืบพยานหลักฐานอันท่านรู้อยู่แก่ใจว่าเป็นเท็จนั้นเลย ท่านควรรักษามรรยาทของท่านในข้อที่ว่า จะต้องเป็นผู้ตั้งอยู่ในความสัตย์สุจริต แลช่วยรักษาความยุติธรรมในโรงศาลให้เคร่งครัด

เมื่อท่านได้สวนคดีจากลูกความของท่าน เห็นว่าคดีโจทก์ไม่มีมูลแห่งความจริง หรือกล่าวหาเกินความจริงแลมีช่องทางจะชนะได้ ก็ควรจัดการแต่งคำให้การไปยื่นเสียภายในกำหนดนัดในหมายนั้น ถ้าเห็นว่าจะทำคำให้การไปยื่นไม่ทันตามกำหนดนั้น ก็ต้องไปยื่นคำร้องต่อศาลขอเลื่อนการยื่นคำให้การไปโดยแสดงเหตุที่ขัดข้องให้ศาลทราบ

อนึ่ง ก่อนที่ท่านจะแต่งคำให้การนั้น ท่านจะต้องตรวจฟ้องดูให้ละเอียดอีกว่า ฟ้องของโจทก์นั้นมีข้อความเคลือบคลุม หรือมีเหตุอย่างใดที่ควรยกขึ้นเปนข้อตัดสำนวนโจทก์หรือไม่ ถ้ามีก็จะได้ยกขึ้นเปนข้อต่อสู้ข้อแรก ถ้าข้อตัดสำนวนนี้เปนข้อกฎหมาย ก็จะได้ขอให้ศาลวินิจฉัยชี้ขาดเสียก่อน เพื่อว่าจะได้ไม่ต้องเสียเวลาสืบพยานในข้ออื่นต่อไป เช่นในคดีที่โจทก์ฟ้องว่า จำเลยได้ให้โจทก์ไถ่หนังสือสัญญาสำหรับที่แลให้โจทก์ใช้หนี้แทนจำเลยไปเปนจำนวนเงิน ๖๔๐ บาท โดยจำเลยสัญญาว่าจะทำหนังสือสัญญาขายที่ดินรายนี้ให้ บัดนี้จำเลยไม่ยอมทำหนังสือสัญญาขายหรือมอบที่ดินให้ จึงขอให้ศาลบังคับให้จำเลยทำหนังสือขายที่นั้นให้แก่โจทก์ เมื่อทนายจำเลยได้ไต่สวนจากลูกความแล้วได้ความว่าคดีที่โจทก์ฟ้องนั้น โจทก์ได้ฟ้องจำเลยไว้ครั้งหนึ่งแล้วว่าจำเลยได้ขายฝากที่รายนั้นไว้แก่โจทก์ แลศาลได้ตัดสินคดีนั้นเสร็จเด็ดขาดไปแล้ว ซึ่งเปนที่รายเดียวกันเช่นนี้ ทนายจำเลยควรขอให้ศาลวินิจฉัยข้อนี้ก่อนว่า โจทก์จะมีอำนาจฟ้องใหม่ในเรื่องนี้หรือไม่ เพราะเปนคดีที่ได้มีคำพิพากษาเด็ดขาดว่าโจทก์ไม่มีอำนาจฟ้องจำเลยอีกได้ ก็จะได้ไม่เปนการเสียเวลาที่จะต้องสืบพยานในท้องคดีเรื่องที่โจทก์ฟ้องใหม่ว่าสัญญาจะขายนี้ต่อไป หรือข้อตัดสำนวนซึ่งเปนข้อเท็จจริง เช่นในเรื่องโจทก์ฟ้องว่าจำเลยที่ ๑ ทำชู้กับจำเลยที่ ๒ ซึ่งเปนภรรยาของ

โจทก์ จำเลยยกข้อตัดสำนวนโจทก์ขึ้นสู้ว่าโจทก์กับจำเลยที่ ๒ หาได้เป็นสามีภรรยากันโดยชอบด้วยกฎหมายไม่ ซึ่งศาลจะต้องวินิจฉัยเป็นข้อแรก หรือต่อสู้ว่าฟ้องโจทก์ขาดอายุความเป็นต้นในคำให้การของจำเลยในคดีเรื่องชายชู้อาจมีข้อต่อสู้เป็นชั้น ๆ ไปดังนี้

๑. โจทก์กับจำเลยที่ ๒ หาได้เป็นสามีภรรยากันโดยชอบด้วยกฎหมายไม่

๒. แลจำเลยหาได้เป็นชู้กันไม่

๓. ถึงแม้จำเลยที่ ๒ จะได้เป็นภรรยาโจทก์ ก็หาใช่ภรรยาหลวงไม่ เป็นแต่ภรรยาน้อย แลทั้งร้างกันด้วย (การเป็นชู้กับภรรยาน้อยนั้นเบี้ยปรับน้อยกว่าเป็นชู้ด้วยภรรยาหลวง แลถ้าเป็นภรรยาร้าง เบี้ยปรับก็ลดลงอีกกึ่งหนึ่ง) หรือรับว่าได้เป็นชู้กับภรรยาโจทก์จริง แต่โจทก์ได้ทราบเหตุแลรู้จักจำเลยดีแล้วหาได้จัดการฟ้องร้องภายในกำหนด ๓ เดือนไม่ ซึ่งเป็นการขาดอายุความ

เมื่อจำเลยให้การแล้ว หน้าที่นำสืบในประเด็นแห่งคดีนั้น อาจตกมาอยู่แก่จำเลยต้องสืบก่อนได้ เช่นโจทก์ฟ้องเรียกเงินกู้จากจำเลย จำเลยให้การรับว่าได้กู้เงินจากโจทก์มาจริง แต่แก้ว่าได้ใช้แล้วเช่นนี้ เป็นหน้าที่ของจำเลยจะต้องนำพยานมาสืบก่อนในประเด็นที่ว่า จำเลยจะใช้เงินรายนี้แล้วหรือยัง ทนายควรจะรู้ว่าหน้าที่นำสืบนั้นตกอยู่แก่ฝ่ายใด เพื่อว่าจะได้มีเวลาตระเตรียมพยานล่วงหน้าไว้ แต่ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวด้วยเรื่องหน้าที่นำสืบในที่นี้ให้มากไปอีก โดยจะเป็นการเกินวงที่ขีดไว้สำหรับหนังสือเล่มนี้

อนึ่ง ในท้ายคำให้การที่ท่านต่อสู้คดีโจทก์นั้น ท่านควรจะมีคำขอเหมือนกัน คือขอให้ศาลตัดสินยกฟ้องโจทก์ทั้งหมดหรือแต่ส่วนใดส่วนหนึ่งตามที่ต่อสู้ แลขอให้บังคับโจทก์ให้เสียค่าฤชาธรรมเนียมแลค่าทนายอย่างสูงแทนจำเลยทั้งสิ้น ประการหนึ่งถ้าจำเลยมีข้อความจะต้องฟ้องแย้งซึ่งตกอยู่ในเกณฑ์บัญญัติแห่งมาตรา ๒๕ พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ทนายก็ควรจะแนะนำให้จำเลยฟ้องแย้งรวมมาในคำให้การ เพื่อสดวกแก่การพิจารณาคดีแลยุติธรรมแก่จำเลยด้วย

คำแถลงมูลคดี

ในภาคนี้ข้าพเจ้าขอกล่าวถึงกิจการของทนายก่อน ที่จะลงมือ สืบพยาน ที่เรียกว่าการแถลงมูลคดี คือเมื่อได้เตรียมคดียื่นฟ้องต่อศาลแลจำเลยได้ให้การแล้ว ถึงวันนัดพิจารณาก่อนที่จะเรียกพยานเข้ามาสืบนั้น ทนายโจทก์ควรจะแถลงมูลคดี อธิบายถึงกรณีเหตุที่โจทก์ต้องได้รับความเดือดร้อนหรือต้องได้รับความเสียหายอย่างไรจนถึงกับต้องฟ้องร้อง แลประเด็นในคดีจะเป็นข้อ กฎหมายหรือ ข้อเท็จจริง มีอยู่ว่า กะไรบ้าง แลโจทก์ มีพยาน หลักฐานที่สามารถนำมาสืบประกอบคดีของตนได้อย่างไรด้วย เพื่อให้ศาลได้ทราบเหตุการในคดีเป็นเลา ๆ ไม่มืดแปดด้าน แลเมื่อพยานเข้ามาเบิกความศาลจะได้ เข้าใจใน เรื่องที่ พยานให้ การนั้นไปทีเดียว ซึ่ง จะเป็นประโยชน์ มาก ข้าพเจ้าได้สังเกตว่า ไม่ค่อยมีทนายได้แถลงมูลคดีนัก บางทีจะเป็นด้วยเป็นการใหม่อยู่สักหน่อย ยิ่งตามศาลหัวเมืองด้วยแล้ว โดยมากนักไม่มีทนายแถลงมูลคดีเลยทีเดียว คือเมื่อถึงวันนัดพิจารณาทนายโจทก์ผู้มีหน้าที่สืบก็เรียกพยานเข้ามาในศาล แล้วลงมือจ้ำซักถามพยานกันทันที วิธีนี้ก็เป็นประโยชน์ดีอยู่บ้างดอกสำหรับทนายซึ่งไม่มีความสามารถ เพราะถ้าจะจะขืนให้ทำคำแถลงมูลคดี ก็คงพูดเหลวไหลน้ำท่วมทุ่งไม่ถูกข้อประเด็นซึ่งจะเป็นการเสียเวลาเปล่าโดยใช่เหตุ แต่ที่ศาลในเมืองอังกฤษนั้น ทนายโจทก์เขาแถลงมูลคดีกันแทบทุกเรื่อง จะมีอยู่บ้างที่ไม่ได้แถลงมูลคดีก็เฉพาะเรื่องที่จำเลยให้การรับสารภาพตามฟ้องเท่านั้น แต่ขอให้เข้าใจว่าถ้าเป็นคดีเล็กน้อยไม่มีปัญหากฎหมายหรือข้อเท็จจริงยุ่งยากนักแล้ว เขาแถลงมูลคดีกันราว ๑๐—๑๕ นาทีเท่านั้น

การแถลงมูลคดีนั้นทนายจะต้องเตรียมนึกไว้เสียก่อนว่าจะพูดอะไรบ้าง ข้อสำคัญจะต้องพูดแต่พอดี ๆ อย่าให้สั้นเกินไปนักหรือมากเกินไป เพราะถ้าสั้นนัก ก็จะทำให้ศาลไม่เข้าใจเรื่องของตนได้ แลถ้ายาวเหลิงเจิ้งเกินไปโดยไม่มีแก่น ก็จะทำให้ศาลแลผู้ฟังเบื่อแลรำคาญเปล่า ๆ โดยไม่มีประโยชน์ แลบางทีการที่ท่านพูดมากไปเช่นนั้นอาจเป็นผลเสียหายแก่คดีท่านก็ได้ เช่นเมื่อท่านไปแถลงรับรองว่าสามารถจะนำพยานคนนั้น ๆ มาสืบในข้อนั้นข้อนี้แล้วหานำมาสืบไม่ หรือนำมาสืบ แต่เขาไม่รู้เห็นอะไรหรือรู้เห็นข้อความตรงกันข้ามไปเช่นนี้ อาจเป็นข้อที่จะทำให้ศาลระแวงสงสัยในคดีของโจทก์ได้ แลทั้งเป็นข้อที่ทนายจำเลยเขาจะยกขึ้นกล่าวติเตียนเมื่อเขาแถลงข้อค้าน เพื่อให้ศาลเห็นข้อชำรุดบกพร่องในคดีของโจทก์ด้วย เพราะฉนั้นข้าพเจ้าจึงขอเตือนให้ท่านระวังถ้อยคำของท่านเป็นไปแต่พอดี พองามจะได้เป็นเครื่องนำมาแห่งความสวัสดีมีชัยแก่ท่าน

อนึ่ง ในการแถลงมูลคดีนี้ มีผู้มีความเห็นแตกต่างกันว่า ควรจะกล่าวถึงคำให้การของจำเลยแลข้อที่ศาลควรตัดสินอย่างไรหรือไม่ เช่นจะกล่าวว่าถ้าเรื่องเป็นเช่นนั้นจริง ศาลควรตัดสินให้โจทก์ชนะคดีด้วยเหตุนั้นเหตุนี้ ข้าพเจ้าเองเห็นว่าควรกล่าวถึงด้วย เพราะไม่เห็นว่าจะมีข้อเสียหายอย่างไร

ในการแถลงมูลคดีนั้น ข้าพเจ้าขอเตือนว่า ถ้าข้อความข้อใดที่ท่านไม่แน่ใจว่าจะสืบได้อย่างชัดเจนแล้ว ท่านไม่ควรหาญเข้ารับรองต่อศาลอย่างแน่นอน แลไม่ควรกล่าวติเตียนคำให้การของจำเลยให้มากนักในข้อที่มีน้ำหนักอยู่บ้าง เพราะถ้าพลาดท่าจะทำแน่นขึ้นอีก แลควรระวังอย่าพูดให้เกินข้อประเด็นในคดีไป เพราะนอกจากเป็นที่เสียเวลาแลรำคาญหูท่านผู้

พิพากษาแล้ว ทนายฝ่ายโน้นเขาจะลุกขึ้นคัดค้าน และเมื่อศาลเห็นชอบด้วยคำคัดค้านนั้น เราก็จะเสียเหลี่ยมไม่เข้าที ซึ่งอาจทำให้หัวใจปั่นป่วนไปได้ ท่านต้องระวังคอยระงับสติอย่าให้มีโมโหฉุนเฉียวตึงตังขึ้นในระหว่างแถลงมูลคดีนั้นได้ ซึ่งอาจจะทำให้เสียการได้ ควรจะพยายามพูดจาให้อ่อนหวานขอความกรุณาต่อศาลให้ลูกความของตนได้รับความยุติธรรม การพูดทลึ่งตึงตังแลทำท่าโกรธนั้น นอกจากจะเป็นเครื่องส่อมรรยาทอันน่าชังของตนแล้ว ยังเป็นเรื่องอาจทำให้ศาลเข้าใจผิดไปว่า ตนได้ฟ้องความโดยเจตนาจะแกล้งจำเลยให้ได้รับความลำบากก็เป็นได้ จึงเป็นสิ่งที่ไม่ควรประพฤติอย่างยิ่ง อีกข้อหนึ่งข้าพเจ้าขอเตือนว่า ไม่ควรอุตริใช้คำภาษาฝรั่ง ซึ่งท่านไม่เข้าใจคำแปลอย่างชัดเจน ถึงแม้ท่านจะเข้าใจคำแปลอย่างชัดเจน ถึงแม้ท่านจะเข้าใจคำแปลดี ถ้ามีคำใดที่ใช้ได้เหมาะเท่ากัน ข้าพเจ้าก็ยังเห็นว่าควรใช้คำไทย เพราะว่าเราเป็นไทยแลศาลก็ศาลไทย ไม่ควรเอาภาษาอื่นมาใช้โดยไม่จำเป็น ข้าพเจ้าได้ทราบเรื่องอันขบขันของทนายความผู้หนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นในศาลเมื่อเร็ว ๆ นี้เองเรื่องหนึ่ง ข้าพเจ้าอยากจะเล่าไว้ให้ฟังเป็นเครื่องเตือนใจ คือ มีทนายความผู้หนึ่งค่อนข้างเก่าหน่อย ด้วยความอวดดีที่อยากจะแสดงว่าตนใช้ภาษาฝรั่งเป็น หรือเห็นเป็นของโก้เก๋อย่างใดอย่างหนึ่ง ได้ใช้คำถามซักพยานดังนี้ "พยานเห็นจำเลยเขามีเฟอร์นิเจ้อร์อย่างไรในเวลานั้น" ทันใดนั้นศาลจึงสอบทนายขึ้นว่าคำว่า "เฟอร์นิเจ้อร์" นั้นหมายความว่ากระไร ทนายจึงแถลงแปลให้ศาลฟังว่า "ประทานคำว่าเฟอร์นิเจ้อร์นี้เป็นคำฝรั่งที่เขาพูดกันทั่วไป แปลว่าเครื่องนุ่งห่มนั่นเองขอรับ" ทันใดนั้นผู้พิพากษาแลทนายอีกฝ่ายหนึ่ง ตลอดกระทั่งเสมียนพนักงานแลผู้นั่งฟังการพิจารณาในศาล ได้พากันหัวเราะคิกคัก

ขึ้นพร้อมกัน ซึ่งทำให้ทนายผู้นั้นหน้าเย็นไป แลคงเป็นบทเรียนในการพูดภาษาฝรั่งของทนายผู้นั้นไปอีกนาน

การแถลงมูลคดีนั้น ทนายไม่ควรกล่าวล่วงหน้าถึงความบกพร่องในน้ำหนักคำพยานคนใดของตนที่จะได้เข้ามาเบิกความ เพราะชั้นต้นต้องถือว่าพยานที่นำมาสืบทุกคนเป็นพยานที่ควรเชื่อถือได้ทั้งนั้น จนกว่าจะได้มีข้อความอันใดมาลบล้างแสดงให้เห็นเป็นอย่างอื่น เพราะถ้าทนายยังไม่แน่ใจในน้ำหนักคำพยานของตนเองแล้วฉนี้ ก็ย่อมทำให้ศาลมีความพิศวงสงสัยว่าคดีของโจทจะไม่มีมูล แลจะเป็นการลำบากแก่ทนายเป็นอย่างยิ่งที่จะลบล้างความรู้สึกอันนี้ได้ การที่จะพูดแก้ตัวเหล่านี้ ควรพูดเมื่อสืบพยานเสร็จแล้ว คือชั้นแถลงสำนวนเป็นต้น

คำแถลงข้อค้าน

เมื่อโจทก์สืบพยานเสร็จแล้ว จำเลยก็แถลงข้อค้านหรือต่อสู้ของจำเลยให้ศาลฟัง โดยพรรณาติเตียนคดีของโจทก์ที่ได้สืบไปแล้วแลข้อความที่จำเลยตั้งใจจะสืบต่อศาล ทนายจำเลยมีหน้าที่ทวีคูณ คือว่าจะต้องกล่าวถึงพยานโจทก์ที่สืบไปแล้วและพยานจำเลยที่จะเรียกมาสืบต่อไป แต่ถ้าจำเลยจะไม่เรียกพยานเข้ามาสืบโดยเห็นว่าพยานโจทก์ไม่เพียงพอที่จะชนะได้ ทนายจำเลยก็ลงมือติเตียนคำพยานโจทก์แลคดีของโจทก์ แลเหตุไรศาลจึงควรยกฟ้องของโจทก์เสีย

เป็นหน้าที่ของทนายที่จะบรรยายเรื่องกล่าวข้อความเป็นตอน ๆ ไปตามลำดับ อย่าเอาหน้ามาเป็นหลัง เอาหลังมาเป็นหน้า เดี๋ยวจะทำให้ศาลไม่รู้ว่าต้นปลายอยู่ตรงไหนกันจะเกิดยุ่ง ทนายต้องพูดจาให้อ่อนหวาน แลพยายามเล่าเรื่องให้เป็นที่น่าเชื่อ พูดอย่างสั้น ๆ ก็คือ ทำให้คนอื่นเขามีความเห็นพ้องกับตน

ข้อควรจำนั้นคือ ทนายยืนขึ้นเพื่อจะติเตียนเรื่องของโจทก์ ฉะนั้นทนายจึงต้องพยายามแก้ให้ศาลเห็นว่า แท้จริงเรื่องของโจทก์นั้นเป็นสิ่งที่ไม่น่าเชื่อ โดยเหตุผลไม่สมกันอย่างนั้น ๆ พยานไม่เพียงพอ หรือถ้อยคำแตกต่างกันในข้อใหญ่ใจความ จนส่อความเหลวไหลให้เห็นได้อย่างประจักษ์ว่าไม่ควรเชื่อฟังเลย แลพยานของจำเลยที่จะนำมาสืบนั้นจะแสดงให้เห็นว่าเรื่องของโจทก์ไม่มีมูลแห่งความจริงเลย ทนายจำเลยจะต้องชี้เป็นข้อ ๆ ไปว่าเรื่องของโจทก์นั้นบกพร่องตรงไหน ทนายโดยมากมีความเห็นแตกต่างกันในข้อที่ทนายจำเลยควรจะพูดถึงข้อสำคัญที่โจทก์เห็นว่าโจทก์จะชนะได้ใน

ข้อนั้น ซึ่งพยานโจทก์ได้ให้การไว้อย่างมั่นคง ทนายจำเลยบางคนเห็นว่า ควรทำเป็นลืมไม่กล่าวถึงเสีย เพราะถ้าเป็นข้อเล็กน้อยแลจำเลยมากล่าวซ้ำซากเข้าอีก บางทีคำพูดของทนายจำเลยเอง อาจจะทำให้ศาลเชื่อพยานโจทก์ในข้อนั้น โดยเหตุที่ทนายจำเลยอธิบายไม่ได้ดี แต่ถ้าทนายจำเลยเห็นว่า จะแก้ได้ดีในข้อนั้นแล้วก็จงยกขึ้นกล่าวให้เต็มที่ ทนายจำเลยบางคนเห็นว่าควรพูดถึงทุกข้อที่โจทย์พรรณาในคำแถลงมูลคดีของโจทก์ เพราะเหตุว่าถ้าไม่พูดถึงเสียทีเดียวแล้ว บางทีศาลอาจลงความเห็นว่า จำเลยเถียงไม่ขึ้นแลยอมแพ้แล้วในข้อนั้น ซึ่งทำให้คดีของโจทก์มีน้ำหนักขึ้นได้ ข้าพเจ้าเองมีความเห็นว่าทนายควรคิดถึงเหตุผลต่าง ๆ ก่อนที่จะยืนยันว่าควรกล่าวถึงข้อนั้นหรือไม่ ควรคาดคะเนดูว่าศาลเชื่อคดีของโจทก์ในข้อนั้นไหม ถ้าเห็นว่าศาลไม่แลดูหรือจะไม่ถือเอาเป็นสำคัญฉนี้ ก็ไม่ควรไปรื้อเอามากล่าวเข้าอีก คงไม่มีผลดีอะไร แต่ถ้าคะเนว่าศาลเห็นด้วยโจทก์ในข้อนั้นแล้ว จงพยายามอธิบายเถียงให้เต็มที่ แลพยายามค้นคว้าหาข้อมาแก้ อย่าให้จนมุมได้ ถ้าท่านจะเถียงในข้อกฎหมายแล้ว ขอเตือนว่าตัวบทกฎหมายหรือคำพิพากษาฎีกาซึ่งท่านจะอ้างมาสนับสนุนถ้อยคำของท่านนั้นจะต้องแน่ใจว่ามีอยู่จริง อย่าอ้างพุ่ง ๆ ไป ฉวยว่าถ้าศาลให้ท่านหาเข้าแลท่านหาไม่ได้โดยไม่มีแล้ว ท่านจะห้าแต้มไม่น้อย ซึ่งข้าพเจ้าเคยได้ยินว่ามีตัวอย่างมาบ้างแล้ว

เมื่อทนายจำเลยแถลงข้อต่อสู้ของจำเลยแล้ว แลศาลเห็นว่าคดีนั้นควรสืบพยานจำเลยต่อไป ทนายก็เรียกพยานของตนเข้ามาสืบเช่นพยานโจทก์ ไม่มีผิดอะไรกัน

ถามซัก

เมื่อโจทก์หรือจำเลยผู้มีหน้าที่ ๆ จะต้องสืบพยานได้เรียกพยานมาศาล และพยานได้สาบาลตัวหรือกระทำสัตย์ปฏิญาณตน ศาลถามพยานก่อนแล้ว ทนายจึงถามพยานภายหลัง ผู้อ่านควรอ่านหนังสือลักษณพยานโดยย่อของพระยานรเนติฯ เล่ม ๑ ภาค ๔ ข้อ ๒๗ หน้า ๓๖ ซึ่งมีข้อความดังนี้ "***ข้อ ๒๗ ฯลฯ เมื่อพยานได้สาบาลตัว ฯลฯ แล้ว ศาลลงมือถามชื่อสังกัดมูลนายพยาน ฯลฯ แล้วศาลถามพยานให้เบิกความตามข้อความในประเด็น แล้วยอมให้โจทก์หรือจำเลยฝ่ายผู้อ้างพยานนั้นถามพยานเพิ่มเติมอีกต่อไป ฯ ล ฯ***" แต่ตามธรรมเนียมในศาลสนามสถิตยุติธรรมนั้นเมื่อผู้พิพากษาถามชื่อ อายุ ตำบลบ้าน ของพยานแล้ว ทนายลงมือซักถามพยานทีเดียว ข้าพเจ้าเห็นว่าธรรมเนียมอันนี้ถูกต้องยุติธรรมดี (ให้ดูหมายเหตุในลักษณพยานโดยย่อของพระยานรเนติ ฯ ที่ ๑๔ หน้า ๑๕๘) หน้าจะเป็นด้วยในศาลหัวเมืองบางเมืองจะไม่มีทนายดี จึงมีข้อความในพระราชบัญญัติลักษณพยาน คือมาตรา ๓๗ ว่า "เมื่อศาลอ่านประเด็นข้อสืบซึ่งกำหนดไว้ในคำชี้สองสถานแล้ว ก็ให้ศาลซักถามพยานให้พยานเบิกความ ฯลฯ" ข้อความในมาตรานี้ไม่ได้หมายความว่าผู้พิพากษาจำเป็นต้องซักถามพยานก่อนเสมอไป ผู้พิพากษามีหน้าที่เป็นผู้รักษาความยุติธรรมให้แก่คู่ความแลนั่งเป็นประธานในการพิจารณาเท่านั้นหาใช่เป็นผู้ช่วยทำคดีหรือลำเอียงเข้าแก่ฝ่ายใดมิได้ ให้ดูลักษณตระลาการในกฎหมายราชบุรี หน้า ๖๔๒ ซึ่งมีข้อความดังนี้ "ฯ ล ฯ อันว่าบุคคลผู้ใดผู้เป็นตระลาการบ่มิได้ล่วงเสียซึ่งยุติธรรมด้วยคติ ๔ ประการ (รัก โกรธ กลัว และหลง) ดังกล่าวแล้วและประกอบด้วยศีลสัจ แลพิจารณาคดีถูกต้องตามพระธรรม-

ศาสตร์กล่าวไว้นั้น อันว่าเกียรติยศแลโภคศิริสวัสดิ์มงคลแห่งตระลาการผู้นั้น ก็จะจำเริญขึ้นทุกวัน ดุจพระจันทร์ในวันศุกรบักษ์" และให้ดูคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๔๔๒ พ.ศ. ๒๔๕๗ แต่มีบางคดีถ้าผู้พิพากษาไม่ช่วยเหลือในการซักถามพยานให้บ้างแล้ว จะเกิดอยุติธรรมขึ้นได้ เช่นทนายฝ่ายหนึ่งเป็นคนเขลารู้เท่าไม่ถึงทนายอีกฝ่ายหนึ่ง หรือจำเลยในคดีอาญาที่ไม่มีทนายเป็นต้น ผู้พิพากษามีหน้าที่ ๆ จะไม่ยอมให้คู่ความฝ่ายหนึ่งเอารัดเอาเปรียบอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งเป็นการอยุติธรรม (ตามที่ฝรั่งเรียกว่า "แฟร์ เพล" ซึ่งผู้พิพากษาจะต้องระวังในเวลาพิจารณาความ) วิธีที่ดีที่สุดนั้นควรเป็นดังหมายเหตุที่ ๑๔ ในลักษณพยานโดยย่อของพระยานรเนติฯ ซึ่งมีว่า "ฯลฯ ***ที่ทำกันจริงจังในเวลานี้ก็คือศาลสังเกตดูรูปของทนายถ้าเห็นว่า ว่าความไม่ใคร่เป็นหรือว่าไม่สู้สันทัด ศาลถามพยานก่อน*** ฯลฯ ***ถ้าทนายมีรูปว่าความเป็นช่ำของแล้ว ศาลปล่อยให้ทนายถามพยานเอง*** ฯลฯ"

ต่างว่าศาลสังเกตเห็นทนายว่าความเป็น เมื่อศาลถามชื่อตำบลบ้านพยานตามมาตรา ๓๖ แล้ว ทนายผู้เรียกพยานมาเบิกความสำหรับคดีของตนก็ลงมือถามพยานนั้น แล้วทนายอีกฝ่ายหนึ่งจึงซักค้านพยานได้ แลทนายของคู่ความฝ่ายที่อ้างพยานถามติงพยานอีก ตามธรรมดาการซักถามพยานคนนั้นเป็นสิ้นจบกันเพียงถามติงเสร็จแล้วนั้ แต่บางทีเมื่อมีเหตุผลสมควรศาลอาจจะเรียกพยานคนนั้นมาซักถามอีกได้ทุกเมื่อในระหว่างที่พิจารณาคดีนั้นอยู่

ความประสงค์ของการซักถามพยานนั้นคือ เพื่อจะแสดงต่อศาลว่าพยานได้รู้เห็นด้วยในเรื่องวิวาทกันนั้น ส่วนการถามค้านพยานนั้น เพื่อแสดงให้เห็นว่าข้อที่พยานได้ให้การแล้วนั้นไม่น่าเชื่อ ยังมีข้อขาดเหลือซึ่ง

เมื่อแสดงออกจะเป็นประโยชน์แก่คดีของฝ่ายที่ไม่ได้อ้างพยานคนนั้น การถามติงนั้นคือให้พยานอธิบายข้อความที่ได้ให้การตอบความที่ได้ให้การตอบคำซักค้านของฝ่ายโน้น

วิธีพิจารณาความในสมัยนี้เป็นวิธีที่ดีที่สุดในการแสวงหาความจริงแห่งการที่เป็นไปแล้ว เพราะพยานมาให้การโดยปากในศาลเปิดเผยต่อหน้าผู้พิพากษาผู้เป็นกลางมีโจทก์จำเลยและทนายทั้งสองฝ่ายมาควบคุม สาธารณชนมีอำนาจจะเข้ามาฟังความเป็นสักขีพยานว่าข้อความที่วิวาทกันนั้นได้วินิจฉัยตัดสินกันเป็นยุติธรรมหรือไม่ เป็นการสำคัญมากที่ศาลและท่านทั้งหลายได้เห็นตัวพยานมาให้การตามรู้ตามเห็น ถ้าฝ่ายใดมีความสงสัยก็มีอำนาจซักค้านติงพยานแต่เรื่องจะเป็นไป คู่ความทั้งสองฝ่ายมีทนายที่ปรึกษามาช่วยว่าแทน เพื่อรักษาชีวิต ทรงไว้ซึ่งอำนาจ และกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สมบัติของราษฎรทั้งหลายให้ปราศจากเสียซึ่งความอยุติธรรม ข่มขี่ ของคนทุจริตบางจำพวก และได้รับพระมหากรุณาธิคุณแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเราเป็นอย่างยิ่งที่ได้ทรงตั้งแต่งผู้พิพากษาตุลาการขึ้นในศาลสนามสถิตยุติธรรมแลศาลจังหวัดต่าง ๆ ทั่วพระราชอาณาเขต เพื่อพิจารณาอรรถคดีทั้งหลายที่ได้รับความเดือดร้อนมาฟ้องร้องกัน การที่ยอมให้ราษฎรผู้มีกรณีวิวาทขุ่มเถียงกันมีอำนาจแต่งที่ปรึกษากฎหมาย คือทนายมาว่าต่างแก้ต่างนั้น เป็นทางดำเนินไปสู่ความเจริญในการรักษาความยุติธรรมเป็นอย่างยิ่ง

หน้าที่ของทนายที่จะซักถามนั้น เป็นหน้าที่สำคัญอันหนึ่งซึ่งจะทำเอาอย่างสะเพร่าง่าย ๆ ไม่ได้ทีเดียว ทนายต้องเป็นคนที่มีความรู้กว้างขวางรู้นิสัยใจคอมนุษย์ต่าง ๆ

ในศาลสถิตย์ยุติธรรมมีห้องพักพยาน แต่บางคราวพยานอยากฟั่งความก็เข้ามานั่งอยู่ในศาลห้องชำระความโดยไม่เข้าใจระเบียบ เมื่อเป็นเช่นนี้ทนายฝ่ายผู้อ้างพยานคนนั้นควรรีบบอกให้พยานนั้นออกไปนั่งเสียนอกห้องพิจารณาทันที มิฉนั้นจะเป็นโอกาสให้ทนายอีกฝ่ายหนึ่งเขาร้องต่อศาลได้

ในการซักถามพยานของตนนั้นห้ามไม่ให้ถามนำพยาน (ให้ดูลักษณพยานโดยย่อของพระยานรเนติ ฯ ข้อ ๓๒ หน้า ๔๖) การที่มีหลักข้อกฎหมายบทนี้ก็คือ ตามธรรมดาคู่ความย่อมเรียกผู้ที่เป็นเพื่อนชอบพอกันมาเป็นพยาน แต่เมื่อปรากฏต่อศาลเมื่อใดว่าพยานคนนั้นเป็วศัตรูต่อคู่ความที่เรียกหรือคำพยานนั้นจำเป็นจริง ๆ ทนายของฝ่ายนั้นอาจขออำนาจศาลถามนำพยานได้ (ให้ดูฟุตโน๊ตลักษณะพยานโดยย่อของพระยานรเนติ ฯ หน้า ๔๖) ให้เป็นหน้าที่ของทนายฝ่ายโน้นที่จะร้องต่อศาลทันที เมื่อเกิดมีคำถามนำพยานขึ้น แต่ทนายฝ่ายที่ไม่ได้เป็นผู้อ้างพยานนั้นถามค้านด้วยคำถามนำพยานได้ (ให้ดูลักษณพยานโดยย่อของพระยานรนิติ ฯ หน้า ๔๗)

ได้กล่าวถึงว่าทนายซักถามนำพยานไม่ได้ แต่คำถามนำพยานคืออย่างไร เมื่อไร นั้นขออธิบายดังต่อไปนี้ คำถามนำพยานคือเป็นคำถามซึ่งชักนำให้พยานเข้าใจว่าทนายต้องการให้พยานตอบอย่างไร คือทนายจะต้องไม่ถามพยานโดยวิธีที่พยานตอบว่า "จ้ะ" หรือ "เปล่า" ก็เพียงพอความต้องการของทนาย แต่ทนายมีอำนาจที่จะใช้คำถามดังนี้ "พยานได้เห็นอะไร" "พยานได้ยินอะไร" "อะไรที่เกิดขึ้นภายหลังนั้น" เมื่อข้อความเหล่านั้นเกี่ยวกับประเด็นหรือสำคัญต่อคดี

ถึงแม้คำถามอันใดเป็นคำถามนำก็ดี ศาลก็อาจอนุญาตให้ถามได้เมื่อไม่เป็นการอยุติธรรมต่อฝ่ายโน้น และเมื่อไม่ให้ช้าเปลืองเวลา ทนายความจำไว้ด้วยว่าพะยานควรจะให้การแต่ข้อที่พยานได้รู้เห็นจำได้ แต่ถ้าพยานได้หลงลืมไปบ้าง ก็อนุญาตให้ดูจดหมายเหตุ (ให้อ่านลักษณะพยานโดยย่อของพระยานรเนติ ฯ ข้อ ๓๓ หน้า ๔๗) ข้าพเจ้าจะไม่อธิบายให้มากในข้อนี้ เพราะเกรงว่า จะเป็นการเบื่อหูท่านผู้อ่าน โดยเชื่อว่าผู้อ่านได้อ่านหลักกฎหมายลักษณะพยานช่ำชองดีแล้ว ถ้าผู้ใดไม่คล่องแคล่วในหลักกฎหมายลักษณะพยาน ข้าพเจ้าเห็นว่าท่านผู้นั้นไม่ควรหาญเข้าเป็นทนายว่าต่างแก้ต่างให้ใครเลยทีเดียว เพราะจะนำมาซึ่งความอัปราชัยแก่ฝ่ายนั้นยิ่งกว่าความมีชัย

เมื่อฝ่ายใดเรียกพยานมาเบิกความในศาลให้ ตนต้องเข้าใจว่าฝ่ายนั้นรับรองว่าพยานเป็นคนมีฐานะเชื่อถือได้ และตามธรรมดาศาลจะไม่ยอมให้ฝ่ายนั้นซักถามปรักปรำความเชื่อถือพยานของตน เป็นต้นว่าความประพฤติชั่วช้าของพยานและพยานเป็นคนไม่สุจริต แต่ถ้าปรากฏว่าพยานคนใดได้ให้การเข้าข้างโน้น ทนายควรขออนุญาตศาลซักพยานถึงความชั่วช้าทุจริต เพื่อจะไม่ให้ศาลเชื่อถ้อยคำพยานผู้ซึ่งกลับเบิกความเป็นสัตรูนั้น แต่จะพิสูจน์พยานของตนเอง คือนำพยานหรือหลักฐานอื่นมาแสดงลบล้างยันว่าพยานปากนั้นเบิกความไม่จริงนั้นไม่ได้ ตามกฎหมายลักษณพยาน (ราชบุรี) บทที่ ๑๘ แต่กฎหมายบทนี้ไม่ตัดอำนาจที่ผู้อ้างจะไปฟ้องพยานฐานเบิกความเท็จอีกสำนวนหนึ่งต่างหาก

การซักถามพยานเป็นข้อสำคัญอย่างที่สุดในการว่าความ ทนายจะต้องมีความกล้าเฉลียวฉลาด และไม่เป็นคนโมโหง่าย ต้องเป็นผู้รู้จักคาดคะเน

นิสัยใจคอพยาน เช่นพยานเป็นคนขี้กลัวและความจริงคนโดยมากมักประหม่าในเวลามาให้การในศาล ข้าพเจ้าอาจพูดได้ว่าชาวสวน ชาวนา คนบ้านนอก แทบทุกคนขี้ประหม่า เพราะฉนั้นทนายความถามด้วยถ้อยคำอันอ่อนหวาน อย่ากระโชกกระชาก พยานจะตกใจกลัวตอบอะไรไม่ได้ทั้งนั้น จะทำให้คดีของตนเสียไป ควรถามด้วยคำถามง่าย ๆ ขึ้นก่อน ซึ่งทนายคาดว่าพยานจะตอบได้โดยไม่ต้องคิดตรึกตรอง ทนายควรจะได้ทราบประวัติของพยานก่อนมาศาล เพราะจะได้รู้ว่านิสัยใจคอพยานเป็นอย่างไร เป็นฉลาดเฉียบแหลมหรือเป็นคนโง่ไม่ค่อยเข้าใจคำพูดถามซัก และพยานเป็นคนสุจริตทุจริตประการใด ถ้าไม่เป็นการติดขัดแล้วควรอ้างแต่พยานที่ฉลาดซื่อสัตย์สุจริต เป็นคนมีชื่อเสียงมีคนนับถือเชื่อหน้าเชื่อตา เช่นทิพยานเป็นต้น ทิพยานคือใครให้ดูลักษณพยาน (ในกฎหมายราชบุรีหน้า ๕๘๖) หรือกฎหมายรัชกาลที่ ๕ หน้า ๑๗๙๖) บทที่ ๑ "ฯลฯ *อันว่าทิพยานนั้น คือว่าพระภิกษุทรงธรรมพราหมณาจารย์อันอยู่แก่ศีลแลพรตธรรม แลนักปราชญ์ราชบัณฑิตอันอยู่แก่ธรรมแลขุนนางผู้มีบรรดาศักดิ์ดำรงราช*" ศาลควรตัดสินตามคำให้การของทิพยานดังมีอยู่ในลักษณพยาน บทที่ ๑๒ (กฎหมายราชบุรีหน้า ๕๘๙ หรือรัชกาลที่ ๕ หน้า ๑๗๙๘) "*ทิพยานนั้นมี ๑๕ ประการๆ หนึ่ง (คือ) อ้างผู้อยู่แก่ศีลทรงพรต ฯลฯ กล่าวคดีสม ท่านให้เอกเป็นทิพยานชนะแก่ความ บาปบุญคุณโทษไว้แก่ผู้กล่าว*" แต่ขอเตือนไว้ว่า เมื่อโจทมีทิพยานมาเบิกความสมคดีนั้น หาทำให้โจทก์ชนะคดีเสมอไปมิได้ ถึงแม้จำเลยจะเรียกแต่อุตรหรืออุตริพยานเท่านั้นก็ดี ศาลฟังเอาคำพยานที่จริงเท่านั้น คำให้การของทิพยานอาจไม่จริงได้ ให้ดูพระราชปรารภในลักษณพยานนั้น (กฎหมายราชบุรี หน้า

๕๘๓) ซึ่งมีว่า "*อนึ่ง ให้ผู้พิพากษาสุภาตระการเล็งดูคำพยานนั้นโดยระบุสำนวน ควรที่จะฟังก็ให้ฟัง มิควรที่จะฟังอย่าให้ฟัง ให้ฟังเอาคำพยานแต่ที่อันจริง ฯลฯ*"

ได้กล่าวมาแล้วว่าคนชนิดใดควรอ้างเป็นพยาน ถ้าสามารถจะทำได้ ต่อไปนี้จะกล่าวถึงการควรถามซักพยานอย่างไร วิธีที่จะทำนั้นมี ๒ ประการ คือ ให้พยานเล่าเรื่องที่พยานได้รู้เห็นเกี่ยวข้องกับคดี หรือถามพยานเป็นข้อ ๆ ถึงความรู้เห็นของพยาน ถ้าพยานเป็นคนฉลาดและสุจริตอย่างดีที่สุดควรให้พยานเล่าเรื่องไปเอง แต่ถ้าพยานเป็นคนโง่เขลาเบาปัญญาพูดเหลวไหลไม่เกี่ยวกับคดีฉนี้ ควรถามพยานเป็นข้อ ๆ ไปเห็นจะดีกว่า

ข้าพเจ้าขอเตือนอีกครั้งหนึ่งว่าอย่าโมโหง่าย อย่าทำให้หัวเสียง่าย พยานจะให้การเหลวไหวหรือให้การผิดไปกับที่ได้คาดหมายไว้ หรือกิริยาความประพฤติของทนายฝ่ายโน้นจะเป็นการน่าโมโหเป็นการยั่วโทษะประการใดก็ดี ให้ทำใจเป็นพระเสีย ข้าพเจ้าได้ทราบว่าดูเหมือนได้มีเรื่องขึ้นแล้วที่ทนายโจทก์ทนายจำเลยมีปากเสียงกันขึ้นในศาลจนเกือบวางมวยกัน ถึงแม้ผู้พิพากษาจะได้บังคับสิ่งใดซึ่งตนคิดว่าผิดและอยุติธรรมก็อย่าเอะอะตึงตัง มีเวลาถมไปที่จะอุทธรณ์และร้องทุกข์ต่อเจ้ากระทรวงผู้มีหน้าที่ จริงอยู่ทนายต้องรักษาเกียรติยศแห่งวิชาว่าความ แต่อย่าลืมว่าทนายมีหน้าที่จะนับถือผู้พิพากษาดุจตนเป็นพนักงานผู้ช่วยคนหนึ่งของศาล ทนายคนใดลืมตัวโมโหหุนหันด้วยเหตุต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วจะทำให้คดีของลูกความเสีย เพราะตนอาจจะพูดหรือทำอะไรลงไปซึ่งทำให้ตนแพ้คดีนั้นได้

ทนายควรจะถามพยานโดยใช้ถ้อยคำซึ่งทำให้พยานเข้าใจได้ง่าย ทนายมักเข้าใจผิดในข้อนี้เนือง ๆ โดยถือเอาว่าพยานทุกคนฉลาดและเป็นคนเล่าเรียนมีวิชาความรู้ อีกประการหนึ่งมีคนโดยมากถือเสียว่าการซักพยานไม่ใช่

ของยาก นี่เป็นความเข้าใจผิดแน่แท้ ในครั้งแรกเมื่อตนลงมือว่าความนั้น ทนายจะรู้สึกว่าการซักถามพยานนั้นไม่ใช่ของง่ายอย่างกินเข้า ดื่มน้ำ ผู้ที่จะเป็นพยานมักจะเข้าใจว่าพยานคงจะให้การดังที่ตัวความได้บอกกับทนายว่า พยานคนนั้นรู้เห็นอย่างไร และจะไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น เมื่อจบเรื่องก็นั่งลงปล่อยให้ทนายฝ่ายโน้นเขาถามค้าน เมื่อทนายมาถึงศาลจะทราบว่าบางทีพยานหาให้การดังที่ตัวความบอกไม่ หรือมิฉะนั้นข้อความบางอย่างศาลจะไม่ยอมให้ถาม ทนายควรจดข้อถามสั้น ๆ หรือข้อความที่ต้องการรู้ ยิ่งจำความที่ต้องการนั้นไว้ในใจได้ยิ่งดีใหญ่ เพราะจะได้ถามพยานต่อไปให้เหมาะกับที่พยานได้ให้การตอบคำถามเดิม ทนายจะรู้สึกว่าคำตอบของพยานนั้นบางทีทำให้เห็นข้อความเท็จจริงซึ่งทนายไม่ได้คาดหมายไว้ก็มี เพราะฉนั้นออกจะโง่มากในการที่จะจดเอาคำถามที่จดไว้โดยเต็มในกระดาษฟูลสแก๊ปแล้วอ่านให้พยานฟัง ในเรื่องนี้ความชำนาญในการที่ได้เคยว่าความมาเป็นการสำคัญที่สุดและจะเรียกเอาจากหนังสือนั้นออกจะอยาก หนังสือเล่มนี้จึงเป็นคำแนะนำขั้นต้นเท่านั้น การว่าความเป็นวิชาชนิดหนึ่งซึ่งต้องมีหลักเกณฑ์เป็นธรรมดา

อีกประการหนึ่ง ทนายจะรู้สึกว่าบางทีเป็นการจำเป็นที่จะใช้คำถามนำพยานซึ่งได้กล่าวแล้วว่าฝ่ายโน้นเขาคัดค้านได้ เช่นพยานเล่าเรื่องของพยานแต่ได้ลืมข้อความอันใดเสียซึ่งสำคัญแก่คดีของตน ตามธรรมดาใครเล่าจะจำอะไรไว้แล้วพูดได้ทุกคำเป็นนกแก้ว ต่างว่าเขาให้ท่านเล่าเรื่องที่ท่านไปเที่ยวภูเขาทองเมื่อคืนนี้ได้เห็นอะไรบ้าง ถ้าท่านเล่าเรื่องนี้สัก ๑๐ ครั้งและมีคนคอยจดศัพท์เลขทุกคำที่ท่านพูด จะเห็นได้ว่าท่านไม่ได้พูดเหมือนกันทุกคำไป ซึ่งพ้นวิสัยที่มนุษย์จะทำได้ ทนายจะถามพยานว่าได้เห็นสิ่งนี้ไม่ใช่หรือ ในเวลาที่พยานไปภูเขาทองได้มีสิ่งนั้นสิ่งนี้ไม่ใช่หรือ ฝ่ายโน้น

เขาคัดค้านได้ว่า เป็นคำถามนำ (อะไรเป็นคำถามนั้นได้อธิบายไว้แล้วข้างต้น) คำถามที่ไม่เรียกว่านำก็คือ "พยานได้เห็นอะไรนอกจากนั้น" "อะไรต่อไปอีกที่พยานได้เห็น" "เท่านั้นและหรือที่พยานได้เห็น" บางทีพยานก็อาจจะระลึกขึ้นได้ แต่ไม่เป็นเช่นนั้นเสมอไป เมื่อพยานลืมเอาทีเดียวเช่นนี้ทนายจะทำอย่างไร นี่เป็นข้อสำคัญอันหนึ่งในวิธีซักถามพยาน ทนายจำเป็นที่จะต้องถามโดยอ้อมไม่ให้ผิดข้อบังคับการถามนำ ควรจัดเตรียมคาดหมายไว้ล่วงหน้าเป็นเรื่อง ๆ ไป

พยานหลายปากให้การไม่สมกันก็เป็นการสำคัญเหมือนกัน เพราะฉะนั้นเมื่อทนายได้เรียกพยานคนใดเข้ามาเบิกความแล้วรู้สึกว่าพยานอีกคนจะให้การขัดกันเช่นนี้ บางทีก็เป็นการดีที่จะไม่เรียกพยานคนหลังเข้ามาในห้องพิจารณาเสียเลยทีเดียว หลักนี้สอนให้ระวังเท่านั้น จะใช้พร่ำเพรื่อไปจะเกิดเสียหายได้ ทนายต้องมีความไหวพริบให้ดีในข้อนี้

พยานบางชนิดที่พูดมากเกินไปก็ดี ที่พูดน้อยกว่าต้องการก็ดี ไม่เป็นการง่ายที่จะซักถามพยานที่พูดมากมักตอบปัญหาของทนายจนเกินต้องการ บางทีทำให้เป็นประโยชน์แก่ฝ่ายโน้นเสียอีก ทนายควรบอกให้พยานทราบตรง ๆ ว่าจงกรุณาตอบไปตามที่ถาม และอย่าพูดให้เกินไปหรือเลือกถ้อยคำถามในวิธีที่พยานจะตอบมากไปไม่ได้ พยานชนิดนี้อาจจะทำให้คดีของตนเสียได้. เพราะฉะนั้นเมื่อซักถามจบตามต้องการแล้วก็อย่าถามอีกต่อไป

ได้กล่าวแล้วว่าพยานบางคนขี้ประหม่า ขี้กลัว ทนายควรจะพยายามทำให้พยานใจเย็นเสียก่อน ๆ ที่จะถามถึงข้อความสำคัญ จงใช้กิริยาวาจาอย่างกันเอง ถ้าทำให้พยานยิ้มได้บ้างก็ยิ่งดี เช่นใช้กิริยาวาจาอย่างตลก ถึงแม้จะเสียเวลาไปนิดหน่อยก็ไม่เป็นไร เมื่อพยานค่อยหายกลัวหมดประหม่าแล้วก็ให้ลงมือถามข้อความสำคัญต่าง ๆ

พยานบางคนก็โง่เขลาไม่เข้าใจคำถาม หรือมิฉนั้นก็ตอบคำถามขาดๆ วิ่นๆ ซึ่งถ้าไม่ได้ตอบเสียเลยจะดีกว่า ทนายจะต้องทำใจดีอย่างที่เขาเรียกว่าทำเป็นทองไม่รู้ร้อนเสีย ขืนโกรธตึงตังขึ้นจะทำให้พยานประหม่าเหื่อโซมหน้าให้การไม่สมต้นสมปลาย การที่ทำหัวเย็นได้เสมอนั้นเป็นหลักดีที่สุดสำหรับวิชาว่าความ อย่าโกรธติเตียนพยานแต่ให้ทำใจดียิ้มไว้ แล้วถามพยานโดยใช้ถ้อยคำอย่างอื่นๆ จนพยานเข้าใจได้ดี เมื่อพยานรู้นัยแล้วต่อไปก็เป็นการง่ายขึ้นในการที่จะถามพยานคนนั้น เท่ากับนายสารถีจับบังเหียนม้าได้ รถก็จะไม่วิ่งลดเลี้ยวเดินตรงไปตามต้องการ

ควรจำไว้ว่าการซักถามพยานนั้นผิดกับซักค้านพยาน พยานเป็นคนที่ตนเรียกมาซึ่งนับว่าไม่ใช่สัตรู ควรจะทำให้พยานใจกล้าขึ้นถ้าพยานขี้ขลาดคนโดยมากเมื่อเข้ามาในห้องพิจารณา ย่อมรู้สึกประหม่าเมื่อตนไม่เคย ไม่รู้ว่าใครเป็นเพื่อนหรือศัตรู ถ้าทนายทำยิ้มย่องผ่องใสกับพยาน ก็อาจทำให้พยานหมดประหม่าและรู้ได้ว่าเป็นกันเอง ทนายควรถามสั้นๆ อย่าพูดให้เลอะเทอะ ควรจะคิดให้ดีว่าอะไรที่ควรถาม เพราะในเวลาที่ผู้พิพากษาจดคำพยานนั้น ทนายมีโอกาศถมไป ที่จะตรึกตรองว่าจะถามอย่างไรเนื่องจากคำของพยานที่ได้ตอบมาเพียงนั้น

อย่าลืมว่าทนายไม่จำเป็นจะต้องเรียกพยานเป็นลำดับตามบัญชีชื่อพยาน ทนายควรรู้ว่าพยานคนไหนรู้เรื่องอย่างไรแล้วเรียกเข้ามาเบิกความให้ติดต่อเป็นเรื่องขึ้น จงจำว่าเมื่อพยานคนไหนเบิกความแล้วศาลจะไม่ยอมให้เรียกเข้ามาให้การอีก นอกจากจะได้แสดงเหตุผลพิเศษให้เป็นที่พอใจของศาล เพราะฉนั้นจงถามพยานให้ละเอียดตามที่ต้องการให้เป็นที่เพียงพอแก่คดีของตนอย่าให้บกพร่องได้

ถามค้าน

ก่อนที่ข้าพเจ้าจะอธิบายถึงเรื่องถามค้าน ข้าพเจ้าขอกล่าวถึงหลักเกณฑ์กฎหมายลักษณพยานที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้บางข้อ ซึ่งเห็นว่าจำเป็นจะต้องรู้ไว้ ถ้าท่านผู้อ่านได้รู้ได้เรียนแล้วข้าพเจ้าขอเตือนไว้อีกเพื่อจะไม่ให้ลืม

การถามค้านเป็นวิธีที่ทำให้ทนายอีกฝ่ายหนึ่งผู้มิได้เรียกพยานมีโอกาศถามพยานให้เบิกความถึงข้อความบางข้อที่พยานได้ให้การไว้ขาด ๆ วิ่น ๆ เพื่อแสดงให้เห็นว่าถ้อยคำที่พยานได้ให้การไว้แล้วนั้นไม่จริงไม่น่าเชื่อ กฎหมายยอมให้ทนายถามค้านได้มากกว่าอำนาจถามซักโดยเหตุดังที่กล่าวมาแล้ว ศาลยอมให้ทนายถามพยานถึงข้อความที่ส่อให้เห็นว่าถ้อยคำของพยานนั้นเชื่อได้หรือไม่ เช่นนี้บางทีทนายจึงมีอำนาจถามถึงความประพฤติชั่วช้าของพยานที่ได้ทำมาแล้ว ถึงแม้ว่าข้อความเหล่านั้นจะไม่เกี่ยวข้องกับประ - เด็นอย่างไรก็ดี แต่ให้จำไว้ว่าศาลไม่ยอมให้ทนายถามเหลวไหลถึงข้อความที่ไม่ได้เกี่ยวกับความเชื่อถือและความบริสุทธิ์ของพยาน ถึงแม้ว่าข้อความที่ถามนั้นเกี่ยวกับความบริสุทธิ์ของพยานก็ดี ถ้าเป็นข้อความที่ไม่เกี่ยวกับประเด็น พยานตอบอย่างไร ต้องเอาเป็นยุติเพียงนั้น จะเรียกพยานอื่นมาเบิกความคัดค้านไม่ได้ถ้าขืนยอมแล้วนานไปจะต้องพิจารณาสาขาคดีเช่น-นี้อีกหลายเรื่องกว่าจะตัดสินไว้

ในสมัยนี้ได้เป็นการตกลงกันแน่นอนแล้วว่า ศาลยอมให้ทนายถามค้านพยานว่า พยานได้เคยพูดจาผิดกับที่ได้ให้การไว้ในศาลอื่น ๆ ถ้าข้อ-ความนั้นเกี่ยวกับประเด็นศาลยอมให้เรียกพยานอื่น ๆ มาเบิกความในข้อนั้น แต่ถ้าไม่เกี่ยวกับประเด็นแล้วศาลไม่ยอมให้สืบพยานอื่นอีกต่อไป ถึงแม้ข้อ

ความนั้นจะเกี่ยวกับประเด็นก็ดี ศาลจะไม่ยอมให้เรียกพยานอื่นมาคัดค้าน จนกว่าพยานคนนั้นจะได้มีโอกาสอธิบายว่าเหตุไรเขาจึงได้พูดไว้เป็นอย่างอื่น คือเมื่อทนายถามค้านนั้นทนายต้องถามพยานถึงข้อความที่จะเอามาเบิกคัด-ค้านคำพยาน โดยวิธีถามว่าพยานได้เคยพูดอย่างนั้นจริงไหมต่อหน้าผู้ใด และที่ไหน พยานจะได้มีโอกาสอธิบายว่า เหตุไรจึงได้พูดไว้อย่างนั้น เป็นต้นว่าเป็นด้วยความหลงลืม หรือใคร ๆ ได้ยินพูดแต่ส่วนหนึ่งเท่านั้นซึ่งทำให้เข้าใจผิด หรือพยานลืมเรื่องเสียส่วนหนึ่งโดยพลั้งเผลอ ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้นว่าใครเลยจะจำอะไรได้ทุกสิ่งทุกอันเป็นสุดวิสัยมนุษย์ข้าพเจ้าขออ้างถึงคดีเรื่องหนึ่งซึ่งศาลยอมเรียกพยานมาเบิกความคัดค้านถ้อยคำของพยาน ท่านผู้พิพากษามีคำสั่งดั่งนี้ *"การสืบถึงข้อความที่พยานได้พูดในครั้งอื่น ๆ ซึ่งเกี่ยวกับประเด็นโดยตรงและที่ขัดกับถ้อยคำที่พยานให้การในเวลานั้น ศาลยอมให้สืบเพื่อจะแสดงให้ศาลเห็นว่าถ้อยคำของพยานเชื่อได้เพียงใด แต่ให้เข้าใจว่าถ้อยคำที่เกี่ยวกับประเด็นเท่านั้นที่ยอมให้สืบ ศาลยอมให้ทนายถามพยานว่าได้เคยพูดจริงไหมต่อหน้าคนโน้นคนนี้ ถ้าพยานรับว่าข้อความเหล่านั้นจริงก็ไม่เป็นการจำเป็นที่จะเรียกพยานอื่นมาสืบต่อไป ถ้าพยานตอบว่าพยานจำไม่ได้ ฉนี้ไม่ใช่คำรับและศาลยอมให้สืบพยานอื่น ๆ ในข้อความเหล่านั้น ที่ได้กล่าวมานี้กล่าวถึงข้อความที่เกี่ยวกับประ-เด็นเท่านั้น"* ถ้าข้อความที่ขัดกับถ้อยคำของพยานได้เขียนไว้เป็นลายลักษณอักษร ทนายต้องยื่นหนังสือให้พยานอ่านก่อนที่จะถามค้านพยานในข้อความนั้น ๆ แต่ถ้าข้อความเหล่านั้นเป็นคำถามปรักปรำพยาน ๆ ไม่จำเป็นต้องตอบ

ทนายควรจะใช้คำถามค้านในภาษาสามัญ ข้าพเจ้าได้ทราบว่าบางคราวพยานไม่เข้าใจคำถามค้าน และทนายไม่เข้าใจคำตอบของพยาน พยาน

หามีความรู้เล่าเรียนฉลาดเฉลียวเหมือนกันทุกคนมิได้ เพราะฉนั้นบางที ทนายจึงควรใช้คำสามัญและถ้อยคำง่าย ๆ ที่พยานอาจเข้าใจได้ ให้เข้าใจว่าผู้พิพากษาก็ดี ใคร ๆ ที่มีวิชาความรู้เพียงไรก็ดี คงจะไม่ลืมภาษาสามัญหรือที่เรียกว่าคำตลาด

ในชั้นต้นข้าพเจ้าขอเตือนทนายว่า โดยมากเป็นการควรที่จะถามค้านพยานด้วยคำอันอ่อนหวาน เว้นแต่คดีบางเรื่องซึ่งทนายเห็นเป็นการจำเป็นที่จะเดินวิธีนี้ไม่ได้ การที่จะขู่กันโชกถามค้านพยานนั้นย่อมทำให้พยานเกิดโมโหโทสะ ก็เป็นธรรมดาอยู่เองถ้าพยานมีโอกาศพยานคงจะให้การปรักปรำคดีฝ่ายนั้น การถามค้านกันโชกนั้นไม่ได้หมายความแต่วาจาเท่านั้น ย่อมมีความกินถึงกิริยาท่าทางที่พูดด้วยการหยาบช้าสามัญเช่นนี้เป็นการไม่ดีเลย ให้จำคำพาลีสอนน้องซึ่งมีดังนี้ *"ใครดี ๆ ต่อไม่ก่อก่อน ใครราญรอน ๆ ราญผลาญให้ม้วย"* จิตเขาใจเราย่อมเหมือนกัน ทนายต้องสังเกตนิสัยใจคอพยาน ถ้าพยานพูดจาไม่คล่องแคล่วติดตะกึกตะกักก็อย่าไปหัวเราะเยาะเย้ย ถ้าพยานประหม่าพูดจาเสียงสั่นก็ให้ทำเป็นไม่รู้ไม่ชี้เสีย บางทีทนายควรเตือนพยานว่าพยานได้สาบาลตัวในการที่ให้การนั้น แต่อย่าเตือนให้มากนักและอย่าใช้วาจาอันดุดัน การเตือนพยานเช่นนี้ย่อมมีประโยชน์มาก เพราะเราย่อมรู้อยู่แล้วว่า มนุษย์บางคนอาจจะพูดได้พล่อย ๆ แต่หาสาบาลได้เช่นนั้นไม่ ประการหนึ่งถ้าทนายต้องการรู้ประวัติของพยานซึ่งเป็นการไม่น่าฟัง ทนายควรจะพูดจาแสดงความเสียใจก่อนที่จะถามถึงประวัติของพยานว่าเป็นการจำเป็นจริง ๆ ที่จะต้องแสดงต่อศาล และหวังใจว่าพยานจะไม่รังเกียจที่จะเล่าให้ศาลฟังตามจริง ข้าพเจ้าขออ้างถึงถ้อยคำของท่านอาชบิช๊อบอังกฤษผู้หนึ่งซึ่งกล่าวถึงการที่ทนายถามค้านพยานโดยไม่เป็น

ยุติธรรมว่า "*การถามค้านพยานด้วยถ้อยคำขู่กันโชกทำให้พยานเข้าใจผิดนั้น ถึงแม้คู่ความฝ่ายนั้นจะชนะความก็ดี เรียกว่าหาความยุติธรรมบ่มิได้และเป็นการเลวทรามหาที่เปรียบไม่ได้การขู่กันโชกพยานนั้นไม่ทำให้ได้ความจริงเสมอไป การที่ทนายซักค้านพยาน โดยวิธีนี้ย่อมทำให้พยานอันสุจริตพูดผิด ๆ ถูก ๆ ไม่ต้องกับความจริง ส่วนพยานทุจริตย่อมเตรียมมาพร้อมหากลัวต่อการซักค้านเช่นนั้นไม่ ตามธรรมดาการที่ถามค้านพยานโดยดีเป็นข้อ ๆ ไปอาจทำให้ได้ความจริง ถ้าทนายเข้าใจถามรวบหัวรวบหางให้ดี*" ข้าพเจ้าเห็นว่าถ้อยคำของท่านผู้นี้น่าฟังมาก การถามพยานทุจริตนั้นทนายควรถามข้อความที่ไม่สู้สำคัญนัก แล้วย้ายไปถามข้อความที่ต้องการโดยไม่ให้พยานรู้ตัวทัน เมื่อพยานผู้ทุจริตนั้นไม่ได้ระวังอาจตอบไปโดยไม่ทันตรอง ก็จะได้ความจริงจับความเท็จของพยานได้

จริงอยู่พยานได้สาบาลตัวจะให้การตามความจริง แต่พยานบางคนเห็นเสียว่าพยานไม่จำเป็นจะต้องให้การไปมากกว่าคำถามของทนาย ข้าพเจ้าขออ้างถึงคดีเรื่องหนึ่งให้ไว้อ่านเล่น ท่านผู้หนึ่งได้เล่าให้ข้าพเจ้าฟังเป็นเรื่องดังนี้ ครั้งหนึ่งท่านผู้นั้นได้ไปนั่งอยู่ในศาลแห่งหนึ่ง เผอิญมีคดีพิจารณากันถึงเรื่องโจทก์ฟ้องเรียกค่าเสียหายในการผิดสัญญา ในฟ้องของโจทก์มีข้อความว่าจำเลยได้ขายม้าให้โจทก์และรับประกันว่าม้าตัวนั้นเชื่องจะขับขี่ดีตะปูใส่เกือกได้ไม่พยศ ครั้นต่อมารุ่งขึ้นอีกวันหนึ่งโจทก์ทราบว่าม้านี้เกือกหลวม จึงได้ส่งไปโรงใส่เกือกม้าจ้างให้เขาใส่เกือก เจ้าของโรงใส่เกือกนั้นไม่สามารถจะตอกตะปูใส่เกือกม้าตัวนั้นได้ เพราะม้าไม่ยอมแลกลับพยศใหญ่ มิหนำซ้ำเตะผู้ใส่เกือก ๆ ได้พยายามหลายครั้งก็หาสำเร็จไม่ จำเลยนำพยาน ๒ ปากมาสืบคดีของจำเลย พยานปากที่หนึ่งดูกิริยาท่าทางเป็นคนซื่อน่าเชื่อถือให้การว่า พยานเป็นช่างใส่เกือกม้าและพยานได้รู้จักม้าตัวที่

พ้องกันนี้ดี ได้เคยใส่เกือกม้าตัวนี้ในราวเวลาก่อนที่โจทก์ซื้อม้าตัวนี้สักหน่อย ทนายจำเลยถามพยานว่า พยานได้รับความลำบากถูกเตะหรือม้าพยศไม่ยอมให้ใส่เกือกอย่างไรบ้าง พยานตอบว่าไม่มีความลำบากเลย มันยืนนิ่งอย่างที่สุด ไม่เคยเห็นม้าอื่น ๆ ที่ยืนนิ่งอย่างนั้นเลย พยานปากที่ ๒ นั้นก็เป็นคนหน้าซื่อน่าเชื่อถือเหมือนกันให้การว่าเคยเป็นเจ้าของม้าตัวนี้มานาน ทนายจำเลยถามว่าเคยได้รับความลำบากอย่างไรบ้าง ในการที่เอาม้าตัวนี้ไปโรงใส่เกือก พยานตอบว่าพยานไม่ได้รับความลำบากที่จะเอาม้าตัวนี้ไปโรงใส่เกือกในเวลาที่พยานเป็นเจ้าของอยู่นั้น ทนายโจทก์เข้าใจว่าจะถามค้านพยานต่อไปเกรงว่าพยานจะให้การหนักแน่นเข้าอีก ซึ่งไม่เป็นประโยชน์แก่คดีของโจทก์ จึงหาได้ซักค้านพยานอย่างไรไม่ ปล่อยให้พยานออกจากศาลไป ศาลจึงตัดสินให้จำเลยชนะตามคำพยานอันน่าเชื่อทั้งสองปากนี้ รุ่งขึ้นท่านผู้นั้นนั่งไปในรถไฟและเผอิญตาช่างใส่เกือกม้าคนนั้นนั่งมาในรถไฟคันเดียวกันท่านผู้นั้นจำได้ว่าตาคนนี้เป็นพยานในคดีขายม้า จึงถามว่าจริงหรือม้าตัวนั้นไม่พยศและเชื่องดี พยานโจทก์เขาให้การยืนยันว่าเขาใส่เกือกไม่ได้ ตาช่างใส่เกือกม้าจึงเอ่ยขึ้นว่า การที่แกให้การนั้นจริงทุกคำที่พูด ตาทนายโจทก์ครีเต็มทนแกไม่รู้จักจะถามค้านประการใด การที่พูดว่าม้ายืนนิ่งเวลาใส่เกือกนั้นจริงไม่โกหก แต่พยานได้ใช้กรรไกรยึดจมูกจึงทำให้ม้าตัวนั้นยืนนิ่งอยู่ได้ไม่มีใครถามว่าได้ใช้เครื่องมืออะไรในการยึดถือม้า พยานจึงไม่ได้กล่าวถึงการที่ชายแก่อีกคนหนึ่งให้การว่าไม่ได้รับความลำบากเอาม้าไปโรงใส่เกือกก็จริงของแก โดยแกต้องใส่เกือกม้าตัวนั้นที่บ้านของแกเสมือนในเวลาที่แกเป็นเจ้าของอยู่นั้น เรื่องนี้จะจริงเท็จประการใดอยู่แก่ผู้กล่าว เขาว่าเป็นเรื่องที่ลงในหนังสือพิมพ์ในเมืองอเมริกัน

วิธีซักค้านพยานของมิสเตอร์เคอแรนเปนวิธีดีอันหนึ่งในการที่จะเอาความจริงจากพยานที่ไม่เต็มใจให้การหรือผู้ที่ให้การเท็จในการถามค้านเปนการยากลำบากที่สุดในหน้าที่ของหมอความแลอาจทำให้คดีเสียหายได้ง่ายอย่างยิ่ง มิสเตอร์เคอแรนเปนทนายคนหนึ่งซึ่งจะหาที่เปรียบได้ยากในวิธีถามค้านพยาน ถ้าใครทำพยานเท็จขึ้นแล้วเปนลอดตามิสเตอร์เคอแรนไปไม่ได้ ถึงแม้พยานจะได้ซักซ้อมเตรียมมาอย่างไรก็ดี ก็คงจะไม่พ้นความไหวพริบของท่านผู้นี้ ความจริงพยานคนไหนเปนพยานเท็จเปนถูกท่านผู้นี้ถามค้านจบแน่ แกเถียง ซัก ค้าน พูดล้อหลอกพยานและใช้วิธีต่าง ๆ ตามความฉลาดของแก แกเปนคนตั้งใจจริงระวังคดีของแกไม่เหลวไหลแม้แต่ข้อเล็กน้อยก็ไม่ให้ลอดตาไปได้ พยานอีกชนิดหนึ่งเปนการยากที่จะซักถาม ถึงแม้ทนายจะเก่งชำนาญอย่างไรก็จะไม่คิดว่าเปนการง่ายพยานชนิดนี้คือพยานที่คอยตอบทนายของฝ่ายปรปักษ์เสมอว่าจำไม่ได้หรือไม่ได้สังเกต พยานชนิดนี้ท่านควรล่อให้เพลินในคำตอบเช่นนั้นแล้วจึงวกเข้าหาเรื่องที่พยานให้การมาแล้วในสิ่งที่ควรรู้ ควรจำ ควรสังเกต ถ้าพยานยังเพลินตัวอยู่ โดยคิดว่าถ้าตอบไปจะเปนประโยชน์แต่ฝ่ายปรปักษ์ก็อาจยืนคำว่าจำไม่ได้หรือไม่ได้สังเกต เมื่อเช่นนี้จะเปนข้อชำรุดในน้ำหนักความเชื่อถือคำพยานปากนั้นได้ โดยมากพยานพวกนี้มักเตรียมตัวมาที่จะให้การเฉพาะข้อที่เปนประโยชน์แก่ฝ่ายอ้างเท่านั้น ถ้าทนายจะค้านในข้ออื่นให้แปลกไปอีก ก็ตอบเสียว่าไม่รู้ไม่เห็นหรือจำไม่ได้ แลบางทีก็ตอบเลี่ยงคำถามเสียคอยตอบเข้าหาวงที่ตัวตั้งใจมาจะให้การเท่านั้น เรื่องพยานเช่นนี้มีตัวอย่างที่ข้าพเจ้าทราบมาเรื่องหนึ่ง คือคดีที่จำเลยต้องหาว่าทำร้ายร่างกายพยานโจทก์ให้การตอบโจทก์มาแล้วว่า เวลาเกิดเหตุนั้น

พยานเห็นหน้าและจำจำเลยได้อย่างชัดเจน ครั้นถึงคราวทนายจำเลยถามค้านพยานในข้ออื่น ๆ พยานก็ตอบแต่ว่าไม่ได้สังเกตหรือจำไม่ได้ ทนายจำเลยจึงถามพยานว่า "เมื่อพยานเห็นจำเลยในเวลาเกิดเหตุนั้นจำเลยแต่งตัวอย่างใด" พยานตอบอีกว่าจำไม่ได้ ทนายจำเลยถามพยานต่อไปว่า" เห็นจำเลยสรวมหมวกหรือโพกศีรษะหรือเปล่า" บางทีพยานจะยังเพลินตัวอยู่ในคำปฏิเสธนั้นจึงตอบว่าไม่ได้สังเกตอีก ข้อนี้แหละทนายจำเลยหยิบยกขึ้นตำหนิพยานปากนี้ว่า ไม่ควรเชื่อฟังในชั้นแถลงสำนวน โดยเหตุผลในถ้อยคำของพยานเองไม่สมกันซึ่งส่อให้เห็นว่า พยานน่าจะไม่ได้เห็นจำเลยหรือเห็นก็คงจำไม่ได้ เพราะตามธรรมดาคนที่พบหน้ากันจนจำได้อย่างชัดเจนนั้น ควรจะต้องได้เห็นศีรษะว่าสรวมหมวก โพกศีรษะหรือเปล่า จะพูดว่าเห็นแต่หน้าไม่ได้สังเกตถึงศีรษะนั้น เป็นของไม่น่าเชื่ออย่างยิ่ง ในที่สุดคดีนั้นศาลได้ตัดสินยกฟ้องโจทก์โดยไม่เชื่อคำพยานปากนี้แลคดีโจทก์ไม่มีพยานอื่นประกอบอีก ตัวอย่างในเรื่องนี้ไม่สู้ยากนักโดยดูเหมือนพยานจะไม่ค่อยได้เตรียมตัวมา ถ้าพยานได้เตรียมตัวมาแล้วรู้ว่าจะถูกถามค้านในข้อเหล่านี้ ก็เป็นการยากขึ้นอีก ซึ่งทนายจะต้องใช้ความเฉลียวฉลาดประกอบด้วยเชาว์ของท่านให้ยิ่งขึ้นตามเหตุผลและรูปคดี

อีกประการหนึ่ง เมื่อท่านรู้ว่าคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งเขานำมาสืบนั้นเป็นพยานที่ปั้นกันมาไม่ใช่พยานที่รู้เห็นจริง และเป็นพยานที่จะเบิกความในข้อเดียวกันหลาย ๆ คน เมื่อพยานปากต้นให้การ ท่านควรจะซักค้านพยานในข้อความต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับข้อประเด็นให้ละเอียดมากที่สุด เพื่อเป็นทางเพาะถ้อยคำของพยานปากนี้ไว้ถามค้านสอบกับพยานปากอื่นซึ่งจะนำมาสืบอีกต่อไป ถ้าเป็นข้อความซึ่งพยานไม่ได้เตรียมตัวกันมาแล้ว มักจะแตก

กันบั่นปั่นจนส่อให้ไม่น่าเชื่อพยานเหล่านั้นทีเดียว ที่ว่านี้สำหรับพยานที่จะสืบในข้อเดียวกันเท่านั้น เช่นพยานของจำเลยในความอาญาที่ต่อสู้อ้างฐานที่อยู่ว่าได้อยู่ที่นั่นที่นี่พร้อมกับพวกพยานเหล่านั้นในวันที่โจทก์หาเป็นต้น แต่พยานเรื่องอ้างฐานที่เช่นนี้ ท่านควรจำไว้ด้วยว่าพยานอาจรู้เห็นตามที่ให้การนั้นจริงได้ โดยพยานเปลี่ยนวันที่รู้เห็นนั้นมาเป็นวันเกิดเหตุเสีย แต่ถ้าพยานที่จะสืบในข้อความอันใดอันหนึ่งมีแต่คนเดียว ก็ไม่สู้มีประโยชน์ในทางที่จะเพาะถ้อยคำดังกล่าวแล้วนั้นนัก ซึ่งท่านควรต้องเลือกวิธีค้านอย่างอื่นตามเหตุผลแลรูปคดีนั้น

วิธีถามค้านพยานนั้นมีความประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑. จะค้นคว้าถามถึงข้อความที่เป็นประโยชน์แก่คดีของตน ซึ่งพยานยังมิได้ให้การในชั้นการถามซักพยาน ๒. เพื่อจะแสดงให้เห็นว่าถ้อยคำที่พยานได้เบิกความสมคดีผู้อ้างนั้นไม่มีน้ำหนักนัก ๓. แสดงให้ศาลเห็นว่ากิริยาแลประวัติของพยานที่ได้ล่วงแล้วมานั้นส่อว่าถ้อยคำของพยานเป็นการที่จะเชื่อได้โดยยาก วิธีถามค้านพยานนั้นทนายมีความเห็นต่างกัน บางท่านเห็นว่าควรใช้กิริยาวาจาเป็นทีโกรธหรือจะพูดแต่สั้น ๆ ก็คือใช้วิธีดุร้าย วิธที่ ๒ ที่ใช้กันนั้นคือ ใช้กิริยาวาจาอันอ่อนหวานเรียกว่าวิธีปลอบ ข้าพเจ้าเองเห็นว่าวิธีดีที่สุด ถึงพยานจะมาเบิกความให้ฝ่ายโน้นก็ดี ถ้าทนายฝ่ายนี้ใช้วิธีปลอบให้พยานอธิบายข้อความที่ได้เบิกความมาแล้ว พยานอาจเปลี่ยนแปลงใช้ถ้อยคำซึ่งไม่รุนแรงกลับเป็นประโยชน์แก่คดีของตน แต่ถ้าทนายลงมือถามค้านโดยหุนหันพลันแล่นหยาบคายก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่พยานจะแกล้งคดีของฝ่ายนั้นมากที่สุดที่จะทำได้ พยานขี้กลัว พยานประหม่านั้น ทนายไม่ควรใช้วิธีทำให้ตกใจกลัวเมื่อพยานคนนั้นเป็นคนสุจริต แต่ถ้าพยานคนนั้นทุจริต

ข้าพเจ้าไม่ห้ามดังนี้เสมอไป ทนายควรจะมีความกรุณาต่อพยานที่เป็นหญิง หรือเป็นเด็กหรือที่เป็นคนแก่ชราภาพ วิธีที่กล่าวนี้เป็นความคิดที่ควรและทำให้เห็นว่าทนายคนนั้นมีใจไม่ร้ายกาจ ข้าพเจ้าเชื่อว่าทนายทั้งหลายจะทำตามนี้ถึงแม้จะไม่เป็นวิธีดีที่สุดที่จะชนะความก็ดีทนายก็ควรทำตาม เพราะในการที่ทนายทำตามหน้าที่ทนายนั้นทนายไม่ควรทำอย่างหนึ่งอย่างใดที่ไม่เรียกว่าเป็น "เย็นเติลแมน" และขอบอกให้ทราบไว้ด้วยว่าพยานคนนั้นอาจมาเป็นลูกความของตนได้ในภายหน้า จงจำคำพระพุทธเจ้าของเราที่ได้ตรัสไว้ว่า "*เราได้เคยเป็นพี่น้องกันมาครั้งหนึ่งทั้งนั้น ไม่ควรจะมากินเลือดแลเนื้อกัน*"

ข้าพเจ้าขอเตือนไว้อีกครั้งหนึ่งว่าการถามค้านพยานเหลวไหลนั้นอาจทำให้คดีเสียไปได้ทนายที่ฉลาดจะไม่ถามให้มากไปกว่าต้องการ แต่ให้เข้าใจว่าถึงถามค้านมากถ้าเข้าใจถามและรู้วิธีถามและรู้กาละเทศะ ก็ไม่ห้ามปราม กิริยาท่าทางของพยานในเวลาให้การนั้นสำคัญมากซึ่งทนายควรสังเกต แต่พยานที่ฉลาดหรือที่เรียกว่าฉลาดแกมโกงนั้นมักพยายามที่จะซ่อนความรู้สึกไม่ให้ใครทราบได้ว่าความจริงเป็นอย่างไร เช่นลครพูดต่างๆ จะเห็นได้ว่าตัวลครหัวเราะและร้องไห้เมื่อถึงเวลาที่ตนจะต้องทำตามเรื่องลครนั้นๆ แต่ตัวลครเองหาได้มีความยินดีหรือเศร้าโศกมิได้เป็นแต่แกล้งทำเท่านั้น ตัวลครที่เล่นไม่เก่งเราก็จะเห็นได้ตามสีหน้า แต่ตัวลครที่ชำนาญมีชื่อเสียงนั้นเราจะไม่สามารถสังเกตสีหน้าได้โดยง่าย เมื่อตัวลครแกล้งหัวเราะหรือร้องไห้ได้ฉันใด พยานทุจริตก็อาจที่จะทำกิริยาให้ผิดกับความรู้สึกได้ฉันนั้น วิธีที่จะสังเกตสีหน้าและเสียงของพยานนั้นเป็นการยากที่จะอธิบายให้ผู้อ่านทราบด้วยถ้อยคำที่จะเขียนลงไว้ในที่นี้ ข้าพเจ้าเชื่อว่าทนายที่ฉลาดเฉลียวแล้วจะเรียนดูสีหน้าคนได้โดยเร็ว วิธีดีที่สุดนั้นให้สังเกตตา เสียงพูด ปาก และผิว

ปากของพยาน ผิวปากพยานที่หด ห่อ ยู่ ยี่ หยุดกลืนน้ำลายนั้นแสดงว่าพยานอกเต้นตั้งใจจะซ่อนความจริง แต่ส่วนลูกตานั้นเป็นการสังเกตยากเพราะอาจทำให้เห็นอย่างใดได้ตามชอบใจ ถึงกระนั้นก็ดีทนายจำเป็นที่จะต้องระวังสังเกตตาพยานอยู่เสมอ เพื่อว่าเมื่อพยานเผลอไม่ได้ระวังก็จะเห็นได้จากลูกตาพยานว่าพยานมีความรู้สึกในใจผิดกับถ้อยคำที่พูด ผู้ที่เคยต่อยมวยจะทราบว่าต้องคอยสังเกตจ้องตาคู่มวยของตน ทนายก็จำเป็นต้องคอยจ้อง-ตาพยานเช่นนั้น ทนายอย่าเข้าใจว่าพยานที่ให้การไม่ตรงต่อความจริงนั้นจะเป็นพยานเท็จเสียหมด ความจริงมีพยานถมไปที่ให้การคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง แต่หาได้ตั้งใจเบิกความเท็จมิได้ เป็นแต่เข้าใจผิดเบิกความพล่อย ๆ ไปโดยผิดหลงเท่านั้น ซึ่งทนายควรจะระวังซักถามให้ได้ความจริงอย่าไปลงโทษพยานทันทีว่าให้การเท็จ เมื่อตนรู้อยู่ดีแล้วว่าพยานได้ผิดหลงไปเท่านั้น ถ้าเหมาเอาว่าพยานตั้งใจให้การเท็จจะเป็นการร้ายกาจเกินไปศาลทั้งหลายไม่ชอบการเช่นนี้ ศาลต้องการ "แฟร์เพล์" คือความเที่ยง-ธรรมสม่ำเสมอกัน ให้สังเกตแลมีความไหวพริบว่าพยานคนไหนไม่สุจริตให้การตามจริงหรือไม่ แล้วจงค้านถามเป็นข้อ ๆ อย่าให้พยานมีโอกาสหยุดคิดก่อนตอบ พยานที่สุจริตก็จะตอบไปเป็นข้อ ๆ ไม่สู้ติดขัดนึกตรึกตรองก่อน-ตอบถ้าพยานคนใดได้หยุดคิดเสียนาน ๆ ก่อนตอบโดยไม่มีเหตุผลฉนี้ ตามธรรมดาก็พอสงสัยหรือลงเอาได้ว่าพยานคนนั้นอาจเป็นพยานเท็จ เมื่อทนายทราบหรือคาดคะเนแน่ใจว่าพยานคนไหนเป็นพยานเท็จมีวิธี ๒ อย่างที่ทนายควรทราบไว้

๑. ให้แสดงกิริยาท่าทางออกวาจาให้พยานทราบว่าทนายรู้เท่าถึงพยาน

๒. ให้ทำเป็นโง่ไม่รู้เท่าเข้าใจว่าพยานเป็นคนสุจริตให้การตามที่รู้ที่เห็น

ข้าพเจ้าขอชี้แจงให้ผู้อ่านทราบว่าวิธีทั้ง ๒ นี้มีประโยชน์อย่างไร เมื่อทนายแสดงให้พยานทราบว่าทนายรู้เท่าทันใช้วิธีถามค้านอย่างแข็งแรง สีหน้าพยานก็จะปรากฏต่อศาลให้เห็นได้ว่าพยานให้การไม่จริง เพราะตามธรรมดาคนโกหกย่อมมีความขี้ขลาดอยู่ในใจ วิธีที่ ๒ นั้นจะแสดงให้เห็นได้ว่าถ้าพยานมีความแน่ใจว่าใคร ๆ เขาเชื่อคำให้การหมดก็จะเบิกความต่อไปไม่ใคร่ระวังระไวนัก ถ้ายอมให้พยานเบิกความไปมาก ๆ ก็จะเห็นได้ว่าต้นไม่สมปลาย การให้การตามจริงนั้นเป็นของง่าย แต่การพูดปดนั้นเป็นของยากและที่จะพูดให้เหมือนกันทุกคราวเสมอไปไม่ได้ เมื่อพยานคอยระวังอยู่พยานก็จะให้การเป็นเรื่องติดต่อกันดีแต่ถ้าเผลอลงเมื่อไรก็จะจับได้ว่าเป็นความเท็จในตอนนั้น เมื่อข้าพเจ้าเป็นเด็กนักเรียนอยู่ได้เคยฟังเรื่องซึ่งเพื่อนนักเรียนเขาเล่าเรื่องต่าง ๆ ให้ฟังตอนต้นเราทำเป็นหลงเชื่อไม่รู้เท่าทัน ลงท้ายจับได้ว่าตานี่โกหกเป็นจอม เรื่องที่แกเล่าให้ฟังนั้นต้นไม่สมปลาย ๆ ไม่สมต้นปนกันยุ่งเป็นยุงตีกัน อีกประการหนึ่งพยานได้ให้การไม่สมต้นฉนี้ทนายอย่าถามต่อไปในข้อนั้น เพราะเมื่อพยานมีโอกาสพยานก็จะอธิบายไกล่เกลี่ยเสียให้หมดสงสัย สู้ยอมให้พยานให้การเหลิงเจิ้งไปจนหลวมตัวแล้วภายหลังจะไม่มีหนทางอธิบายได้ เท่ากับใคร ๆ เล่าเรื่องอะไรให้เราฟัง ถ้าเราทักท้วงเสียทันทีเมื่อเขาพูดถึงข้ออะไรที่ขัดกับตอนต้น เขาก็จะอธิบายอย่างหนึ่งอย่างใดไกล่เกลี่ยกันเสีย แต่ถ้าทำเป็นไม่ได้สังเกตจนเขาจบเรื่องแล้วจึงเอ่ยขึ้น พยานจะรู้สึกขลุกขลักที่จะอธิบายข้อความเหล่านั้น และถ้าไม่ทักท้วงเสียเลยจะดีใหญ่ คือให้พยานให้การไปตามนั้น แล้วทนายเก็บ

เอาข้อความที่ต้นไม่สมปลายหรือเหตุผลไม่สมกันนั้น มาแถลงให้ศาลให้ฟังในคำแถลงสำนวนเมื่อสืบพยานจบแล้วดีกว่า

ทนายควรจะซักค้านพยานโดยวิธีรำลึกถึงถ้อยคำของพยานอื่น ๆ แล้วพยายามที่จะถามข้อความจนพยานให้การผิดกับพยานอื่น ๆ ที่ได้ให้การมาแล้ว ถ้าทนายเข้าใจว่าพยานให้การไม่จริงเป็นพยานเท็จ ทนายควรจะถามค้านจนพยานให้การขัดกับถ้อยคำของพยานที่ได้ให้การมาแล้วตอนต้น ๆ ให้จำไว้ว่าอย่าไปหลอกพยานที่สุจริตให้ตกหลุมโดยไม่ยุติธรรม ซึ่งถึงแม้จะทำให้คดีสำคัญของตนชนะก็ดี ทนายควรจะเป็น "เย็นเติลแมน" คิดถึงเกียรติยศของการว่าความ มากกว่าผลประโยชน์เล็กน้อยที่จะพึงได้จากความอยุติธรรม แต่ถ้าพยานให้การไม่จริงเป็นการเท็จอย่างไร ทนายควรถามสกัดพยานได้เต็มที่ไม่ต้องสงสาร

ให้เข้าใจว่าศาลชอบความสัตย์จริงเกลียดชังผู้เลี่ยงความจริงบิดพลิ้วต่าง ๆ ทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อน จงอ่านคำพิพากษาฎีกาที่ ๔๔๒ พ.ศ. ๒๔๕๗ ในกรมสวัสดิ์ทรงรับสั่งดังนี้ "*ฯลฯ มีโวหารน่าฟังหลายประการราวกะจะชี้โพรงให้คู่ความโกงเอาเท็จมาหามาแก้ ยกย่องวิธีตะบิดกระบวนบ่ายเบี่ยงจากความจริงว่าเป็นทางจะให้ชนะคดีได้ ข้าพเจ้าขอคัดค้านซึ่งโวหารและความเห็นเช่นนี้โดยเต็มกำลัง ว่าใครอย่าได้เชื่อถือเลยเป็นอันขาด การว่าความย่อมเฉลียวฉลาดไหวพริบอันมีประจำกับสรรพการงานทั้งปวง แต่กรณีจะต้องตั้งอยู่บนมูลแห่งความสัตย์จริง สุจริตอันเป็นหัวใจของกฎหมายและยุติธรรมทั่วทั้งโลก จึงจะสามารถให้ชนะคดีได้ ไม่เลือกบุคคล ไม่เลือกกาล ฯลฯ*" การที่ครั้งหนึ่งได้เข้าใจกันว่าถ้าทนายรู้จักวิธีซักถามพยานให้แตกต่างได้ไม่ว่า พยาน สุ จริต หรือ ทุจริต เป็นชนะได้นั้นเป็นอันสูญสาบสิ้นกันที ใครจะอ้างตนว่าเป็นลูกศิษย์ของ

ศรีทนนไชย์ คงไม่สำเร็จในสมัยนี้ ถึงแม้จะลอดตาผู้พิพากษาศาลล่างไปได้ ก็คงจะไม่ไปตลอดศาลอุทธรณ์ศาลฎีกา สุภาษิตฝรั่งมีว่า "ความจริงคงปรากฏขึ้นวันหนึ่ง" คือว่าใครจะวิเศษอย่างไรก็จะเลี่ยงความจริงเสมอไปไม่ได้

บางทีทนายจะเห็นว่าเป็นการจำเป็น ที่จะต้องถามค้านถึงข้อความบางข้อซึ่งอาจจะแสดงให้ศาลเห็นว่า ถ้อยคำของพยานที่ให้การไว้แล้วนั้นเป็นไปไม่ได้ หรืออย่างน้อยที่สุดก็ไม่น่าเชื่อ ข้าพเจ้าขอเล่าถึงคดีเรื่องหนึ่งซึ่งข้าพเจ้าเองได้รับเป็นทนายแก้ต่างจำเลย คือจำเลยถูกฟ้องฐานลักทรัพย์ ก่อนที่ข้าพเจ้าจะเล่าเรื่องนี้ ข้าพเจ้ารู้สึกจำเป็นที่จะต้องขอโอกาสแสดงความขอบใจท่าน มิสเตอร์บัสซาดซึ่งในเวลานั้นเป็นปรึกษากฎหมายศาลต่างประเทศและข้าพเจ้าเป็นล่ามของท่าน ๆ ได้อนุญาตให้ข้าพเจ้าแก้ต่างจำเลยผู้ไม่มีทรัพย์และปราศจากเพื่อนฝูงที่จะหาทนายแก้ต่าง ศาลก็มีความกรุณาอย่างที่สุดที่อนุญาตให้ข้าพเจ้าเข้าว่าความในเรื่องนั้น และเรื่องอื่น ๆ อีกหลายเรื่องในศาลเดียวกันนั้น

ในคดีเรื่องนั้นอัยการฟ้องจำเลยว่าได้เข้าบ้านลักทรัพย์ในเวลากลางคืน จำเลยให้การปฏิเสธ ข้าพเจ้ากล้าที่จะกล่าวว่าในคดีเรื่องนั้นถ้าจำเลยไม่มีทนายหรือใครช่วยถามค้านพยาน น่ากลัวว่าความจริงจะไม่ปรากฏแก่ศาล ข้าพเจ้าได้รับ สำนวนฟ้องและคำให้การของ จำเลย และพยานที่เบิก ไว้ที่ศาลโปริสภา มีเวลาอ่านไม่กี่นาทีไม่ทันได้คิดได้ตรองมากนัก และซ้ำไม่ได้เคยอ่านตำหรับตำราวิชาว่าความเลย แต่ได้เคยนั่งเป็นล่ามอยู่ที่ศาลทุก ๆ วัน จึงทำให้ตาเคยดูหูเคยชินกับการว่าความต่าง ๆ ซึ่งข้าพเจ้าไม่เห็นจำเป็นที่จะเขียนลงในที่นี้ เพราะไม่มีข้ออะไรสำคัญนัก เช่นคำพยานเรื่องราคาทรัพย์

เป็นต้น พยานโจทก์ที่สำคัญและที่ข้าพเจ้าได้ตั้งใจจะทำลายความเชื่อถือว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้นั้นคือ พยานสำคัญคนที่หนึ่งเป็นหญิงแก่ชราภาพให้การยืนยันว่าได้เห็นจำเลยเข้ามาในเรือนในคืนนั้น และจำ ได้ ดีโดยแสง พระ-จันทร์ และพยานคนที่ ๒ ให้การว่าได้เห็นจำเลยเดินอยู่ริมบ้านนั้นในเวลาราว ๆ กันนั้น สังเกตดูหน้าตาพยานทั้งนี้ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกขยาดว่าน่ากลัวคดีจำเลยจะแพ้หลุดหลุ่ย จะนำพยานอื่นมาแก้นั้นออกจะยากสักหน่อย เพราะพยานทั้ง ๒ นี้หน้าตาซื่อเป็นที่ควรเชื่อถือว่าไม่ได้ตั้งใจให้การเท็จ ถึงแม้แกจะเป็นพวกเจ้าทรัพย์ก็ดี ข้าพเจ้าถามพยานคนที่เห็นจำเลยเดินอยู่ข้างบ้านนั้นว่าพยานนุ่งห่มสวมศีรษะเป็นอย่างไรพอเป็นพิธี เพราะพยานคนนี้ไม่ใช่พยานสำคัญที่สุด ข้าพเจ้าจึงมิได้ถามให้มากนัก ถึงแม้ศาลจะเชื่อว่าจำเลยได้เดินไปทางนั้นก็ดี จำเลยก็อาจอธิบายได้ในข้อนั้น ส่วนพยานอีกปากหนึ่งนั้นถ้าศาลเชื่อว่าจริงฉนี้ ก็จะตัดสินอย่างอื่นไม่ได้นอกจากลงโทษจำเลย เพราะพยานได้เห็นจำเลยในบ้านโจทก์ อย่างไรไม่รู้ข้าพเจ้าจึงมีความแล่นขึ้นซึ่งบางทีจะเป็น "กิฟต์" คือเชาวน์อันหนึ่งของข้าพเจ้า ได้กล่าวแล้วว่าพยานคนนี้เป็นหญิงแก่และเป็นพวกของเจ้าทรัพย์ จึงทำให้ข้าพเจ้าระวังสักหน่อย ข้าพเจ้าทำกิริยาวาจาอย่างว่าเชื่อถ้อยคำพยานทุกคน ได้พูดเป็นทีเล่นทีจริงว่า ตามธรรมดาผู้หญิงมักเย็บปักถักร้อยเก่ง ข้าพเจ้าเชื่อว่าพยานคงเย็บปักเก่ง พยานรับว่าจริง ข้าพเจ้าจึงถามต่อไปได้ความว่าพยานต้องใส่แว่นตาสนเข็มและในเวลาที่เย็บผ้าก็ต้องใส่แว่นตาด้วย ข้าพเจ้าจึงกล่าวเปรย ๆ ว่า ถ้าเช่นนั้นพยานคงไม่แลเห็นอะไรได้ดีเท่าหญิงสาวชายหนุ่มละซิ พยานรับว่าเป็นเช่นนั้น เมื่อได้ความเช่นนี้แล้ว ข้าพเจ้าจึงลงมือถามค้านพยานถึงข้อความที่เกี่ยวกับประเด็นโดยแท้ พยานให้การ

ตอบข้าพเจ้าว่าในคืนวันที่เกิดเหตุลักขโมยกันขึ้นนั้น พยานไม่ได้ใส่แว่นตา และมิหนำซ้ำไม่ได้ล้างหน้าล้างตา ใครเลยจะเชื่อได้ว่าพยานจำคนขะโมยได้ถนัด วิธีที่ข้าพเจ้าถามพยานจนได้รับตอบเช่นนี้นั้นคือ ข้าพเจ้าดักสกัดทางหนีทีไล่ไว้ทุกทางจนพยานตอบอย่างอื่นไม่ได้ เช่น ข้าพเจ้าถามได้ความว่าตามธรรมดาพยานไม่ได้เอาแว่นไปนอนด้วย พยานได้ตกใจตื่นจึงไม่มีเวลาไปเอาน้ำล้างตา ในชั้นแถลงสำนวน ข้าพเจ้าจึงได้แถลงเปนข้อความยืดยาวในคำให้การของพยานทั้ง ๒ นี้ เปนต้นว่าพยานทั้ง ๒ นี้เบิกความไม่สมกันว่าจำเลยนุ่งห่มอย่างไร ทั้งพยานหญิงแก่นั้นภายหลังไม่กล้าสาบาลว่าคนที่เห็นนั้นคือจำเลยนี้ เปนแต่เบิกว่าพยานเชื่อว่าเปนจำเลย และพยานให้การแตกต่างกันในเรื่องแสงพระจันทร์สว่างเพียงไรและอยู่ตรงไหน ลงผลที่สุดศาลตัดสินยกฟ้องโดยยกประโยชน์แห่งความสงสัยให้แก่จำเลย

นี่จะเห็นได้ว่าการถามค้านพยานนั้น ถ้าถามพยานให้เหมาะดีอาจทำให้คดีของตนชนะได้ ข้าพเจ้าเองเชื่อว่าหญิงพยานนั้นเปนคนสุจริตและเบิกความตามที่มีความเชื่อในใจของแก หาได้ตั้งใจเบิกความเท็จอย่างไรมิได้มีคดีบ่อย ๆ ในศาลอังกฤษซึ่งพยานจำหน้าคนทำผิดได้แต่คลับคล้ายคลับคลา พอเห็นรูปจำเลยซึ่งลงในหนังสือพิมพ์ว่าเปนคนที่ต้องหาในคดีนั้น ๆ ก็เลยเหมาเอาว่าเปนคน ๆ เดียวกัน ถ้าหน้าตาคนทั้งสองเผอิญไปคล้ายกันเข้า เพราะฉนั้นเปนหน้าที่ของทนายจำเลยจะต้องระวังเมื่อเห็นท่าทางพอจะแสดงให้ศาลเห็นได้ว่าถ้อยคำของพยานนั้นจะเชื่อนักไม่ได้ ก็ให้ถามค้านพยานให้ละเอียดจนปรากฏว่าเรื่องของพยานต้นไม่สมปลาย หรือถ้อยคำที่พยานให้การนั้นจะเอาเปนแน่นอนไม่ได้ ทำให้เกิดมีความสงสัยขึ้นซึ่งศาลจะต้อง

ยกประโยชน์นี้ให้แก่จำเลย คดีใดพยานอย่างไรที่ควรซักค้านให้ละเอียดนั้นจะบอกลงไปแน่นอนไม่ได้ ต้องแล้วแต่เหตุผลเป็นเรื่อง ๆ ไปทนายที่มีนิสัยเป็นหมอความและฉลาดเฉลียวในทางนั้น จะเห็นได้โดยง่ายว่าพยานเรื่องใดไม่ควรถามค้านให้มาก และพยานคนใดควรถามค้านให้ละเอียด

มิสเตอร์ฮาริสให้ตัวอย่างดี ๆ หลายเรื่องในตำหรับว่าความของท่านว่าว่าข้อไหนควรถามค้านและข้อไหนไม่ควรถามค้าน เช่นเรื่องจำเลยถูกฟ้องว่า ๓—๔ ปีมาแล้วจำเลยได้ซื้อม้าที่ตลาดบ้านนอกด้วยเช็คปลอม ประเด็นในคดีมีถึงเรื่องชัณสูตร์ตัวจำเลย ทนายจำเลยถามค้านพยานโจทก์ดังนี้

ถาม ๑ ท่านได้เคยเห็นชายผู้ซื้อม้าของท่านก่อนวันนั้นบ้างหรือเปล่า
ตอบ ไม่เคยเห็นเลย
ถาม ๒ เขาหยุดอยู่กับพยานนานเท่าไรในวันนั้น
ตอบ หลายชั่วโมง
ถาม ๓ มีคนอื่นอีกหรือไม่ในเวลานั้น
ตอบ มีคนอื่นอีกหลายคนในเวลานั้น
ถาม ๔ ต่อจากวันนั้นมาพยานได้เห็นชายคนนั้นที่ไหนอีกและเมื่อไร
ตอบ ไม่ได้เห็นเลยจนถึงวันที่เขามาโรงพักตำรวจพระนครบาล
ถาม ๕ พยานจำตัวเขาได้ทันทีหรือพยานชี้ตัวเขาได้จากหมู่คนอื่น ๆ
ตอบ จำได้ทันที
ถาม ๖ พยานจำตัวเขาได้อย่างไร
ตอบ จำได้จากเค้าหน้ารูปร่างของเขา
ถาม ๗ พยานสาบาลตัวได้หรือว่าเป็นคน ๆ เดียวกัน
ตอบ พยานสาบาลได้

สำหรับคดีนี้ คำถามที่ ๑ นั้นถูกต้อง เพราะทนายทราบได้ว่าพยานจะตอบอย่างไร เป็นการควรที่จะให้ศาลทราบ

คำถามที่ ๒ นั้นไม่ควรถาม เพราะทนายรู้ไม่ได้ว่าพยานจะตอบอย่างไร และควรสงสัยว่าพยานจะตอบเข้าข้างโจทก์ ซึ่งความจริงพยานได้ให้การตอบเช่นนั้น

คำถามที่ ๔ นั้นไม่ผิด แต่คำถามที่ ๓—๕—๖—๗ ใช้ไม่ได้ทีเดียว คำถามที่ ๖ นั้นเหลวมาก เพราะทนายควรจะรู้ได้ดีกว่าการที่ถามเช่นนั้นเท่ากับยอมให้โอกาสแก่พยานในการที่อธิบายถ้อยคำของพยานให้แน่นอนชัดเจนขึ้น แลคำถามที่ ๗ นั้นเลวที่สุด เพราะไม่ต้องสงสัย พยานคงตอบว่าพยานสาบาลได้

วิธีที่ควรนั้นคือเมื่อถามที่ ๑ แล้ว ควรถามต่อไปดังนี้ "พยานได้เห็นชายนั้นที่ไหนเป็นครั้งแรก" ก็จะปรากฏต่อศาลว่าเห็นชายนั้นอยู่ในตลาดซึ่งมีคนเป็นอันมากโดยไม่ต้องถามโดยตรงว่า มีใครบ้างในเวลานั้น

ต่อไปควรถาม "เวลาอะไรกันเมื่อซื้อขายกันนั้น" พยานจะรู้ไม่ได้ว่าทนายต้องการอย่างไร ก็ตอบไปตามที่จำได้โดยไม่ทันตริตรอง ต่างว่า "เวลาเที่ยง" ก็ให้ถามต่อไปว่า "พยานกินข้าวกลางวันตามธรรมดาเวลาไรกัน' และ "วันนั้นพยานกินข้าวกลางวันหรือเปล่า" ต่างว่าพยานตอบว่า กินข้าวเวลาบ่ายโมง (นี่จะเห็นได้ว่าพยานได้หยุดอยู่กับจำเลยหลายชั่วโมงไม่ได้) และควรถามอีกว่า "พยานเป็นคนซื่อตรงมีลูกค้าซื้อขายฝากเป็นธรรมดาไม่ใช่หรือ" และ "เช้าวันนั้นพยานคงจะได้ขายของไปได้หลายสิ่งละซิ" พยานคงกระหยิ่มใจตอบว่าขายของไม่หยุดมือจนถึงเวลาตลาดปิด กิน

ข้าวกลางวันเวลาบ่ายโมง พยานคงจะไม่มีเวลาสังเกตว่าจำเลยนุ่งห่มอย่างไร ผ้านุ่ง สะโหร่งหรือกางเกง คงตอบไม่ได้

การถามค้านพยานนั้นมีความประสงค์หลายประการ ข้าพเจ้าจะขอพรรณาเป็นข้อ ๆ ละเอียดลงไป และขอเตือนทนายด้วยว่าถ้าท่านมิได้มีความประสงค์อย่างหนึ่งอย่างใดดังต่อไปนี้แล้ว จงอย่าถามค้านพยานเสียเลยดีกว่า

ประการที่ ๑ เพื่อจะทำลายหรือทำให้น้ำหนักคำให้การของพยานนั้นน้อยลง ถ้าทนายสังเกตดูเข้าใจว่าพยานได้เบิกความตามที่เชื่อว่าจริงโดยสุจริต แต่เป็นการผิดหลง จงค่อยอ่อนหวานถามซักพยานโดยดี ให้พยานเล่าเรื่องตามที่ให้การมาแล้วและถามค้านพยานในข้อความซึ่งต้องการให้พยานอธิบาย หรือกล่าวแนะนำถึงข้อความอย่างนั้นอย่างนี้ว่าได้เกิดขึ้นจริงไหม ที่กล่าวมานี้หมายความถึงพยานสุจริตเท่านั้น การที่ถามค้านถึงข้อความเท็จจริงและอธิบายให้เป็นประโยชน์ของตนฉนี้ เป็นหน้าที่สำคัญของทนายผู้ค้านพยาน เพราะเป็นธรรมดาที่ทนายฝ่ายที่เรียกพยานจะปิดนิ่งเสียหาใช่หน้าที่ของเขามิได้

เมื่อพยานได้เบิกความไม่จริงโดยตั้งใจนั้นเป็นการยากที่จะให้พยานอธิบาย เพราะพยานย่อมเตรียมตัวที่จะตอบคำถามค้านของทนายฝ่ายปรปักษ์ วิธีที่ดีที่สุดก็คือให้ถามเลียบ ๆ เคียง ๆ เสียก่อน เมื่อเห็นว่าพยานจะให้การอย่างอื่นหลีกเลี่ยงไปเข้ากับฝ่ายอ้างไม่ได้แล้วจึงค่อยถามถึงข้อความที่ต้องการโดยตรง ให้สังเกตคดีลักทรัพย์และเช็คปลอมที่ให้ตัวอย่างไว้ข้างต้น

ขอเตือนว่าอย่าล่อให้พยานตกหลุมโดยไม่มีเหตุเมื่อท่านว่าถ้อยคำที่พยานเบิกนั้นเป็นความจริง หน้าที่ของการถามค้านนั้นก็คือเพื่อจะแสวงหา

ความจริง ไม่ใช่เพื่อจะตลบตะแลงทำลายถ้อยคำอันจริงแลสุจริตของพยานให้กลับกลายไป ถ้าพยานให้การไม่จริงโดยตั้งใจนั้นแหละทนายควรถามเลียบถามเคียงให้พยานเบิกความไม่สมต้นสมปลาย ถ้าทนายเชื่อว่าพยานได้ให้การโดยผิดหลงก็จงพยายามให้พยานอธิบายถ้อยคำที่พยานเบิกความมาแล้ว และจะใช้คำถามนำทั้งนั้นก็ได้

ประการที่ ๒ เพื่อจะให้พยานเบิกความถึงข้อใดข้อหนึ่งซึ่งพยานยังหาได้กล่าวถึงไม่ และซึ่งถ้าปรากฏต่อศาลแล้วจะเป็นประโยชน์แก่คดีของตนให้ทนายสังเกตดูว่าพยานนั้นซื่อสัตย์พูดจาตามจริงไม่เข้าข้างใดหรือไม่ ถ้าพยานเป็นคนสุจริตก็ให้ถามตรง ๆ ด้วยคำถามอันชัดเจนถึงข้อความที่ต้องการ แต่ถ้าสังเกตดูว่าพยานไม่อยากจะให้การตามสัตย์จริงแลปกปิดความเสียฉนี้ ก็จงถามเลียบเคียงเสียก่อนตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น จงระวังถ้าพยานได้เบิกความเป็นประโยชน์แก่คดีของตนแล้ว อย่าถามค้านให้มากไปซึ่งอาจทำให้พยานให้การแตกต่างไปได้

ประการที่ ๓ เพื่อที่จะทำให้ศาลไม่เชื่อพยานเลย อย่าเอาข้อนี้ไปปะปนกับประการที่ ๑ ซึ่งกล่าวถึงการทำลายถ้อยคำซึ่งพยานได้ให้การไว้โดยวิธีซักไซ้ไล่เลียงจนพยานตอบเลอะเลือนต้นไม่สมปลาย ในข้อนี้ข้าพเจ้ากล่าวถึงตำแหน่ง หลักฐาน ฐานะ ของพยาน เช่นกุ๊ยสำเพ็งแต่งตัวเป็นขุนนางสวมถุงเท้ามาให้การเป็นพยานในโรงศาล แต่ระวังอย่าใช้หลักอันนี้ในทางที่ไม่ยุติธรรม เพราะคนที่เคยทุจริตอาจตั้งตัวเป็นคนสุจริตขึ้นได้ภายหลัง จะเหมาเอาว่าคนขี้ยา นักเลงสุรา เป็นคนหัวขะโมยไปหมดนั้นหาสมควรไม่ เมื่อทนายเห็นว่าพยานได้ให้การตามสัตย์จริงไม่ได้เบิกความเท็จก็อย่าไปถามปรักปรำการชั่วร้ายของพยานที่หาได้เกี่ยวข้องกับประเด็น

ในคดีนั้นไม่ จริงอยู่ทนายมีหน้าที่ในเวลานั้นที่จะถามค้านทำลายถ้อยคำและทำให้ศาลไม่เชื่อพยาน แต่ถ้าท่านจะใช้วิธีนี้ให้เสมอไปนั้นมิควร เพราะเราก็เป็นพุทธศาสนิกชนด้วยกัน ควรจะรักษาความยุติธรรมความจริงและมีความเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์ทุกคน เหตุที่คน ๆ หนึ่งมาเบิกความเป็นพยานให้ฝ่ายโน้น ข้าพเจ้าไม่เห็นควรที่ทนายฝ่ายนี้จะแกล้งถามปรับปรำให้พยานได้รับความอับอายขายหน้า โดยไม่มีประโยชน์แก่คดี เมื่อท่านรู้อยู่ว่าพยานนั้นได้ให้การโดยซื่อสัตย์สุจริต แต่เรื่องพยานเท็จนั้นไม่น่าสงสารเลย ควรช่วยกันปราบปรามให้เข็ดหลาบ เพราะเป็นปรปักษ์ต่อความยุติธรรมยิ่งนัก ถ้าขืนไปปรานีต่อคนชนิดนี้ก็เท่ากับยุให้คนทำผิดกฎหมายบ้านเมืองมากขึ้น กลับเป็นการเลวทรามที่สุด การพูดจาอ่อนหวานต่อพยานนั้นดีอย่างไร ให้ดูตัวอย่างท่านเจมสะกาเลตผู้มีชื่อเสียงเป็นหมอความในประเทศอังกฤษ ท่านผู้นี้ใช้วิธีซักถามพยานโดยอ่อนหวานมีอัธยาศัยเป็นผู้ดี

ในที่สุดขอเตือนท่านทนายทั้งหลายว่าวิธีถามค้านพยานนั้น ให้ใช้วิธีอันสุภาพเรียบร้อย และถามแต่ในข้อสำคัญจนศาลมีความเชื่อถือว่าท่านไม่เหลวไหล ไม่ถามค้านพยานให้เป็นที่เสียเวลาของศาลแล้วท่านจะได้ประโยชน์ไม่น้อย เช่นในเรื่องที่ทนายจะถามเลียบถามเคียงเพื่อจะให้พยานตกหลุมตอบข้อความอันใดอันหนึ่งซึ่งพยานตั้งใจจะปิดบังเสียเป็นต้น ถ้าแม้ศาลมีความเข้าใจว่าท่านถามเหลวไหลโดยเคยว่าให้ศาลเสียเวลาบ่อย ๆ ศาลก็จะถามท่านเสียก่อนว่า การถามเช่นนั้นมีประสงค์อย่างไรเพราะไม่เกี่ยวข้องกับคดี ท่านก็จำเป็นต้องอธิบายถึงข้อความที่ต้องการ ในเวลานี้พยานก็รู้ทันทีและเตรียมตัวคอยตอบ โดยตริตรองได้ว่าท่านมีความประสงค์ให้ตอบ

อย่างไร จงจำไว้ว่า ศาลมีอำนาจเต็มที่ในข้อนี้ เพราะฉนั้นท่านจงมีความเคารพนบนอบต่อศาลและอ่อนหวานต่อพยานเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน อย่ากระโชกใช้กิริยาหยาบคายหน่อยจะทำให้ศาลมีใจกรุณาสงสารพยานเกินไปจนคดีของท่านอาจอัปราชัยได้ ให้ดูลักษณะพยานกฎหมายราชบุรีหน้า ๑๑๗ ในคำพระราชปรารภมีว่า "ฯลฯ *อนึ่งมันบั่กหน้าข้าชื่อเจรจาขู่รู้คุกคำรามกันโชกลำทับพยานว่า จะฟ้องเอาพยานจะให้ต้องขับเมี่ยนโบยตีปรับไหม ฯลฯ ให้กดเอาคดีเป็นแพ้ ฯลฯ*"

ถามติง

การติงพยานนั้นคือ ประสงค์จะให้พยานมีโอกาศอธิบายข้อความที่พยานได้ให้การตอบคำถามค้านของฝ่ายโน้น เรารู้แล้วว่าในเวลาที่ทนายถามซักพยานนั้น ทนายอีกฝ่ายก็จดคำให้การของพยานสั้นๆ แล้วบรรทึกไว้ว่าจะต้องการถามค้านอย่างไร ในเวลาที่ทนายถามค้านผู้เรียกพยานก็มีหน้าที่อย่างเดียวกัน คือได้จดย่อๆ ข้อความที่ต้องการถามติงซึ่งเกิดเนื่องจากคำถามค้าน ทนายทั้งหลายจะเห็นได้ว่าการจดหัวข้อความต่างๆ ซึ่งได้พูดกันในเวลาพิจารณาระหว่างผู้พิพากษาก็ดี ทนายฝ่ายโน้นก็ดี พยานก็ดี จะเกิดมีประโยชน์แก่ท่านภายหลัง ทนายมีชื่อเสียงโดยมากถือหลักนี้เป็นสำคัญ ท่านรูพั้สโชตผู้มีชื่อเสียงเป็นทนายในประเทศอเมริกา ในเวลาว่าความจดบรรทึกทุกสิ่งทุกอย่างที่พูดจากันในเวลาพิจารณาคดีจนบางทีแกจดเขียนย่อเกินไปจนอ่านเองเกือบไม่ได้ ให้สังเกตด้วยว่าข้อความอันใดที่พยานตอบคำค้านนั้นต้องการอธิบาย แต่ถ้าทนายคะเนว่าพยานจะอธิบายไม่ได้ดีก็อย่าถามติงในข้อนั้นเลย ซึ่งอาจเป็นผลร้ายต่อคดีของท่านได้

ในการติงพยานนั้น ให้ท่านคิดถึงคำถามซักของท่านแต่เดิมนั้นว่าบกพร่องอย่างไร คำถามค้านของฝ่ายโน้นได้ทำให้เกิดมีข้อความขึ้นใหม่อย่างไร แล้วจึงคิดติงพยานให้อธิบายเบิกความเพิ่มเติมแต่ถ้าไม่มีข้อความเนื่องจากคำถามค้านซึ่งอาจทำให้เสียหายแก่คดีของท่าน ท่านจงอย่าถามติงพยานในข้อเล็กน้อยเลยเป็นการเสียเวลาของศาลใช่เหตุ ประการหนึ่งถ้าคำตอบของพยานในคำถามค้านนั้นมีประโยชน์แก่คดีของท่าน ก็อย่าติงพยานพูดซ้ำอีกเลย จงเอาข้อความนั้นไว้กล่าวในคำแถลงสำนวนต่อศาลจะดีกว่าแม้ตามคำถามค้านของฝ่ายโน้นทำให้ถ้อยคำของพยานเสียหายหมดและไม่มีหนทางที่จะแก้ฉนี้ ก็จงอย่าถามติงพยานเลย

จะให้ตัวอย่างง่ายๆ ในการติงพยาน เป็นต้นว่าในการถามค้านพยานๆ ให้การตอบว่าในเวลาที่เกิดเหตุนั้นเป็นเวลากลางคืนฉนี้ ท่านต้องติงพยานถึงคำอธิบายว่า เหตุไรพยานจึงได้เห็นการที่เกิดเหตุขึ้น ก็จะได้ความว่าเพราะมีแสงไฟหรือแสงพระจันทร์สว่างเห็นได้ดี หรือเช่นเรื่องหนี้สินตามคำให้การของโจทก์ที่อ้างตนเองเป็นพยานตอบคำถามค้านว่า โจทก์ก็เป็นหนี้จำเลย ๆ จึงฟ้องแย้ง เป็นหน้าที่ท่านที่จะถามพยาน (คือตัวโจทก์) ว่าหนี้สินอันนั้นได้เกิดขึ้นจากการพนัน หรือเป็นหนี้ที่ฟ้องกันไม่ได้ตามกฎหมาย

ประการหนึ่งท่านควรจะระวังไม่ให้ทนายฝ่ายโน้นถามค้านในสิ่งที่ไม่-ควร ถ้าเป็นการไม่ควรอนุญาตให้ถามได้ก็จงร้องคัดค้านต่อศาลทันที ถ้าศาลยอมให้ถามแต่ทนายยังยืนยันว่าเป็นการถามไม่ได้ ก็จงขอให้ศาลบรรทึกคำคัดค้านของท่านไว้ในสำนวน ซึ่งอาจจะเป็นประโยชน์ในชั้นอุทธรณ์ได้ ท่านควรจะรู้ไว้ว่าตามธรรมดาศาลจะไม่อนุญาตให้ท่านถามติงเกินไปกว่าข้อความที่ตอบคำถามค้าน แต่กฎหมายยอมให้ศาลถามพยานได้ทุกเมื่อในเวลาที่พิจารณาคดีนั้นอยู่ เพราะฉะนั้นเมื่อท่านต้องการข้อความที่ไม่ได้ถามในการซักพยานและไม่ใช่เนื่องจากคำค้านพยานฉนี้ ก็ให้อธิบายเหตุผลต่อศาลเพื่อศาลจะได้ถามให้ บางทีศาลเห็นว่าเป็นการยุติธรรมดี ศาลก็คงถามให้ศาลมีอำนาจเต็มที่ในข้อนี้ จะเป็นคดีแพ่งหรืออาญาก็ดี ให้ดูพระราชบัญญัติลักษณพยานมาตรา ๔๑ ในกฎหมายรัชกาลที่ ๕ หน้า ๑๗๗๓ ซึ่งมีข้อความดังนี้ "เมื่อพยานให้การตอบข้อค้านข้อติงเสร็จแล้ว ศาลพิเคราะห์ดูเห็นว่ายังมีข้อความเคลือบแฝงสงสัยอยู่ก็ดี หรือคำซึ่งพยานให้การตอบข้อค้านข้อติงนั้นยังไม่สิ้นกระแสความยังเป็นข้อสงสัยอยู่ ศาลมีอำนาจจะซักฟอกถามพยานให้ ๆ การจนสิ้นความสงสัยได้ ฯ ล ฯ"

คำแถลงสำนวน

ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว คือโจทก์แถลงมูลคดีของโจทก์แลความทุกข์ร้อนที่โจทก์ฟ้องขอให้ศาลช่วยพิจารณาพิพากษาให้โจทก์ได้รับความยุติธรรมตามกฎหมายแล้ว โจทก์เรียกพยานมาสืบตามฟ้องเสร็จสิ้นคดี จำเลยแถลงข้อต่อสู้ของจำเลยแล้วสืบพยานประกอบ โจทก์จำเลยถามซัก ค้าน ติงพยานตามแต่คดีจะเปนไป เมื่อทั้งสองฝ่ายสืบพยานสิ้นสำนวนแล้ว โจทก์จำเลยต่างทำคำแถลงสำนวน คือ แถลงข้อ พิพากษา ต่อศาล ถึงถ้อยคำ พยานที่ได้ให้การมาแล้วว่าควรเชื่อฟังได้อย่างไร แลเหตุไรบ้างที่ตนควรชนะคดี ในศาลไทยเราทนายมักทำคำแถลงสำนวนเปนลายลักษณอักษรยื่นต่อศาล ความจริงทนายอ่านคำแถลงสำนวนนี้และพูดเติมบ้างเล็กน้อยต่อศาล ในคดีเรื่องสำคัญ ๆ ย่อมเปนวิธีดีแลเปนประโยชน์หาน้อยไม่ คือทนายมีเวลาตรวจถ้อยคำพยานที่ได้ให้การแล้ว มีเวลาตรึกตรองค้นคว้าหาข้อกฎหมายแลเหตุผลในข้อเท็จจริงเขียนลงเปนข้อ ๆ โดยเต็มและถี่ถ้วน ข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านผู้อ่านจะยอมเห็น ด้วยกับ ข้าพเจ้าว่าเปนการ ง่ายที่จะนั่งลงตรึกตรอง เขียนข้อความคำแถลงสำนวน เพราะได้มีเวลาตรึกตรองถึงข้อความต่าง ๆ แลตรวจว่าจะมีข้อความขาดตกบกพร่องที่ตรงไหน ก็จะได้เติมแก้เสียให้ครบถ้วนบริบูรณ์ ในการที่จะพูดแถลงสำนวนทันควันสด ๆ ร้อน ๆ นั้นอาจมีบกพร่องอยู่บ้างเปนธรรมดา จะทำให้เต็มเท่ากับนั่งลงเขียนมีเวลาอ่านซ้ำตรวจแก้นั้นไม่ได้อยู่เอง แต่ทนายที่ช่างพูดและมีความชำนาญพอก็ไม่สู้จำเปนนักที่จะต้องทำคำแถลงสำนวนเปนตัวหนังสือเสมอไป

ในเมืองอังกฤษและอเมริกาเขาไม่ได้ทำคำแถลงสำนวนเป็นตัวหนังสือ เขาใช้พูดแถลงสำนวนต่อศาลสด ๆ ร้อน ๆ ความจริงก็เป็นวิธีดีอันหนึ่ง คือ ท่านเหล่านี้ไม่สู้มีเวลาไปนั่งเขียนร่างคำแถลงสำนวนเป็นลายลักษณอักษร ถ้าซ้ำเป็นคดีสั้น ๆ แล้วก็จะเป็นการเสียเวลาใช่เหตุที่จะต้องไปนั่งเขียนคำแถลงสำนวน ประการหนึ่งศาลอาจต้องการให้ท่านแถลงสำนวนต่อศาลทันทีเมื่อสืบพยานหมดแล้วเพื่อไม่ต้องเสียเวลาเลื่อนไปอีก ความจริงก็ไม่เป็นการยากอะไรนัก ถ้าท่านลองพูดบ่อย ๆ ให้ชินปาก บางทีท่านผู้อ่านจะมีความพิศวง ถ้าท่านได้ทราบว่าผู้พิพากษาในเมืองอังกฤษเขาตัดสินโดยปากเปล่า ข้าพเจ้าเองรู้สึกปลาดใจที่สุดในครั้งแรกที่ได้ยินท่านผู้พิพากษาตัดสินความโดยปากเปล่าไม่ใช่ว่าท่านตัดสินสั้น ๆ หามิได้ ในเรื่องสำคัญ ๆ เมื่อถ่ายจากศัพท์เลขแล้วจะเห็นได้ว่าคำตัดสินนั้นกินหลายสิบหน้ากระดาษ แลติดต่อเป็นเนื้อเรื่องดีทีเดียว นี่และหาใช่อื่นไกลเลย คือความชำนาญเท่านั้นเอง

ในวิธีแถลงสำนวนโดยปากเปล่านั้นให้จดข้อความสั้น ๆ ที่ต้องการและหัวข้อต่าง ๆ ที่จะโต้ตอบเถียงกันไว้ทุกข้อ ทนายควรแบ่งเขียนหัวข้อที่จะแถลงสำนวนไว้ข้างหนึ่ง และกฎหมายหรือคดีตัวอย่างคำพิพากษาที่จะอ้างนั้นไว้ข้างหนึ่ง ส่วนหัวข้อที่จะแถลงนั้นให้จดเลข ๑—๒—๓ เป็นลำดับไปจะได้พูดให้เป็นเรื่องติดต่อรู้ว่าอะไรที่ได้กล่าวแล้ว และอะไรที่จะกล่าวอีกต่อไปจะได้ไม่ซ้ำซากพูดแล้วพูดเล่า ซึ่งจะทำให้ผู้ฟังเบื่อหู คำแถลงสำนวนนั้นคือการโต้เถียงกันถึงข้อเท็จจริงที่พยานได้ให้การและข้อกฎหมายนั้นเอง ซึ่งเป็นการจำเป็นจริง ๆ ที่จะให้คู่ความได้รับความยุติธรรม เช่นท่านผู้พิพากษาหลอดโค๊กผู้มีชื่อเสียงโด่งดังในประเทศอังกฤษได้กล่าวไว้ดังนี้ "*ใคร ๆ จะวินิจฉัยตัดสินข้อความใด ๆ ให้ถูกต้องดีบริบูรณ์ไม่ได้จนกว่าจะได้โต้เถียง*

กันจนละเอียดแล้ว" ในการที่จะแถลงสำนวนนั้นให้ใช้กิริยาวาจาอันสุภาพ ให้ใช้ถ้อยคำน้ำเสียงโดยชัดเจนจะแจ้ง จะใช้ถ้อยคำในกฎหมายบ้างก็ได้ แต่ไม่ควรจะอวดใช้ถ้อยคำเหล่านั้นให้มากไป การใช้ถ้อยคำให้จะแจ้งชัดเจนนั้นเป็นการสำคัญในการแถลงสำนวนต่อศาลที่สุด ห้ามอย่าเล่นสำนวนมากไปเป็นอันขาด มิฉนั้นศาลอาจไม่เข้าใจว่าท่านพูดถึงอะไร ทนายควรกล่าวให้ชัดว่าปัญหาในประเด็นนั้นมีอย่างไร โจทก์จำเลยรับหรือต่อสู้กันอย่างไร คดีของโจทก์และจำเลยมีข้อความดีกว่ากันและแตกต่างกันตรงไหน ถ้อยคำที่แถลงนั้นให้กล่าวเป็นข้อ ๆ ติดต่อเป็นเนื้อเรื่องกันไป และอย่าใช้ถ้อยคำหยาบคาย การใช้กิริยาวาจาในศาลนั้น ข้าพเจ้าขออ้างถึงคำแนะนำของมิสเตอร์วอเรน ซึ่งเป็นหมอความควรอ่านและชั่งน้ำหนักดู มีข้อความดังนี้

"ให้มีความเคารพยำเกรงต่อศาลเสมอไป แต่อย่าคิดว่าท่านเป็นทาสของศาล จงมีความมั่นคงไม่ย่อท้อ แต่อย่าอวดโผทนงตัวจองหองต่อศาล ให้มีอัธยาศัยอันเรียบร้อยและพูดจาแต่สั้น ๆ และที่สำคัญ อย่าพูดซ้ำ ๆ ซาก ๆ รำคาญหูศาล ให้คิดเสมอไปว่าไม่ใช่คดีของท่านคดีเดียวเท่านั้นที่พิจารณาอยู่ที่ศาล มีคดีของคนอื่นอีกมากที่ศาลจะต้องพิจารณา เพราะฉนั้นอย่าทำให้ศาลเสียเวลาหาเข้าเรื่องไม่ ฯลฯ"

วิธีแถลงสำนวนของมิสเตอร์เบราน์ ผู้มีชื่อเสียงนายหนึ่งนั้นสั้นและเกี่ยวกับข้อความสำคัญเท่านั้น ท่านผู้นี้ได้กล่าวไว้ดังนี้ *"ท่านทนายทั้งหลายจงระลึกไว้ว่า ท่านผู้พิพากษาต้องนั่งพิจารณาความทุกวันทุกชั่วโมง ย่อมเป็นการเหนื่อยใจหาน้อยไม่ เพราะฉะนั้นจงเคารพนบนอบพูดจาแต่สั้น ๆ อย่าเหลวไหลให้เป็นการรำคาญต่อท่าน* ฯลฯ"

คำเตือนสติทนายความ

การสอบไล่ได้มีความรู้ทางกฎหมายบ้างนั้นหาทำให้ท่านเป็นทนายว่าความได้เก่งมิได้ การว่าความนั้นย่อมเนื่องจากความชำนาญ แต่ความชำนาญเท่านั้นก็ยังไม่เพียงพอ จำเป็นต้องมีคุณวิเศษอีกหลายประการเป็นเครื่องประกอบประดับความรู้ของท่าน คุณวิเศษในที่นี้ข้าพเจ้าหมายความถึงคุณวิเศษที่กล่าวไว้ในหนังสือหลักราชการซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ไว้ คือ

๑. ความสามารถ
๒. ความเพียร
๓. ความไหวพริบ
๔. ความรู้เท่าถึงการ
๕. ความซื่อตรงต่อหน้าที่
๖. ความซื่อตรงต่อคนทั่วไป
๗. การรู้จักนิสัยคน
๘. การรู้จักผ่อนผัน
๙. การทำตนให้เป็นผู้มีหลักฐาน
๑๐. การมีความจงรักภักดี

จงพยายามบำเพ็ญตนเป็นคนประกอบด้วยคุณวิเศษ ๑๐ ประการนี้ วันหนึ่งท่านจะได้เป็นทนายมีชื่อเสียงโด่งดังปรากฏแก่โลกเป็นที่นับถือยำเกรงต่อปุถุชนคนทั้งหลายทั่วพระราชอาณาเขต

ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วว่า การที่มีความรู้ในข้อกฎหมาย เคยเห็น เคยฟังเขาว่าความ หรือตนได้ว่าความเป็นทนายเองบ้างแล้วก็ดี ก็หาทำให้ท่านว่าความได้เก่งมิได้ ถ้าผู้ใดสอบความรู้ไล่ได้เป็นทนายหรือได้เป็นเนติบัณฑิตแล้ว กระหึ่มใจมีเวลาเท่าใดก็ไปคุยเฮฮากับเพื่อนฝูง ไปดูละเม่งลครเสีย หาได้เอาใจใส่ในการศึกษาตัวบทกฎหมายแลไม่รักษาระวังกิจธุระของลูกความ ปล่อยตนไปตามเพลงฉนี้ ท่านผู้นั้นจะหวังให้สำเร็จความปรารถนาในทางเป็นทนายว่าความไม่ได้ นี่ข้าพเจ้าไม่ได้ห้ามขาดมิให้คบเพื่อนฝูงมิได้ การมีเพื่อนฝูงเป็นการจำเป็นมีผลดีเหมือนกัน แต่ให้รู้จักผ่อนผัน รู้จักกาละเทศะเลือกคบเลือกเที่ยวในทางที่ควร คบพาล ๆ ย่อมพาไปหาผิด

บางท่านจะได้ยินเข้าหูเนือง ๆ ว่า "**หมอความต้องเป็นคนโกง**" ข้อนี้คงมีมูลอยู่บ้าง ข้าพเจ้ารับสารภาพว่า คงมีทนายบ้างบางคนแต่คงน้อยตัวซึ่งเป็นคนเฉเกพวกกังฉิน แต่ข้าพเจ้าขอเถียงว่าย่อมมีคนทุจริตปนอยู่ในหมู่คนทุกคณะเป็นธรรมดา เพราะฉนั้นผู้ที่เหมาเอาว่าการว่าความเป็นวิชาเลวทราม เป็นการทำมาหากินในทางฉ้อโกงพลิกแพลงต่าง ๆ ข้าพเจ้าเห็นว่าผู้นั้นคิดผิด แลเมื่อผู้นั้นได้คบค้าสมาคมกับหมอความผู้มีชื่อเสียงโด่งดัง ผู้นั้นจะรู้สึกว่าเขาเป็นคนซื่อสัตย์สุจริตคนหนึ่งซึ่งคงทำให้ผู้นั้นกลับความเห็นเดิม

ท่านผู้ใดประสงค์จะเป็นทนายมีชื่อเสียงโด่งดังแล้ว ชั้นแรกท่านจะต้องวางบัญญัติเป็นข้อบังคับใจแลประพฤติตามข้อบัญญัติที่วางไว้นั้น ท่านจะต้องมีความกล้าหาญไม่เกรงกลัวใครในการที่จะต่อสู้ช่วยแก้ต่างผู้ไม่มีความผิด ช่วยรักษาความยุติธรรมอำนาจบุคคลไม่ยำเกรงใคร ช่วยต่อสู้ป้องกัน

การกันโชกกดขี่ข่มเหง ทำคนให้คนโกงยำเกรง ประการหนึ่งท่านจะต้องมีกิริยาอัชฌาศัยดี จะต้องจำไว้เสมอว่าท่านเป็นเย็นเติลแมนคนหนึ่ง มีวิชาหากินในทางหนึ่งซึ่งเป็นที่นับถือของฝูงชนจะต้องรักษาเกียรติคุณแห่งวิชาหากินของท่าน แลให้สังวรมรรยาททนายโดยกวดขัน จงระวังอย่าใช้กิริยาวาจาอันหยาบคายการพูดด้วยวาจาอันอ่อนหวานนั้นย่อมนำมาซึ่งความรักและนับถือของปุถุชนคนทั่วไป

อนึ่ง ข้าพเจ้าขออ้างถึงคำแนะนำของทนายอเมริกันคนหนึ่ง ซึ่งทนายทุกคนควรรู้ไว้ มีข้อความดังนี้

๑. อย่าทนงตัวให้เกินศักดิ์

๒. อย่ายุคนใดให้ฟ้องร้องอีกคนหนึ่งเพราะโกรธ เกลียด หรือโดยความริษยาอาธรรม์ประการใด ๆ

๓. จงมีความเคารพนบนอบต่อผู้พิพากษา ในเวลาพิจารณาความอยู่ในศาล แม้ความส่วนตัวของท่านจะเป็นประการใดก็ตาม

๔. ในเวลาว่าความ จงสำรวมกิริยาอัชฌาศัยเป็นอันดี แต่ถ้าทนายฝ่ายโน้นประพฤติตนเป็นคนไม่สุจริตฉนี้แล้ว ท่านจงรักษาอำนาจความชอบธรรมของลูกความ ถึงแม้ความรู้สึกในใจของท่านจะเป็นประการใดก็ดี

๕. จงแสดงความอ่อนน้อมนับถือเจ้าพนักงานศาลในการที่เกี่ยวข้องกับอำนาจและหน้าที่ของเขา

๖. ถ้าไม่มีเหตุผลพิเศษแล้ว ตามธรรมดาอย่ารับว่าความให้ผู้ใดซึ่งได้ว่าจ้างคนอื่นเป็นทนายไว้แล้ว เว้นไว้แต่ทนายผู้นั้นพร้อมกับลูกความตกลงกันมาหาให้ท่านเป็นทนายแทนต่อไป

๗. ถ้าจำเลยไม่มีเหตุผลที่ตามกฎหมายหรือยุติธรรมที่จะต่อสู้คดีโจทก์ ก็จงแนะนำให้จำเลยประนีประนอมยอมเขาเสีย

๘. เมื่อท่านทราบแน่นอนไม่เป็นที่สงสัยว่าจำเลยในคดีอาญาได้ทำผิดกฎหมายบ้านเมืองตามฟ้องหาแล้ว ก็อย่ารับเป็นทนายแก้ต่างให้เป็นอันขาด แม้จำเลยจะรับให้เงินทองแก่ท่านเป็นจำนวนมากเท่าใดก็ดี

๙. จงมีความซื่อสัตย์สุจริตต่อลูกความ และระวังรักษาหน้าที่ของท่าน แม้ลูกความจะมีเงินน้อยไม่พอให้ค่าจ้างตามอัตราก็ดี ถ้าเขาได้ให้ค่าจ้างแก่ท่านตามมีตามเกิดแล้ว ก็จงช่วยว่าความเป็นทนายให้เขาโดยเต็มกำลัง

๑๐. อย่าคิดถึงผลประโยชน์ค่าจ้างที่จะได้ให้มากไป แม้สามารถจะช่วยไกล่เกลี่ยให้โจทก์จำเลยประณีประนอมยอมความกันได้ฉนี้ ก็จงจัดให้ยอมกันเสีย ถึงหากท่านจะได้รับค่าจ้างน้อยลงบ้างก็ตามที

๑๑. แม้คู่ความฝ่ายโน้นจะเป็นผู้มียศถาบันดาศักดิ์ หรือมั่งมีเป็นเศรษฐีคฤหบดีประการใด ก็อย่าครั่นคร้ามเกรงบารมีให้เกินไปจนทำให้คดีของลูกความของท่านเสียไป

๑๒. จะเป็นความเรื่องใหญ่ก็ดีเรื่องเล็กก็ดี จงทำตามหน้าที่โดยเต็มกำลัง

๑๓. อย่าอุตริซื้อความเขาว่า แม้จะได้กำไรมากเท่าใดก็ดี

๑๔. อย่าเก็บเงินทองเข้าของ ๆ ลูกความมาปนกับของท่านจนไม่รู้ว่าของใครเป็นใคร

๑๕. แม้ได้รับเงินจำนวนที่ลูกความชนะมาเก็บไว้ จงรีบส่งให้ลูกความเขารับไปในเวลาอันควร

๑๖. เมื่อได้รับค่าจ้างว่าความล่วงหน้าไว้ แต่เผอิญไม่สามารถจะว่าความให้เขาได้ด้วยเหตุใดก็ดี จงรีบส่งคืนเงินค่าจ้างนั้นให้เขาไปก่อนที่เขาได้ทวงถาม

๑๗. หนังสือสำคัญหลักฐานใดๆ ที่ตกค้างอยู่กับท่านนั้นเมื่อคดีเสร็จเด็ดขาดไปแล้วก็จงคืนให้ลูกความเขาไปทันที

๑๘. เมื่อลูกความมาขอความเห็นของท่านๆ จงให้เขาโดยสุจริต การให้ความเห็นโดยไม่คิดถึงข้อกฎหมายนั้นไม่เรียกว่าสุจริต

๑๙. ถ้าท่านรู้เห็นด้วยข้อความสำคัญในคดีใดซึ่งท่านควรจะต้องมาเป็นพยานสำคัญในคดีนั้น ก็อย่าเห็นแก่เงินค่าจ้างเข้ารับเป็นทนายว่าความให้เขา เพราะการที่มาเป็นพยานแลทนายด้วยในคดีเดียวกันนั้นย่อมส่อให้เห็นว่าท่านมักได้ให้เงินค่าจ้าง ประการหนึ่งสามัญชนคนทั้งหลายจะพากันลงเอาว่า ท่านเบิกความเข้ากับลูกความของท่าน เพราะถ้าลูกความของท่านชนะท่านย่อมได้ผลประโยชน์ค่าจ้างมากยิ่งขึ้น ข้อนี้เป็นมลทินแก่ตัวท่านแลเป็นการเสียเกียรติคุณแห่งวิชาว่าความไป นี่ข้าพเจ้ามิได้หมายความถึงการเล็กน้อยซึ่งไม่สำคัญในคดีนั้น แลลูกความเขาก็มีพยานหลักฐานดีอยู่แล้ว เช่นหนังสือสำคัญซึ่งอยู่ในความปกครองของทนายสูญหายไปโดยถูกขะโมยลักหรือไฟไหม้ก็ดี

๒๐. เมื่อใครเขามีจดหมายมาถึงท่าน ๆ จงตอบเขาในเวลาอันควร การไม่ตอบจดหมายนั้นเป็นการเลวทรามที่สุด

๒๑. อย่ามีความอิจฉาริษยาต่อเพื่อนทนายผู้เคราะห์ดีมีชื่อเสียงเดินข้ามหน้าท่านโดยความอุส่าห์พากเพียรของเขา จงพยายามรักษาตนให้เป็นคนมีชื่อเสียงอย่างเขาขึ้นบ้าง

๒๒. ถ้าท่านเคราะห์ดีมีชื่อเสียงขึ้นก็อย่าทนงตนดูถูกผู้อื่น จงคิดถึงบุญคุณของท่านผู้ที่ได้เคยอุปการะช่วยเหลือ จงมีความกรุณาเมตตาทนายที่ชื่อเสียงตกต่ำไป

๒๓. จงใช้กิริยาวาจาอันสุภาพในการซักค้านพยาน อย่าทำให้พยานเจ็บใจเคืองแค้นท่าน จงถนอมความรู้สึกของพยาน อย่าขู่กันโชกพยานด้วยวาจาอันหยาบคาย

๒๔. อย่าพูดจาคลอเคลียกับคู่ความฝ่ายโน้น ซึ่งอาจเป็นเหตุให้คนเขาครหานินทาได้

๒๕. อย่าเป็นคนขี้ประหม่า จงเป็นคนกล้าอย่าสะเพร่า จงตริตรองก่อนออกวาจาคิดเสียให้รอบคอบก่อนลงมือกระทำ จงใช้ปัญญาโดยเต็มที่

๒๖. อย่าเข้าใจไปว่าการพูดดังแล้วต้องมีคนเกรงซึ่งไม่จริงเลย จงพูดแต่สั้น ๆ ให้สมเหตุสมผล การพูดประชดถากถางนั้นไม่เรียกว่าทำไปด้วยมรรยาทอันดีเลย

๒๗. จงมีความนิยมเพลิดเพลินในวิชาหากิน (การว่าความ) ของท่าน อย่าคิดว่าเป็นการยากเย็นหนักบ่ากว่าแรงประการใด จงจำคำที่เขาว่า "ทำงานไม่มีสนุกเหมือนตุ๊กตา"

๒๘. อย่าประพฤติตนเป็นคนรู้มากมักได้ในเรื่องเงินทองต่าง ๆ การเอาเปรียบเพื่อนมนุษย์นั้นเป็นของน่าเกลียดไม่น่าถูกไม่น่าต้อง อย่านิยมรับเงินทองเข้าของ ซึ่งท่านไม่มีอำนาจชอบธรรมที่จะได้จากลูกความ

๒๙. จงรักษาตนอย่างเย็นเดิลแมน

๓๐. จงอ่านคำแนะนำ ๒๙ ข้อนี้ปีละ ๒ ครั้ง เป็นเครื่องเตือนใจ

เมื่อท่านได้ประพฤติตามคำแนะนำ ๓๐ ข้อนี้เต็มบริบูรณ์แล้ว ข้าพเจ้าหวังว่าวันหนึ่งท่านจะมีชื่อเสียงเป็นทนายว่าความดีนายหนึ่ง เมื่อถึงมรณกาลไปสู่ปรโลกแล้ว ชื่อท่านจะไม่สูญแลติดอยู่ในมนุษย์โลก เป็นผู้มีคุณต่อโลก ได้ชื่อว่าเป็นทนายความซื่อสัตย์สุจริตคนหนึ่ง

พิมพ์ที่ บริษัท สหสยามพัฒนา จำกัด 52/3-8 ตรอกบ้านพานถม ถนนพระสุเมรุ กรุงเทพมหานคร
นายสุรศักดิ์ ฉวีวงศ์ ผู้พิมพ์โฆษณา โทร. 823270-72 พ.ศ. 2516